TURGHENIEV

În ajun

28

BIBLIOTECA
PENTRU TOȚI

În colecția
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI
vor apărea:

MIHAIL SADOVEANU
Soarele în baltă *
Divanul persian

GUY DE MAUPASSANT
Bulgăre de seu

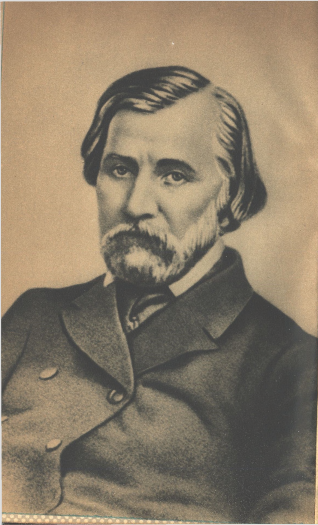
IOAN SLAVICI
Nuvele I Moara cu noroc
II Pădureanca

KOVÁCS GYÖRGY
Cu ghearele și cu dinții

ION GHICA
Din vremea lui Caragea

Lei 3

TURGHENIEV

I. S. TURGHENIEV

În ajun

1960

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

E. S. P. L. A. — CARTEA RUSĂ

Traducere de *Alexandra Bărcăcilă.*

И. С. Тургенев

НАКАНУНЕ

из

Собрания Сочинений

в двенадцати томах

том третий

Госуцарственное Издат льство

Художественной Литературы

Москва 1954

CUVÎNT ÎNAINTE

Un secol împlinit de cînd Ivan Sergheevici Turgheniev a scris romanul *În ajun* (1859), publicat pentru întîia oară în primele două numere din anul 1860 ale revistei *Russki vestnik*. „L-am intitulat așa – spunea autorul – pentru că a apărut tocmai cînd în Rusia începea o viață nouă, anunțată de figuri ca Insarov și Elena.“ Semnificația romanului a fost subliniată de Turgheniev și prin schimbarea titlului inițial, care după ciorna manuscrisului trebuia să fie *Insarov*, iar această schimbare vădește una dintre trăsăturile caracteristice romancierului, aceea de a intui, cu sensibilitatea sa de scriitor realist, forțele vii, esențiale, ale contemporaneității. E de ajuns să ne oprim la anii amintiți, punîndu-i alături de anul 1853, cînd se petrece acțiunea, ca momentul istoric evocat de romanul *În ajun* să se contureze în liniile sale generale :

Anii 1853–1855 ne reamintesc războiul Crimeii, cu urmările lui în maturizarea situației revoluționare din Rusia ; lupta de eliberare de sub jugul turcesc a popoarelor de la Dunăre ; aportul rușilor la slăbirea Imperiului Otoman în bătălii ca cea de la Sinope, despre care se vorbește în carte ; însuflețirea tineretului rus cu idei înaintate față de avîntul patriotic și evenimentele din Balcani ; participarea voluntară a unor tineri ruși la lupta de eliberare a altor popoare ; formarea ideologică în mediul intelectualilor revoluționari din Rusia a multor tineri din țările subjugate, veniți să studieze la Moscova sau Petersburg, ca și eroul romanului, Insarov.

În anii 1858–1860 rolul istoric al decembriștilor, al revoluționarilor din rîndurile nobilimii, aparținea trecutului ; în Rusia se crease o nouă situație revoluționară, exprimată prin ințețirea răscoalelor

ţărăneşti, care au trezit un ecou puternic în tînăra intelectualitate progresistă : se ridica altă pleiadă revoluţionară – raznocinţii, democraţii revoluţionari ca Dobroliubov şi Cernîşevski, al căror cuvînt îl răspîndea revista *Sovremennik* – „Contemporanul" – condusă de poetul Nekrasov ; totodată anul 1860 este „în ajunul" decretului proclamînd desfiinţarea iobăgiei (18 februarie 1861), măsura strategică adoptată de ţar ca reprezentant al moşierimii, care a dus la adîncirea străvechii contradicţii dintre ţăranul iobag şi boierul latifundiar.

Aşa cum gîndea şi Turgheniev, *epoca visătorilor* trecuse şi se deschidea *epoca oamenilor de acţiune*. Scriitorul realist Turgheniev a intuit acest imperativ, în pofida convingerilor sale de vechi liberal, care a crezut multă vreme că în Rusia echilibrul social ar putea fi realizat prin reforme moderate, sub egida nobilimii. Semnificativă pentru vederile sale este lunga dizertaţie *Hamlet şi Don Quijote* (1860) : În spiritul ei, după Turgheniev, complexul hamletian ar caracteriza vechea generaţie, pe acei *părinţi* visători şi dezarmaţi în faţa faptei ; donchişotismul rămînînd apanajul noii generaţii, pe care scriitorul o preţuia, fără să o înţeleagă, pentru credinţa ei în realizarea idealurilor prin fapte îndrăzneţe şi pe care o privea cu indulgenta înduioşare a unui *părinte* bătrîn în faţa entuziasmului *copiilor*, idee dezvoltată în romanul *Părinţi şi copii*, scris de Turgheniev în 1860–1861. În aceeaşi ordine de idei, iată ce afirma el mai tîrziu (1882) : „Înainte credeam în reformele de sus, dar acum am pierdut orice iluzie de acest gen. Mărturisesc că m-aş alătura cu bucurie mişcării tineretului, dacă n-aş fi bătrîn şi aş putea crede în posibilitatea unei mişcări de jos". De altfel, el singur se considera o figură hamletiană, iar calea urmată de Turgheniev în deceniul al şaptelea, şi determinată în mare măsură de ecoul pe care l-a trezit romanul său *În ajun*, dovedeşte că această apreciere a fost realistă. Într-adevăr, cînd şi-a privit propria sa operă în lumina articolului lui Dobroliubov *Cînd va sosi ziua cea adevărată ?* – Turgheniev s-a speriat (hamletian), n-a mai publicat romanul în *Sovremennik* şi, curînd, pus în situaţia de a

trebui să-şi definească atitudinea faţă de linia democraţilor revoluţionari, nu s-a putut decide şi s-a îndepărtat de ei. Limitele lui Turgheniev sînt cunoscute, el n-a izbutit să se rupă de clasa nobilimii ruse, deşi din copilărie a suferit la spectacolul unei orînduiri sociale nedrepte, aşa cum ne-o spune mai ales opera, dar şi cronica vieţii sale, pe care o marcăm doar prin cîteva date :

Ivan Sergheevici Turgheniev s-a născut la 28 octombrie 1818 în oraşul Oriol şi a copilărit pe moşia mamei sale, în satul Spasskoe-Lutovinovo. Tatăl său, Serghei Nicolaevici Turgheniev, care aparţinea unei vechi familii de nobili scăpătaţi, se căsătorise cu Varvara Petrovna Lutovinova, o boieroaică foarte bogată, inteligentă şi cultivată, dar cu un temperament capricios şi despotic. Portretul acestei mame îl găsim zugrăvit în mai multe povestiri ale scriitorului, cum este *Mumu* şi *Prima iubire.* Viaţa de huzur a moşierimii, apăsînd greu asupra iobagilor, a impresionat pe viitorul cronicar al epocii în care a trăit, şi ecoul unei copilării triste, nemulţumite, amplificat de experienţa de mai tîrziu, străbate în povestirile şi romanele sale de un profund realism. Figurile de moşieri şi de iobagi zugrăvite în *Povestirile unui vînător* sau în romanul *Un cuib de nobili* rămîn documente istorice de o valoare egală cu valoarea lor literară.

Studiile universitare şi le-a făcut la Moscova, apoi la Petersburg, dedicîndu-se istoriei şi filozofiei, şi nu trebuie să uităm că l-a ascultat pe Gogol ţinîndu-şi cursul de Istorie a Evului-Mediu, după cum trebuie să reţinem că din acea perioadă a început să colaboreze la revista *Sovremennik*, care-i publica versurile şi primele povestiri vînătoreşti. Din 1838, cînd a plecat la Berlin să-şi adîncească studiile de filozofie şi filologie, a început viaţa sa de călător între ţară şi străinătate, dominată de preocupări literare şi ştiinţifice, fără să piardă din vedere urmărirea vieţii sociale şi politice din Rusia, de care nu se putea lipsi nici omul, nici romancierul. A stat în Germania, în Anglia, în Italia şi mai ales în Franţa, unde-l chema melancolica, dar neschimbata sa afecţiune pentru renumita cîntăreaţă Pauline Viardot, ca şi prietenia cu scriitori realişti şi progresişti ca François Mérimée, fraţii Goncourt, Alphonse Daudet, Guy de Maupassant, Emile Zola şi mai ales marele maestru al stilului,

Gustave Flaubert. Nu trebuie uitată, de asemenea, întîlnirea lui Turgheniev cu Bielinski la Berlin în 1847, nici ceasurile petrecute alături de Herzen la Paris, în zilele baricadelor din iunie 1848, nici faptul că Turgheniev a simpatizat atunci cu proletariatul răsculat. După cum nu vom uita că necrologul scris de el la moartea lui Gogol în 1852 a servit de pretext autorităților țariste ca să-l aresteze pe indezirabilul autor al *Povestirilor unui vînător*, pentru a-l surghiuni apoi, timp de un an, la Spasskoe.

Viața aceasta, mai mult de spectator decît de protagonist, dar de spectator care știe să descrie fidel și admirabil cele văzute, cu darul unui adevărat creator de limbă în spiritul tradiției pușkiniere, s-a sfîrșit la 22 august 1883, la Bougival, lîngă Paris. Iar cînd te gîndești la această viață, extrem de variată în aparență și destul de uniformă în fond, înțelegi de ce Turgheniev răspundea celor care îi cereau să și-o povestească : „Toată biografia mea e cuprinsă în scrierile mele".

Pe firul aceleiași idei, exprimată chiar de scriitor, revenim la romanul *În ajun*. Intriga e inspirată de o întîmplare autentică. În 1855, un anume Vasili Karateev, vecin de moșie cu Turgheniev, s-a îndrăgostit de o tînără pe care o cunoscuse la Moscova, dar idila ce părea să se înfiripe între ei a luat sfîrșit foarte curînd : fata se îndrăgostise de studentul bulgar N. Katranov, pe care l-a urmat apoi în călătoria sa spre patrie, unde năzuia să ia parte la lupta de eliberare. Tînărul revoluționar se formase sub influența ideilor răspîndite prin articolele lui Bielinski și Herzen, era un om hotărît, de nădejde, dar, ajuns la Viena, se îmbolnăvește grav ; cu sprijinul unui compatriot, pleacă în Italia să se îngrijească, însă, în timpul șederii sale la Veneția, răcește și moare. Amintim întîmplarea luată din viață, ca din confruntarea ei cu romanul să reiasă mai limpede procesul de elaborare a unei scrieri realiste, cum „un fapt divers" poate deveni o operă de artă și în același timp oglindă sensibilă a contemporaneității. Nu e necesar să analizăm cartea – ea vorbește de la sine – subliniem doar interpretarea lui Dobroliubov care, justificat, vede în Elena eroina principală, reprezentînd frămîntările unui spirit necorupt, dorința sa înflăcărată de a fi util umanității, de a servi o cauză dreaptă. În treacăt atragem atenția

asupra inconsistenței vieții de familie din casa nobililor Stahov, asupra scepticismului facil care abate și slăbește puterea de creație a tînărului Șubin. Cît despre Bersenev, recunoaștem în el trăsăturile comune acelei categorii de tineri plecați pe carte – oameni generoși, dar incapabili de fapte însemnate în viața socială. (Unii comentatori susțin chiar că Turgheniev ar fi zugrăvit în acest personaj aspecte morale ale propriei sale tinereți.) Bersenev este, firește, opusul lui Insarov, această figură de prim plan, conturată hotărît, dar numai în liniile mari, fiindcă Insarov reprezintă în structura romanului în primul rînd o idee. Turgheniev a renunțat la migala de portretist pe care o recunoaștem în tratarea celorlalte personaje și fiindcă zugravul de caractere n-a găsit pe paleta sa culorile consistente necesare. Pe Bersenev, Șubin, Elena, părinții Elenei, Turgheniev îi cunoștea din mediul său, dar pe noul revoluționar – pe care-l va anunța Cernîșevski în *Ce-i de făcut ?* – Turgheniev nu-l putea defini cu toată sensibilitatea sa artistică, stînjenit fiind de limitele sale ideologice. Totuși e limpede că frămîntările din Rusia constituie miezul romanului și că Turgheniev și-a ales eroul din rîndurile patrioților bulgari mai ales pentru ca romanul să poată trece mai ușor prin cenzură. Aceeași explicație poate fi dată parțial și unui aspect surprinzător : La întrebarea lui Șubin : „...o să avem și noi vreodată oameni adevărați ?" răspunsul afirmativ îl dă Uvar Ivanîci – cel mai grotesc dintre personaje – odihnindu-și privirea leneșă pe zarea îndepărtată. Dar aici recunoaștem, din păcate, și scepticismul autorului.

Important este că acest roman, primit cu multă rezervă în cercurile nobililor ruși, a trezit un puternic ecou în rîndurile tineretului revoluționar între anii șaizeci și șaptezeci ai secolului trecut. Iată de ce la înmormîntarea lui Turgheniev, al cărui trup fusese adus la Petersburg pentru a se odihni – așa cum a dorit scriitorul rus – în pămîntul natal, membrii organizației „Narodnaia Volia" au dat următoarea proclamație, prin care își spunea cuvîntul tineretul revoluționar din Rusia acelor vremuri : „Boier prin naștere, aristocrat prin educație și caracter, reformist moderat prin convingeri, Turgheniev – poate fără să-și dea seama – a simpatizat și chiar a servit cu inima lui sensibilă și iubitoare cauza revoluției ruse. Nu

pentru frumusețea stilului, nu pentru descrierile poetice și sugestive ale naturii ; în sfîrșit, nu pentru inimitabila zugrăvire a caracterelor îl iubește pe Turgheniev atît de mult cea mai bună parte a tineretului nostru, ci pentru faptul că Turgheniev a fost un vestitor cinstit al idealurilor unui șir întreg de generații tinere, bard al idealurilor lor fără seamăn, specifice poporului rus... Mulți eroi ai lui Turgheniev au o semnificație istorică... El se îndoia că revoluția ar fi apropiată și că ar putea fi înfăptuită pe calea unei ciocniri eroice cu guvernul, poate că nici n-a dorit-o și n-a fost decît un convins reformist moderat. Pentru noi, însă, este important că el a servit revoluția rusă prin conținutul sincer al operelor sale literare, că a iubit tineretul revoluționar."

Și pentru aceeași valoare a operei lui Turgheniev, Gorki a spus despre romanul *În ajun* și despre autorul acestei cărți :

„Ce puri sînt oamenii lui și ce frumos este tot ceea ce vestește cu atîta blîndețe."

A. B.

I

Într-o zi copleşitor de caldă din vara anului 1853, pe malul rîului Moscova, nu departe de Kunţovo, doi tineri se tolăniseră în iarbă, la umbra unui tei înalt. Unuia dintre tineri îi puteai da douăzeci şi trei de ani ; era înalt, smead, cu nasul ascuţit şi puţin strîmb, cu fruntea vastă şi zîmbetul reţinut pe buzele pline ; sta lungit pe spate şi privea gînditor în depărtare, printre genele uşor coborîte peste ochii lui cenuşii, mai mult mici decît mari ; celălalt, culcat cu faţa în jos, îşi sprijinea în palme capul blond şi cîrlionţat, privind şi el în depărtare. Era cu trei ani mai vîrstnic decît prietenul său, dar părea mult mai tînăr : mustaţa abia îi mijise şi un pufuşor auriu îi acoperea bărbia. Avea ceva copilăresc, o gingăşie plină de farmec în trăsăturile delicate ale obrazului său rotund şi proaspăt, în ochii căprii şi catifelaţi, în buzele frumos arcuite, în albeaţa mîinilor. Întreaga sa fiinţă radia de bucurie, sănătate, tinereţe, lipsă de griji şi încredere in sine – se răsfăţa cu un cuceritor farmec juvenil. Tînărul îşi rotea ochii, zîmbea şi îşi sprijinea capul în mîini, cu aerul pe care şi-l iau băieţandrii conştienţi că sînt priviţi cu plăcere. Purta un sacou alb, larg ca o bluză, o basma albastră înfăşurată în jurul gîtului subţire ; iar alături, în iarbă, zvîrlită neglijent şi mototolită – pălăria sa de pai.

Văzîndu-i împreună, prietenul său părea îmbătrînit şi nu ţi-ar fi trecut prin minte că şi acest om cu faţă colţuroasă se bucură de viaţă, se simte fericit. Sta trîntit

în iarbă cu stîngăcie ; capul său mare, ce se lărgea spre frunte și se subția spre bărbie, se ținea și el stîngaci pe gîtul lung ; la fel de stîngace era ținuta mîinilor și a taliei, strînsă într-un surtuc scurt și negru, a picioarelor lungi cu genunchii ridicați, care-ți aminteau astfel de picioarele dinapoi ale unei lăcuste. Și cu toate acestea nu puteai să nu bănuiești în el un om bine crescut ; pecetea „distincției" apărea în toată făptura aceasta greoaie, iar chipul, lipsit de frumusețe și chiar puțin comic, exprima bunătate, oglindind totodată firea meditativă a tînărului. Numele său era Andrei Petrovici Bersenev, iar pe prietenul cel blond îl chema Pavel Iakovlevici Șubin.

– De ce nu stai ca mine, așa pe burtă ? începu Șubin. E mult mai plăcut : uite, mai ales cînd ridici picioarele și-ți ciocnești tocurile între ele, cum fac eu acum. Iarba o ai la nas : dacă te plictisești contemplînd peisajul, poți să-ți abați privirea la vreo gînganie, să urmărești un gîndăcel pîntecos cum se cațără pe firul de iarbă, o furnică trebăluind de colo-colo... Zău că e mai bine așa ! Da' tu ai luat o poză pseudo-clasică – parc-ai fi o balerină rezemată în coate de stînca de carton ! Nu uita că acum ai tot dreptul la odihnă... Ce-i lucru de glumă să fii clasificat al treilea la examenul de licență ! Odihniți-vă, *sir* [1], lăsați încordarea și destindeți-vă în voie !

Șubin își rostise discursul, tărăgănat, nazalizînd și pe un ton între glumă și serios (cum vorbesc copiii răsfățați cu prietenii casei, care obișnuiesc să le aducă bomboane) și, fără să aștepte răspunsul, continuă :

– Ceea ce mă surprinde peste măsură la furnici, gîndaci și alte distinse persoane din lumea insectelor, este extraordinara lor seriozitate ; forfotesc în sus și-n jos cu emfază, de parcă viața lor ar însemna lucru mare pe lumea asta ! Poftim : le privește *omul*, împăratul naturii, ființa superioară, și domniile lor nici nu se sinchisesc...

---

[1] Domnule (engl.) (n. t.).

ba mai ai de-a face şi cu un moft de ţînţar care descinde de-a dreptul pe nasul împăratului naturii, socotind că se poate ospăta din sîngele lui ! E jignitor ! Dar, în definitiv, întrucît existenţa lor e mai puţin însemnată decît a noastră ? De ce nu şi-ar da şi ele aere, dacă noi ne-o permitem ? Hei, filozofule, ia rezolvă-mi această problemă ! Ce stai şi taci mereu ; ei... ?

– Ce spui ? tresări Bersenev.

– Ce spui ? îl îngînă Şubin. Prietenul tău îţi expune o serie de idei profunde, iar dumneata... nici nu catadicseşti să-ţi pleci urechea.

– Eram absorbit de privelişte ; uite ce strălucire are astăzi cîmpul în soare ! (Bersenev era puţin gîngav.)

– Da, superb colorit, adăugă Şubin. Natura – ce să mai vorbim...

Bersenev clătină din cap.

– Toate acestea ar trebui să te impresioneze mai mult decît pe mine. E domeniul tău – eşti artist.

– Nu, nu e domeniul meu, protestă Şubin şi-şi puse pălăria pe ceafă. Eu sînt măcelar ; pe mine carnea mă interesează ; să modelez carnea : umeri, picioare, mîini ; aici n-ai nici compoziţie, nici linii hotărîte – toate elementele risipite la întîmplare... prinde-le dacă poţi !

– Şi aici e frumuseţe, remarcă Bersenev. *À propos*, ţi-ai terminat basorelieful ?

– Care ?

– Copilul cu ţapul.

– La naiba, la naiba, la naiba ! psalmodie Şubin. M-am uitat la sculptura adevărată, la cea veche, la sculptura antică şi am sfărîmat nimicul făcut de mine. Tu îmi arăţi natura şi spui : „Şi aici e frumuseţe". Sigur că da, frumuseţe găseşti pretutindeni, chiar şi la nasul tău ai de găsit ceva frumos ; dar nu poţi alerga după tot ce e frumos. Cei vechi nu alergau după frumuseţe ; ea pogora de la sine în creaţiile lor. De unde ? Dumnezeu ştie... din cer, poate. A lor era lumea ! Noi nu sîntem capabili

s-o stăpînim. Aruncăm undița într-un singur loc și stăm la pîndă. Se prinde – bine, bravo nouă! Nu se prinde...

Șubin scoase limba.

– Stai, stai puțin! protestă Bersenev. Nu vezi că ești paradoxal? Dacă nu simți frumusețea, dacă n-o iubești pretutindeni, oriunde ai întîlnit-o, firește că n-ai s-o realizezi nici în arta ta. Dacă o priveliște minunată, o muzică frumoasă, nu-ți spun nimic – vreau să zic, dacă n-o simți din tot sufletul...

– Ei, tu, simțitorule! trînti Șubin și începu să rîdă ușurel de vorba lui, în timp ce Bersenev căzuse iar pe gînduri. Ei, frățioare, continuă Șubin, tu ești un înțelept, un filozof, la Moscova ai absolvit al treilea facultatea, nu e simplu să discuți cu domnia ta, mai ales pentru unul ca mine, student leneș, care și-a lăsat baltă studiile. Dar pot să-ți mărturisesc că în afară de arta mea iubesc numai frumusețea femeii... unei fete, dar și asta nu de multă vreme...

Se răsuci pe spate, cu mîinile sub cap.

Se scurseră cîteva clipe de tăcere. Liniștea arșiței de amiază se lăsa apăsătoare asupra pămîntului strălucitor, parcă ațipit.

– Fiindcă a venit vorba de femei, începu iarăși Șubin, cum de nu-l potolește nimeni pe Stahov? L-ai întîlnit la Moscova?

– Nu.

– Și-a ieșit din minți de-a binelea, bătrînul. Nu se mișcă zile-ntregi de lîngă Augustina Cristianovna a lui; moare de plictiseală, ce-i drept, dar uite că nu se mișcă de acolo. Se uită unul la altul la nesfîrșit, se uită așa de prostește unul la altul... ți-e și silă să-i privești. Ei, poftim! Și cînd te gîndești cu ce familie l-a blagoslovit dumnezeu pe acest om, iar el o ține una și bună cu Augustina Cristianovna! Îți spun drept că n-am pomenit ceva mai respingător ca mutra ei de rață! Zilele trecute, i-am

modelat caricatura, gen *Dantan*[1] ; nu e rău ; am să ți-o arăt.

– Dar la bustul Elenei Nikolaevna, întrebă Bersenev, progresezi ?

– Nu, frățioare, nu progresez de loc. Un cap ca acesta te poate duce la desperare. La prima vedere remarci trăsăturile pure, severe, regulate ; s-ar părea că asemănarea nu e greu de redat, dar pe urmă descoperi că nu e chiar așa de simplu... Imposibil s-o prinzi, îți scapă mereu, e ascunsă ca o comoară. Ai observat cum stă și te ascultă ? Pe față nu i se mișcă un mușchi, dar expresia ochilor se schimbă neîncetat și, o dată cu ea, întreaga fizionomie. Ce poate face aici un sculptor și încă un sculptor prost ? Minunată creatură.. stranie ființă, adăugă el după o scurtă tăcere.

– Da, e o fată minunată, repetă și Bersenev.

– Și e fiica lui Nikolai Artemievici Stahov ! Poftim de mai vorbește de pecetea familiei, de rasă. Dar, amuzant, îți dai seama imediat că e fata lui ; seamănă cu amîndoi : și cu el și cu maică-sa Anna Vasilievna. O respect cu convingere pe Anna Vasilievna – e binefăcătoarea mea – dar nu pot să nu constat că are un creieraș de găină... De unde o fi moștenit Elena spiritualitatea ei ? Cine a aprins scînteia în această ființă ? Iată o nouă problemă pentru tine, filozofule !

Dar „filozoful“ continua să tacă. De obicei Bersenev nu păcătuia prin vorbă multă, iar cînd deschidea gura se exprima cu greutate : se oprea mereu să-și aleagă cuvintele, și gesticula fără rost ; dar de data asta o liniște ciudată coborîse în sufletul lui, o liniște vecină cu oboseala, cu tristețea. Se mutase de curînd afară din oraș, după o muncă îndelungată și grea, după zile cînd nu prea știuse ce este un ceas liber. Inactivitatea, beatitudinea, aerul curat și îmbătător, conștiința că și-a atins scopul,

---

[1] *Jean-Pierre Dantan* (1800—1869) — sculptor francez, caricaturist și portretist de talent (n.ed.).

convorbirile ușoare, în care sărea de la un subiect la altul, flecărind cu prietenul său, imaginea trezită pe neașteptate a ființei dragi – toate aceste impresii diferite și totodată asemănătoare se contopiseră parcă într-un simțămînt bizar de liniște, tulburare și slăbiciune... Tînărul Bersenev era de o deosebită sensibilitate, cu nervii zbîrliți.

Sub tei – răcoare și pace ; zumzetul musculițelor și albinelor, ce pătrundeau în cercul lui de umbră, se domolea ușor ; iarba curată și subțire, verde ca smaraldul pur, fără o nuanță gălbuie, nici nu se legăna, iar firicelele înalte se îndreptau neclintite, ca sub o vrajă ; vlăguiți parcă, micii ciorchini de flori aurii atîrnau pe ramurile joase ale teiului și o mireasmă dulceagă te pătrundea cînd trăgeai aerul adînc în piept, sorbindu-l cu nesaț ca pe o licoare.

Dincolo de rîu, pînă departe în fundul zării, totul era numai sclipire, flacără, jar ; din cînd în cînd se abătea o pală de vînt și în trecerea ei sclipirea aceea începea să joace în fărîme de materie inpalpabilă și mai strălucitoare ; un abur de lumină plutea, legănîndu-se deasupra pămîntului. Nu se auzea glas de pasăre (păsările nu cîntă pe arșiță), dar cosașii țirîiau pretutindeni și era o plăcere să asculți acolo, la umbră, în tihnă deplină, zvonul acesta cald, vibrînd de viață ; te simțeai tras la somn și la visare.

– Ai observat, începu deodată Bersenev, ajutîndu-se în exprimare cu gestul, ce simțămînt ciudat deșteaptă în noi natura ? E în ea atîta plinătate, atît senin, vreau să spun, ca un tot pătruns de mulțumire, și noi îl simțim, ne desfătăm... și totuși natura trezește totdeauna, în mine cel puțin, neliniște, tulburare, chiar tristețe. De unde vine asta ? Oare ne-om da mai bine seama în prezența ei, puși față în față cu ea, de goliciunea vieții noastre, de obscuritatea noastră, sau nu ne satisface ceea ce pe ea o mulțumește, dorim altceva, vreau să spun, nu ne poate ea da ceea ce ne trebuie nouă ?

– Hm, făcu Şubin, să-ţi explic eu, Andrei Petrovici, de unde vin toate astea. Tu ai descris starea de spirit a unui izolat, a unui om care nu trăieşte, mărginindu-se să contemple şi să se lase furat de sentimentalism. Dar de ce să te rezumi la contemplaţie ? Caută să trăieşti şi n-ai să te mai simţi copleşit în faţa naturii. Oricît ai bate la porţile ei, ea tot nu-ţi va răspunde prin cuvinte, fiindcă natura e mută, dragul meu ; va răsuna şi se va tîngui ca o coardă, dar la cîntece să nu te aştepţi din parte-i. Un suflet viu, da, acela îţi poate răspunde, şi mai cu seamă un suflet de femeie. Ca urmare, nobilul meu amic, te sfătuiesc să-ţi cauţi aleasa inimii tale, şi întristările se vor topi într-o clipită. Iată „ceea ce ne trebuie", cum spui tu. Căci toată neliniştea, toată tristeţea nu sînt altceva decît o altfel de foame. Cum ai dat stomacului hrana de care are nevoie, totul reintră în ordine. Ocupă-ţi locul tău în spaţiu, fii din carne şi oase, dragul meu. Şi apoi, ce este şi ce înseamnă „natura" ? Ascultă şi tu : „Dragoste" – cuvînt viguros, arzător ! „Natură" – expresie rece, şcolărească ! În consecinţă (şi Şubin se porni pe cîntat) : *Trăiască Maria Petrovna !* Ei, adăugă el, să-i zicem şi noi Maria Petrovna, ce importanţă are numele... *vous me comprenez*[1].

Bersenev se săltă puţin, rezemîndu-se în coate, cu bărbia în palme.

– De ce eşti ironic ? zise el fără să-şi privească prietenul. Ce rost au asemenea glume ? Da, ai dreptate : dragostea e un cuvînt mare şi un sentiment mare... Dar despre ce fel de dragoste vorbeşti ?

Şubin se săltă şi el puţin.

– Despre ce fel de dragoste ? Indiferent ce fel, dragoste să fie. Îţi mărturisesc că eu personal nu cred să existe mai multe feluri de dragoste. Dacă eşti îndrăgostit...

---

[1] Mă înţelegeţi (fr.) (n.t.).

– Cu tot sufletul, se grăbi să completeze Bersenev.

– Ei, da, asta se înţelege de la sine ; sufletul nu-i măr, să-l poţi tăia în felioare. Dacă eşti îndrăgostit, dreptatea e de partea ta ! Şi departe de mine gîndul să fiu ironic cu tine. Inima mi-e inundată acum de duioşie, mi-e parcă şi mai caldă... Vroiam doar să-ţi explic de ce natura, aşa cum o înţelegi tu, ne tulbură într-aşa măsură ; ne tulbură fiindcă trezeşte în noi setea de iubire şi nu e în stare s-o potolească. Natura ne călăuzeşte încet, încet spre alte îmbrăţişări, spre o îmbrăţişare vie, însă noi nu-i înţelegem imboldul şi aşteptăm cu pasivitate să ne ofere ea fericirea, aşa nemijlocit. Ah, Andrei, Andrei, minunat e soarele, cerul... tot, tot ce vezi în jurul nostru e minunat, iar tu tînjeşti ; dar dacă ai ţine în clipa asta mîna femeii iubite în mîna ta, dacă acea mînă şi acea femeie ţi-ar aparţine, dacă ai privi în ochii ei şi ai vibra, nu cu sensibilitatea ta de singuratic, ci prin sensibilitatea *ei*... atunci, Andrei, natura n-ar mai deştepta în tine melancolii şi nelinişti, n-ai mai rămîne în contemplarea frumuseţilor sale ; natura însăşi ar fi doar bucurie şi cîntec, ţi-ar acompania imnul tău, pentru că tu ai fi acela care i-ai dat glas ei, naturii mute.

Şubin sări în picioare şi făcu de două ori ocolul teiului, în timp ce Bersenev lăsase capul în jos şi o uşoară roşeaţă îi înviora obrazul.

– Nu sînt întru totul de aceeaşi părere cu tine, începu el. Natura nu ne vorbeşte totdeauna de... de dragoste (nu izbuti să rostească fără ezitare cuvîntul). Ea ne şi ameninţă : ne aminteşte de taine înfricoşătoare... da, de taine de nepătruns. Oare nu este tot ea aceea care ne va înghiţi în străfundurile ei ? Nu ne înghite natura necontenit ? În ea e cuprinsă şi viaţa şi moartea ; iar moartea ne vorbeşte cu un glas la fel de puternic ca al vieţii, din adîncurile firii...

– Şi în dragoste este viaţă şi moarte, îl întrerupse Şubin.

– Şi apoi, urmă Bersenev, de pildă, cînd stau primăvara în pădure, în crîngul înverzit, cînd mi se pare că ascult sunetele pline de romantism ale cornului lui Oberon [1] (Bersenev se simţi oarecum ruşinat rostind aceste cuvinte) – crezi că şi asta...

– Da, e tot setea de dragoste, setea de fericire – nimic altceva ! se grăbi să întregească Şubin. Cunosc şi eu armoniile despre care vorbeşti, cunosc şi eu acea înduioşare, acea stare de aşteptare, ce-ţi cuprinde sufletul în inima pădurii, la umbra ei, ori seara, în cîmp deschis, cînd apune soarele şi dincolo de tufişurile învălmăşite pe malul rîului se ridică un abur uşor... Dar eu aştept şi cer fericirea şi de la pădure, şi de la rîu, şi de la pămînt, şi de la cer, de la un nor, de la un fir de iarbă – pretutindeni o simt aproape, pretutindeni îi aud chemarea ! Dumnezeul meu e numai lumină şi cîntec... aşa începusem eu, pe vremuri, o poezie ; recunoaşte că primul vers e admirabil ; dar pe al doilea nu l-am putut găsi niciodată. Fericire, fericire !... Atîta vreme cît viaţa n-a luat încă sfîrşit, atîta vreme cît sîntem în plină putere, atîta vreme cît n-am pornit pe pe panta declinului, ci dimpotrivă suim spre culmi... La naiba ! tăie Şubin cu un avînt neaşteptat. Sîntem tineri, nu sîntem băieţi urîţi şi nici proşti : ne vom cuceri fericirea !

Îşi scutură părul cîrlionţat şi privi în sus, spre cer, cu încredere în sine, aproape cu sfidare. Bersenev ridică ochii spre el.

– Şi crezi că nu există nimic mai presus de fericire ? spuse el încet.

– De pildă ? întrebă Şubin şi se opri.

---

[1] În folclorul scandinav, Oberon este cînd un vrăjitor puternic, cînd regele duhurilor văzduhului şi ale pădurii. Poetul german Christoff Martin Wieland (1733—1813) a scris poemul *Oberon*, unde se povesteşte şi despre cornul fermecat al regelui elfelor : după legendă, la sunetul acestui corn orice rău s-ar spulbera. Poemul lui Wieland a inspirat pe compozitorul german Karl Weber (1786—1826) care a compus muzica operei *Oberon* (n. ed.).

– Uite, de pildă, eu şi cu tine, după cum spui, sîntem tineri, să zicem că sîntem şi oameni de treabă, fiecare dintre noi rîvneşte la fericire... Dar îţi închipui oare că acest cuvînt „fe-ri-ci-re" poate să ne unească, să ne înflăcăreze pe amîndoi, la fel, să ne facă să ne strîngem mîna într-o efuziune de înţelegere unică ? Nu cumva tocmai acesta e cuvîntul menit să trezească în noi simţăminte egoiste, vreau să zic, un cuvînt care mai curînd dezbină pe oameni ?

– Cunoşti poate cuvinte în stare să-i unească ?

– Da, sînt destule şi le cunoşti şi tu, fără-ndoială.

– Spune-mi şi mie care sînt aceste cuvinte ?

De pildă cuvîntul „artă", ţinînd seama că eşti un artist ; altele... „patrie", „ştiinţă", „libertate", „dreptate".

– Dar „dragoste" ? întrebă Şubin.

– Şi „dragoste" e un cuvînt care uneşte ; dar nu acea dragoste pe care o doreşti tu acum : nu dragostea-desfătare, ci dragostea-jertfă.

Şubin se posomorî.

– Dragostea asta e bună pentru nemţi ; eu însă vreau să iubesc pentru mine ; vreau să fiu eu eroul principal, în prim plan.

– În prim plan, repetă ca un ecou Bersenev. Mie, dimpotrivă, mi se pare că sensul vieţii noastre e să rămînem pe al doilea plan.

– Dacă toţi s-ar lua după tine – spuse Şubin cu o grimasă de nemulţumire – nimeni pe acest pămînt n-ar mai gusta din ananas, grăbindu-se să-l ofere vecinului.

– Asta înseamnă că nimeni n-are nevoie de ananas. De altfel, nu te teme : oricînd vei găsi oameni gata să ia şi pîinea de la gura altuia.

Amîndoi prietenii rămaseră tăcuţi.

– Zilele trecute l-am întîlnit iarăşi pe Insarov, reîncepu Bersenev, l-am invitat să vină pe la mine, vreau neapărat să vă cunoaşteţi... să-l prezint şi Stahovilor.

– Cine-i acest Insarov ? Ah, da, nu e sîrbul sau bulgarul despre care mi-ai mai vorbit... patriotul ? Nu ți-o fi băgat el în cap toate ideile astea filozofice ?

– Se prea poate.

– E într-adevăr un tip extraordinar ?

– Da.

– Inteligent, talentat ?

– Inteligent... da. Talentat... nu știu ; nu cred.

– Nu ? Atunci ce găsești deosebit la el ?

– Ai să-l vezi. Dar acum socot că e timpul să mergem. Anna Vasilievna, după cîte-mi închipui, ne așteaptă ; cît e ceasul ?

– Trecut de două ; haidem. Ce zăpușeală ! Convorbirea asta m-a aprins și mai tare. Și tu ai avut o clipă... nu degeaba sînt artist, nu-mi scapă amănuntele. Hai, mărturisește... te gîndești la o femeie ?

Șubin ar fi vrut să se uite în ochii lui Bersenev, dar acesta întoarse capul și ieși din umbra teiului ; Șubin porni în urma lui, călcînd ușor într-o legănare armonioasă. Bersenev se mișca mai greoi, mergea cu umerii ridicați și gîtul întins, și totuși părea cu mult mai distins decît Șubin – am putea spune chiar un adevărat *gentleman*, dacă acest cuvînt n-ar fi devenit la noi atît de banal.

II

Tinerii coborîră spre rîul Moscova și porniră pe firul lui. O boare răcoroasă adia dinspre apă și clipocitul domol al undelor îți mîngîia auzul.

– Cum aș mai face o baie ! spuse Șubin. Dar mi-e frică să nu întîrziem. Ia te uită la rîu : parcă ne face cu ochiul. Un grec din antichitate ar zice că zărește o nimfă. Dar noi – o, nimfă ! – nu sîntem greci, sîntem niște sciți neciopliți...

– Şi noi avem rusalcele, obiectă Bersenev.

– Şi tu, cu rusalcele tale ! Ce-mi trebuie mie, sculptor, asemenea plăsmuiri ? Rodul unei fantezii îngheţate de groază, imagini halucinante, răsărite din bezna nopţilor de iarnă, în atmosfera înăbuşitoare a unei izbe... Eu am nevoie de lumină, de spaţiu... Oare cînd, dumnezeule mare, am să plec în Italia, cînd ?

– Vrei să spui în Malorusia ?

– Ar trebui să-ţi fie ruşine, Andrei Petrovici, să-mi reproşezi o prostie pe care am făcut-o fără să mă gîndesc şi de care şi aşa mă căiesc amarnic. Ei, da, am fost un prost : buna mea Anna Vasilievna mi-a dat bani să plec în Italia, iar eu am găsit de cuviinţă să mă duc la ucrainieni, să mănînc colţunaşi... şi...

– Destul, te rog, nu mai continua, îl întrerupse Bersenev.

– Şi, totuşi, am să-ţi spun că aceşti bani nu s-au risipit în vînt. Am găsit acolo nişte tipuri, în special tipuri de femei... Bineînţeles, ştiu că nicăieri nu voi atinge limanul visat ca în Italia.

– Ai să pleci în Italia – rosti Bersenev, fără să se întoarcă spre el – şi n-ai să realizezi nimic. Ai să baţi din aripi, dar n-ai să-ţi iei zborul... Îmi cunosc eu oamenii !

– Stavasser [1] şi-a luat totuşi zborul... Şi nu e singurul. Iar dacă eu n-am să-mi desfac larg aripele, înseamnă că sînt un pinguin berc ! Mă înăbuş aici ; vreau să plec în Italia ! urmă Şubin. Acolo e soare, acolo e frumuseţe...

În clipa aceea pe cărăruia pe care mergeau cei doi prieteni răsări o tînără cu pălărie mare de pai şi umbreluţă roz pe umăr.

– Dar ce-mi văd ochii ? Iată că şi pe-aici ne întîmpină frumuseţea ! Nebunul artist salută pe fermecătoarea Zoia ! strigă Şubin, scoţîndu-şi cu un gest teatral pălăria.

---

[1] *Piotr Andreevici Stavasser* (1816—1850) — sculptor rus de orientare academică (n. ed.).

Tînăra fată, a cărei apariţie stîrnise atîta entuziasm, se opri, îl amenință pe Şubin cu degeţelul și cînd cei doi prieteni fură aproape li se adresă cu glas cristalin, pronunţînd uşor graseiat.

– De ce nu veniţi să luaţi masa, domnilor? E gata de mult.

– Ce-mi aud urechile? exclamă Şubin, lovindu-și palmele între ele. Te-ai hotărît dumneata însăți, încîntătoarea Zoia, să pornești în căutarea noastră pe o zăpușeală ca asta? Oare așa trebuie să interpretez cuvintele dumitale? Răspunde, te rog, așa e într-adevăr? Ori nu, mai bine lasă cuvintele nerostite, remuşcarea m-ar omorî pe loc!

– Ah, încetează, Pavel Iakovlevici! protestă fata. De ce nu vorbești niciodată serios cu mine? M-am supărat, să ştii! adaugă ea cu o grimasă de cochetă bosumflare.

– N-ai să te superi pe mine, ideală Zoia Nikitişna; nu te vei îndura să mă arunci în gheena întunecată a celei mai cumplite deznădejdi! Cum aş şti să vorbesc serios, cînd nu sînt un om serios?

Fata înălță din umeri și se adresă lui Bersenev:

– Uite, e incorigibil: se poartă cu mine ca și cum aș fi un copil... am împlinit optsprezece ani, sînt o domnișoară!

– O, dumnezeule! suspina Şubin, dîndu-și ochii peste cap, în timp ce Bersenev zîmbea fără să răspundă.

Fata bătu din picior.

– Pavel Iakovlevici! m-am supărat pe dumneata... *Hélène* pornise şi ea cu mine, dar în grădină s-a răzgîndit; nu s-a încumetat să înfrunte arşiţa. Numai eu nu mă sperii cu una cu două... haidem!

O luă înaintea lor pe cărare, legănîndu-și uşor talia zveltă, la fiece pas, și îndepărtînd din cînd în cînd cu mîna sa micuţă, înmănușată în mitena neagră, buclele lungi și mătăsoase care-i lunecau pe obraz.

Cei doi prieteni o urmau (Şubin – cînd îşi ducea mîinile la inimă cu un gest elocvent, cînd le ridica deasupra capului continuîndu-şi pantomima) şi astfel în cîteva minute ajunseră în faţa uneia din numeroasele vile de la marginea localităţii Kunţovo. O căsuţă din bîrne, cu antresol, vopsită toată în roz şi aşezată în mijlocul unei grădini, părea că priveşte cu naivitate prin frunzişul copacilor. Zoia împinse portiţa, intră alergînd pe poteca grădinii şi începu să strige: „V-am adus pribegii!" O fată tînără, cu chip palid şi expresiv, se ridică de pe banca din marginea potecii, în timp ce în pragul vilei apăru o doamnă îmbrăcată într-o rochie de mătase liliachie. Ridicînd deasupra capului, să se apere de soare, o batistă brodată, de olandă fină, doamna schiţă un zîmbet palid, obosit.

III

Anna Vasilievna Stahova, născută Şubina, rămăsese orfană de ambii părinţi, şi moştenitoarea unei moşii destul de mari, cînd era doar o fetiţă de şapte ani. Avea rude foarte bogate şi altele, dimpotrivă, foarte sărace – cele sărace, din partea tatălui; cele bogate, din partea mamei: senatorul Volghin şi prinţii Cikurasov. Prinţul Ardalion Cikurasov, devenit tutorele copilei, o încredinţă celui mai bun pension din Moscova şi, cînd orfana termină şcoala, o luă în casa lui (o casă deschisă musafirilor, unde iarna se dădeau baluri). Viitorul soţ al Annei Vasilievna, Nikolai Artemievici Stahov, i-a cucerit inima într-o seară de bal, cînd tînăra se gătise cu „o fermecătoare rochie roz şi o cunună de trandafiraşi". Mai păstra încă acea cununiţă... Nikolai Artemievici Stahov, fiul unui căpitan în retragere (care fusese rănit în 1812 şi ocupa o slujbă bănoasă la Petersburg) intrase la vîrsta de şaisprezece ani într-o şcoală militară, şi ieşise de acolo ofiţer de gardă. Băiat frumos, era socotit unul din cei mai străluciţi cavaleri la

seratele de mîna a doua, pe care le frecventa cu asiduitate, fiindcă în înalta societate calea nu-i era deschisă. Încă din tinerețe năzuia să-și împlinească două visuri : să ajungă aghiotant al țarului și să facă „o partidă bună" ; la primul vis a renunțat repede, dar cu atît mai mult ținea la realizarea celuilalt. Cu gîndul acesta pleca în fiecare iarnă la Moscova. Nikolai Artemievici vorbea binișor franțuzește și era socotit „un filozof" fiindcă ocolea viața de petreceri. Încă de pe vremea cînd era sublocotenent, îi plăcea să intre în discuții și să-și susțină cu perseverență părerea, cînd se atacau subiecte ca de pildă : „Înconjurul pămîntului poate fi realizat în cuprinsul unei vieți omenești ?", sau : „Fundul mării va putea fi cunoscut cîndva ?"... întrebări la care obișnuia să răspundă cu un „nu" categoric.

Nikolai Artemievici împlinise douăzeci și cinci de ani cînd o „prinsese în mreajă" pe Anna Vasilievna ; își prezentase demisia și plecase la țară să-și vadă de gospodărie. Dar se plictisi curînd de viața rustică și, cum moșia era arendată, se instală la Moscova, în casa nevestei. În tinerețe era străin de jocurile de noroc, dar, dintr-o dată, se pasionă de loto, iar cînd acesta deveni un joc interzis, se pasionă de *eralaș* [1]. Cum acasă se plictisea de moarte se încurcase cu o nemțoaică văduvă și de atunci își petrecea aproape tot timpul în compania ei. În vara anului 1853 nu mai plecă la Kunțovo ca de obicei, ci rămase la Moscova sub pretextul unei cure de apel minerale, dar adevărul este că îi venea greu să se despartă de văduvioara lui. De altfel, nici cu ea nu era prea limbut, iar cînd discutau, se rezuma, ca în alte dăți, să o contrazică în probleme ca : „Putem sau nu să pronosticăm dacă timpul va fi frumos ?", sau altele de acest fel. Odată cineva îi zise : *frondeur* [2]-ule" și acest epitet îi plăcu

[1] Joc de cărți (n. ed.).

[2] Cuvîntul francez are mai multe accepții : inițial — *prăștiaș*, de aici și înțelesul de *bătăios ; frondeuri* li se spunea și partizanilor *Frondei* — mișcare social-politică, îndreptată împotriva absolutismului din Franța (1648—1653) (n. ed.).

enorm. „Da, gîndea el, legănîndu-se cu satisfacţie – şi colţurile gurii se adînceau mai tare, arcuindu-se în jos – pe mine nu mă poţi convinge uşor ; nu mă las tras pe sfoară cu una cu două !"

Fronda lui Nikolai Artemievici consta în riposte de genul acesta – dacă se rostea, de pildă, cuvîntul *nervi*, îl auzeai numaidecît : „Şi ce sînt nervii, mă rog ?" Sau dacă cineva vorbea în prezenţa lui despre realizările astronomiei, el era gata cu întrebarea : „Dumneata crezi în astronomie ?" Cînd vroia însă să-şi doboare definitiv inamicul, exclama : „Toate acestea nu sînt decît vorbe goale !" Trebuie să recunoaştem că multe persoane considerau asemenea replici de necombătut (şi nu puţine sînt încă de aceeaşi părere pînă în ziua de azi) ; dar Nikolai Artemievici habar n-avea că pentru Augustina Cristianovna el rămăsese *Mein Pinselchen*[1] – aşa cum îl numea în scrisorile către o verişoară, Teodolinda Pererzilius.

Soţia lui Nikolai Artemievici, Anna Vasilievna, era o femeie micuţă şi fragilă, cu trăsături fine, emotivă şi melancolică. În pension dovedise o oarecare aplicaţie la muzică şi citise destule romane ; renunţă însă curînd la aceste preocupări şi începu să se intereseze în mod deosebit de modă, dar nici această nouă îndeletnicire nu dură mult ; apoi se dedică un timp educaţiei fiicei sale, dar la jumătate drum obosi din nou şi-şi lăsă copila pe mîinile guvernantei ; în cele din urmă ajunse să nu mai facă altceva decît să tînjească şi să sufere în tăcere. Naşterea Elenei Nikolaevna îi zdruncinase sănătatea şi nu se mai putea aştepta la alţi copii ; Nikolai Artemievici făcea uneori aluzie la această situaţie, încercînd să-şi scuze astfel legătura cu Augustina Cristianovna. Infidelitatea soţului o rodea pe Anna Vasilievna ; o duruse mult cînd soţul ei îi dăruise nemţoaicei o pereche de cai suri, chiar din crescătoria Annei Vasilievna, spunîndu-i soţiei o minciună. Nu-i

[1] Prostuţul meu (germ.) (n. t.).

făcea niciodată reproşuri directe, dar se plîngea de el într-ascuns, tuturor din casă, pînă şi fiicei sale. Annei Vasilievna nu-i surîdea să facă vizite, îi plăcea, însă, să aibă cîte un musafir care să-i istorisească de una de alta, să-i aducă noutăţi ; cum rămînea singură simţea că se îmbolnăveşte. Avea o inimă afectuoasă şi bună, dar viaţa o ofilise repede.

Pavel Iakovlevici Şubin îi era nepot mai îndepărtat ; tatăl tînărului ocupa o slujbă la Moscova ; fraţii săi intraseră la liceul militar ; iar el, mezinul familiei, răsfăţatul mamei, cu o constituţie delicată, rămăsese acasă. Familia ar fi vrut să-l vadă absolvind universitatea, dar băiatul şi prin liceu trecuse cu chiu cu vai. Din copilărie se remarcase prin înclinarea sa pentru sculptură ; impozantul senator Volghin văzuse odată, la mătuşa băiatului, o statuetă modelată de el (Şubin avea pe atunci şaisprezece ani) şi declară că intenţionează să-l ia sub aripa sa ocrotitoare pe acest tînăr dotat. Dar, după moartea fulgerătoare a tatălui său, perspectivele de viitor ale lui Şubin începură să se întunece. Senatorul, „protector al tinerelor talente", se mărgini să-i dăruiască un bust de ipsos, reprezentîndu-l pe Homer ; Anna Vasilievna, însă, îl ajută cu bani şi, de bine, de rău, la vîrsta de nouăsprezece ani Pavel izbuti să intre la facultatea de medicină. Nu simţea nici o chemare pentru meseria de doctor, dar cum pe atunci locurile la universitate erau limitate, nu putu să se înscrie în altă parte ; spera totuşi că va învăţa cu acest prilej anatomia ; dar anatomie n-a învăţat : n-a reuşit să treacă nici măcar în anul doi ; fără să mai aştepte pînă la examene părăsi studiile universitare, hotărît să se consacre vocaţiei sale. Muncea cu însufleţire, dar pe apucate ; hoinărea prin împrejurimile Moscovei, făcea busturi, portrete de ţărăncuţe ; îi plăcea să cunoască oameni de tot felul, tineri şi bătrîni, din lumea mare sau nu, sculptori italieni şi pictori ruşi ; de academie nici să n-audă şi nu recunoştea autoritatea nici unui profesor. Era într-adevăr

talentat ; începu să fie cunoscut în cercurile din Moscova. Mama lui, o pariziană de familie bună, femeie inteligentă și inimoasă, îl învăță franceza, se ocupă mult de fiul ei, purtîndu-i de grijă zi și noapte. Se mîndrea cu el, și înainte de a muri de tuberculoză, în floarea vîrstei, o imploră pe Anna Vasilievna să-i ia băiatul sub ocrotirea ei. Șubin avea pe atunci douăzeci de ani. Anna Vasilievna împlini ultima dorință a răposatei, așa că tînărul ocupa acum o odăiță într-o aripă a vilei.

IV

— Poftiți odată la masă, haideți vă rog, chemă cu glas plîngăreț stăpîna casei și toți se îndreptară spre sufragerie. Șezi lîngă mine, *Zoé*, spuse Anna Vasilievna ; tu, *Hélène*, ocupă-te de musafiri, iar tu, *Paul*, fii cuminte și n-o mai necăji pe *Zoé*. Astăzi am migrenă.

Șubin ridică ochii la cer, cu o mimică elocventă ; *Zoé* îi răspunse printr-un zîmbet abia schițat. Această *Zoé*, sau mai corect Zoia Nikitișna Müller, era o nemțoaicuță născută în Rusia, drăgălașă, deși puțin sașie, blondă, rotunjoară, cu un șănțuleț în vîrful năsucului, gură mică și buze roșii. Cînta drăguț romanțe rusești și executa curățel la pian melodii vesele sau sentimentale ; se îmbrăca cu gust și mult dichis, deși cam prea copilărește. Anna Vasilievna o luase domnișoară de companie pentru fiica sa, dar o ținea aproape tot timpul lîngă ea și Elena nu avea de ce să se plîngă, fiindcă cu greu găsea un subiect de conversație cînd se întîmpla să rămînă singură cu Zoia.

Masa ținu destul de mult ; Bersenev vorbea cu Elena despre viața de student, despre planurile și speranțele lui ; Șubin trăgea cu urechea și tăcea, mînca cu poftă, aruncînd din cînd în cînd cîte o privire comic-melancolică Zoiei, care-i răspundea cu același zîmbet egal. După masă Elena, Bersenev și Șubin ieșiră în grădină ; Zoia privi pe urma

lor şi, înălţînd uşurel din umeri, se aşeză la pian. Anna Vasilievna i se adresă :

– De ce nu te duci şi dumneata să te plimbi puţin ? Dar, fără să aştepte răspunsul, adăugă : Cîntă-mi ceva trist...

– *La dernière pensée*[1] de Weber ? întrebă Zoia.

– Ah, da, Weber, şopti Anna Vasilievna ; se lăsă într-un fotoliu şi genele i se umeziră.

În timpul acesta Elena conducea pe cei doi prieteni sub umbrarul de salcîmi, unde se afla o măsuţă de lemn, înconjurată de bănci. Şubin privi împrejur, începu să ţopăie, sărind într-un picior, apoi, după ce şuşoti un „staţi puţin", fugi în camera sa ; aduse la întoarcere o bucată de lut şi, în sfîrşit, începu să modeleze chipul Zoiei, dînd din cap, mormăind şi rîzînd încetişor.

– Eternele glume, zise Elena, aruncînd o privire asupra lucrării lui Şubin, şi se întoarse spre Bersenev, cu care continua discuţia începută la masă.

– Eternele glume ! se indignă Şubin. Subiectul e un izvor nesecat de inspiraţie. Astăzi mai ales mă scoate pur şi simplu din sărite !

– De ce vorbeşti aşa ? întrebă Elena. Ai crede că vorbeşti despre o bătrînă rea şi arţăgoasă. O fată tînără, drăguţă ca ea...

– Fără îndoială, o întrerupse Şubin, e drăguţă, foarte drăguţă chiar ; sînt convins că oricine ar trece pe aici şi ar privi-o s-ar gîndi : „Uite cu cine ar fi delicios... să joci o polcă !" Şi, de altfel, sînt convins că şi ea o ştie şi e încîntată... Atunci ce rost mai au aerele astea de sfioşenie şi modestie ? Ei da, pricepeţi ce vreau să spun, adăugă el printre dinţi. De altfel, sînteţi ocupată acum cu altceva.

Şi, sfărîmînd chipul de lut al Zoiei, Şubin reîncepu grăbit şi parcă înciudat să frămînte bulgărele inform

[1] Ultimul gînd (fr.) (n.t.).

– Va să zică, ai vrea să fii profesor? îl întrebă Elena pe Bersenev.

– Da, răspunse acesta, sprijinindu-și mîinile sale roșii pe genunchi. Acesta-i visul meu. Desigur, știu foarte bine ce-mi lipsește pentru a fi demn de un atît de înalt... vreau să spun, că sînt prea puțin pregătit; dar, sper că voi obține să pot pleca în străinătate; dacă va fi nevoie, am să stau acolo trei, patru ani, și atunci...

Se opri, plecă ochii în pămînt, dar îi ridică repede cu un zîmbet încurcat și își netezi părul. Cînd Bersenev vorbea unei femei, cuvintele ieșeau din gura lui cu mai multă greutate, parcă și mai gîngăvite.

– Vrei să te faci profesor de istorie? întrebă Elena.

– Da, sau de filozofie, adăugă el, coborînd glasul, dacă s-o putea.

– De pe acum are capul doldora de filozofie; al dracului se mai pricepe la treaba asta, interveni Șubin, brăzdînd adînc lutul cu unghia. Nu văd ce-i mai trebuie să plece în străinătate?

– Și ai fi atunci pe deplin mulțumit de viața dumitale? întrebă Elena, sprijinindu-se într-un cot și privindu-l drept în față.

– Pe deplin, Elena Nikolaevna, pe deplin. Ce altă chemare mi-ar putea părea mai frumoasă? Gîndește-te, să calci pe urmele profesorului Timofei Nikolaevici [1]... Numai gîndul unei asemenea activități mă umple de bucurie și de tulburare, da... da... de tulburare, care... care vine de la aceea că... îmi dau seama de insuficiența capacității mele, dar răposatul meu tată mi-a dat binecuvîntarea să perseverez în acest gînd. N-am să uit niciodată ultimele sale cuvinte.

– Tatăl dumitale a murit iarna asta?

– Da, Elena Nikolaevna, în februarie.

---

[1] *Timofei Nikolaevici Granovski* (1813—1855) — om de știință rus și militant pe tărîm social, profesor de istorie la Universitatea din Moscova (1839—1855) (n. ed.).

– Se spune, urmă Elena, că a lăsat o lucrare admirabilă în manuscris. E adevărat?

– Da, a lăsat. A fost un om minunat. L-ai fi iubit, Elena Nikolaevna.

– Sînt convinsă; dar ce conține această lucrare?

– E cam greu, Elena Nikolaevna... să-ți spun în cîteva cuvinte ce conține această lucrare. Tatăl meu a fost un om foarte învățat, un schellinghian; nu folosea întotdeauna formulările cele mai clare...

– Andrei Petrovici, îl întrerupse Elena, iartă-mi ignoranța, dar ce este un schellinghian?

Bersenev schiță un zîmbet.

– Un schellinghian... adică un adept al lui Schelling[1], filozoful german; iar care este doctrina lui Schelling...

– Andrei Petrovici – exclamă Șubin – pentru numele lui dumnezeu! Sper că nu intenționezi să-i ții Elenei Nikolaevna o prelegere despre Schelling? Cruță-ne, te rog!

– Nu-i vorba de nici un fel de prelegere, mormăi Bersenev, înroșindu-se, voiam doar...

– Și de ce n-ar ține o prelegere? protestă prompt Elena. Mie și dumitale, Pavel Iakovlevici, chiar că nu ne-ar strica să mai ascultăm cîte o prelegere.

Șubin o privi țintă și izbucni brusc în rîs.

– De ce rîzi? întrebă ea glacial, aproape tăios. Șubin tăcu.

– Ei haide, nu te supăra, zise el după cîteva clipe. Iartă-mă. Dar, ce gust să discutați filozofie pe o vreme așa de frumoasă, aici, la umbra copacilor! Mai bine am vorbi despre privighetori, trandafiri, ochi frumoși și surîsuri juvenile.

– Da, da... și despre romane franțuzești și ultima modă la cucoane, adăugă Elena.

---

[1] *Friedrich Wilhelm Schelling* (1775—1854) filozof reacționar german, idealist mistic. Concepția sa a fost folosită împotriva materialismului și revoluției de către cercurile cele mai reacționare ale burgheziei (n. ed.).

– Fie și despre toalete, cedă Șubin, dacă sînt frumoase...

– Fie, pentru dumneata ! Dar dacă noi nu avem chef să vorbim despre modă ? Te proclami artist liber... atunci de ce atentezi la libertatea altora ? Și, dă-mi voie să te întreb, dacă gîndești astfel, de ce o tachinezi mereu pe Zoia ? Cu ea se poate discuta foarte bine despre rochii și trandafiri.

Atunci Șubin se înfurie și se ridică de pe bancă.

– Ah, așa ! izbucni el cu glas ridicat. Înțeleg foarte bine aluzia : mă expediezi la ea, Elena Nikolaevna ! Cu alte cuvinte, aici sînt de prisos ?

– Nici nu mi-a trecut prin gînd să te expediez...

– Cu alte cuvinte – continuă Șubin pe același ton – eu nu sînt demn de altă societate : facem împreună cea mai potrivită pereche ; sînt tot atît de sec și de meschin ca nemțoicuța voastră dulceagă ! Nu-i așa ?

Elena se încruntă și interveni :

– N-ai vorbit totdeauna la fel despre dînsa, Pavel Iakovlevici.

– A, imputări ! Imputări, acum ! strigă Șubin. Ei da, n-o ascund, a fost o clipă, numai o clipă, cînd obrăjorii ei proaspeți, banali... Dar dacă aș vrea să-ți plătesc tot cu imputări... să-ți amintesc... Rămîneți cu bine, adăugă el brusc, n-aș vrea să spun mai mult decît se cade...

Și, izbind cu pumnul în lutul care luase forma unui cap, ieși în fugă de sub umbrar și se repezi spre camera sa.

– Copil ! spuse Elena privind pe urmele lui.

– Artist, adăugă Bersenev cu un zîmbet blajin. Toți artiștii sînt așa ; trebuie să le iertăm toanele ; e dreptul lor.

– Da, încuviință Elena ; dar Pavel nu și-a cîștigat încă prin nimic asemenea drept ; ce a făcut el pînă acum ? Dă-mi mîna și hai să ne plimbăm pe alee ; ne-a întrerupt ; vorbeam despre opera tatălui dumitale.

Bersenev luă mîna Elenei într-a sa și porniră agale prin grădină, dar subiectul la care se aflau cînd fuseseră

întrerupţi nu fu reluat. Bersenev continuă însă să vorbească despre vocaţia de profesor, despre felul cum vede el viitoarea sa activitate. Păşea încet alături de Elena, înaintînd greoi, sprijinindu-i cu stîngăcie braţul, lovind-o din cînd în cînd cu umărul, din greşeală, fără să-şi ridice ochii spre ea ; dar cuvintele sale curgeau lin, deşi nu le rostea cu uşurinţă ; vorbea simplu şi firesc, iar ochii săi, a căror privire rătăcea leneş pe trunchiurile copacilor, pe nisipul cărării, pe straturile de iarbă, exprimau duioşia unor sentimente nobile ; în glasul său aşezat simţeai bucuria unui suflet care-şi dă seama că a izbutit în sfîrşit să se destăinuiască altui suflet drag. Elena, pe jumătate întoarsă spre el, îl asculta cu atenţie fără să-şi desprindă privirea de pe chipul lui acoperit de o uşoară paloare, de la ochii lui prietenoşi şi buni, care se fereau totuşi din lumina ochilor ei. Simţea cum sufletul i se deschide, şi ceva nespus de gingaş, drept şi blînd, i se revărsa în inimă, creştea în ea.

Şubin nu ieşi din camera lui pînă seara tîrziu. Se întunecase de-a binelea ; luna era sus pe cer, calea laptelui iradia o lumină alburie şi licăreau stelele, cînd Bersenev, după ce-şi luase rămas bun de la Anna Vasilievna, Elena şi Zoia, se apropie de uşa prietenului său ; o găsi încuiată şi bătu.

– Cine e ? se auzi glasul lui Şubin.

– Eu, răspunse Bersenev.

– Ce vrei ?

– Dă-mi drumul, Pavel, lasă mofturile ; nu ţi-e ruşine ?

– Nu fac mofturi. Dorm şi o visez pe Zoia.

– Încetează, te rog ; doar nu eşti copil ; dă-mi drumul ; trebuie să stau de vorbă cu tine.

– Nu-ţi ajunge cît ai vorbit cu Elena ?

– Haide, haide, sfîrşeşte ; dă-mi drumul !

Şubin răspunse printr-un sforăit prefăcut şi atunci Bersenev, ridicînd din umeri, renunţă şi porni spre casă.

Noaptea era caldă şi atît de tăcută, de parcă jur împrejur, totul n-ar fi fost decît încordată pîndă şi ascultare. Învăluit de pîcla nemişcată, Bersenev se oprea mereu fără voia lui, pîndea şi el, asculta şi el. Un foşnet uşor, ca acela pe care-l stîrneşte rochia unei femei, trecea din cînd în cînd prin coroana copacilor din apropiere, deşteptînd în Bersenev o înfiorare dulce, înrudită totuşi cu fiorul unei temeri nelămurite ; simţi o furnicare uşoară în obraji şi o lacrimă neaşteptată îi răcori ochii ; ar fi vrut să poată înainta nesimţit, să se pitească, să se furişeze. O pală aspră de vînt îl izbi dintr-o parte şi el avu o slabă tresărire, după care rămase neclintit ; un gîndac somnoros căzu de pe ramura unui arbore, lovindu-se cu zgomot de pămînt ; Bersenev scoase un „A !" abia auzit şi se opri iarăşi. Gîndurile i se întoarseră la Elena şi toate celelalte impresii trecătoare se topiră ; rămăsese doar înviorătoarea noapte răcoroasă, plimbarea nocturnă, alături de imaginea tinerei fete, care îi umplea sufletul. Bersenev mergea cu fruntea plecată şi-şi repeta cuvintele ei, întrebările ei... Deodată i se păru că aude zgomot de paşi repezi în urma sa. Îşi ascuţi auzul. Cineva alerga, încercînd să-l ajungă ; desluşi gîfîitul cuiva şi iată că din pata de întuneric de sub un copac înalt se ivi Şubin, cu faţa palidă în lumina lunii, capul gol şi părul ciufulit.

– Ce bine că ai luat-o pe drumul ăsta, spuse el răsuflînd greu, n-aş fi pus pleoapă pe pleoapă toată noaptea dacă nu te-aş fi găsit. Dă-mi mîna. Mergi acasă, nu e aşa ?

– Acasă.

– Te conduc.

– Cum, cu capul gol ?...

– Nu-i nimic. Mi-am scos şi cravata. Acum e cald. Prietenii mai făcură cîţiva paşi alături.

– Nu-i aşa că astăzi m-am purtat ca un prost ? întrebă deodată Şubin.

– Sincer vorbind, da. Nu te pot înțelege. Niciodată nu te-am văzut așa. Poți să-mi spui și mie de ce te-ai supărat dintr-un fleac ?

– Hm, mormăi Șubin. Așa zici tu, dar mie nu-mi arde de fleacuri. Vezi tu, adăugă el, trebuie să-ți spun că eu... că... Poți să crezi despre mine ce vrei... eu... ei bine – da, sînt îndrăgostit de Elena !

– Ești îndrăgostit de Elena ! repetă Bersenev ca un ecou și se opri.

– Da, urmă Șubin cu un calm prefăcut. Te miră ? Am să-ți spun și mai mult. Pînă în seara asta mai sperasem că și ea, cine știe, m-ar putea iubi cu timpul... Dar azi m-am convins că nu mai am ce spera. Elena s-a îndrăgostit de altul.

– De altul ? De cine ?

– De cine... de tine ! exclamă Șubin și-și bătu pe umăr prietenul.

– De mine !

– Da, chiar de tine ! întări Șubin.

Bersenev făcu un pas înapoi și rămase stană de piatră. Șubin îi aruncă o privire sfredelitoare.

– Te miră ? Ești modest, tinere. Da, te iubește ; în privința asta poți fi liniștit.

– Îndrugi prostii ! îngăimă în sfîrșit Bersenev, nu fără enervare.

– Nu, nu-s de loc prostii ; dar de ce ne-am oprit ?... Să mergem ; cînd mergi, ți-e mai ușor... O cunosc de mult și o cunosc bine ; nu mă pot înșela ; s-a îndrăgostit de tine. A fost o vreme cînd îi plăceam ; dar, în primul rînd, în ochii ei eu rămîn un tinerel ușuratic, pe cînd tu reprezinți seriozitatea personificată; ești pur din punct de vedere moral și fizic, ești – stai, n-am terminat – un entuziast înțelept și cuminte, ești un adevărat reprezentant al acelor sacerdoți ai științei de care – nu, nu de care – cu care se mîndrește atît de mult, și pe bună dreptate, no-

bilimea rusă mijlocie. Şi, în al doilea rînd, Elena m-a surprins zilele trecute sărutînd... mîinile Zoiei !

– Mîinile Zoiei ?

– Da, ale Zoiei. Ce să-i faci ? Are umeri aşa de frumoşi !

– Umeri ?

– Ei da, umerii, mîinile, nu-s totuna ? Elena m-a găsit în toiul acestor ocupaţii libere, după masă, iar înainte de masă, o criticasem pe Zoia faţă de ea... Elena, din păcate, nu înţelege firescul unor asemenea contradicţii. Şi tocmai în acest moment ai apărut *tu !* Spune, crezi... în ce ziceai că ai crede ? Roşeşti, te tulburi, te preocupă Schiller, Schelling (tot visează ea după oameni cu totul deosebiţi) şi iată că ai şi învins, iar eu, nefericitul de mine, încerc să glumesc... cu toate acestea...

Şubin izbucni în plîns, se abătu din drum şi, aşezîndu-se jos, de-a dreptul pe pămînt, se apucă cu mîinile de cap.

Bersenev se apropie de el.

– Pavel, începu el, ce sînt copilăriile astea ? Te rog ! Ce-i astăzi cu tine ? Dumnezeu ştie ce prostii ţi-au intrat în minte şi acum plîngi ! Drept să-ţi spun, mi-ar veni să cred că joci teatru.

Şubin ridică fruntea. Lacrimile de pe obraji străluceau în razele lunii, dar faţa îi zîmbea.

– Andrei Petrovici, spuse el, poţi să crezi despre mine tot ce vrei. Ba chiar sînt gata să nu neg că am o criză de isterie ; dar zău că sînt îndrăgostit de Elena ; iar Elena, Elena te iubeşte pe tine. De altfel, am promis că te însoţesc pînă acasă şi am să-mi ţin cuvîntul !

Se ridică în picioare.

– Ce noapte ! Argintie, întunecoasă, respiră atîta tinereţe... Ce bine se simt acum oamenii care ştiu că sînt iubiţi ! De ce veselă veghe trebuie să aibă ei parte ! Tu crezi că ai să dormi, Andrei Petrovici ?

Bersenev nu răspunse nimic şi grăbi paşii...

– Încotro te grăbeşti ? urmă Şubin. Crede-mă, o noapte ca asta n-ai să întîlneşti de două ori în viaţa ta, iar acasă te aşteaptă Schelling. E drept că ţi-a făcut azi un mare serviciu. Totuşi nu te zori ; cîntă, dacă ştii să cînţi, şi cîntă cît mai tare ; dacă nu ştii, scoate-ţi pălăria, dă-ţi capul pe spate şi zîmbeşte stelelor. Toate, pe tine te privesc, numai pe tine ; stelele n-au altă îndeletnicire decît să privească la îndrăgostiţi, de aceea sînt sublime... doar eşti îndrăgostit, Andrei Petrovici !... Nu-mi răspunzi... de ce nu-mi răspunzi ? vorbea fără întrerupere Şubin. O, dacă te simţi fericit, taci, taci ! Eu flecăresc pentru că sînt nenorocit, pentru că nu sînt iubit, pentru că sînt un măscărici, un actor, un *poseur* ; dar ce extaz negrăit aş sorbi din aceste efluvii nocturne, sub stelele care strălucesc ca o risipă de diamante... dacă m-aş şti iubit !... Eşti fericit, Bersenev ?

Bersenev continua să tacă şi înainta grăbit pe drumul neted. În faţa lui licăriră printre arbori luminile micii aşezări omeneşti unde locuia. Această mică aşezare era înjghebată din vreo zece vilişoare. Chiar la capul ei, la drum, pe dreapta, sub doi mesteceni cu coroana bogată, răsărise din întuneric dugheana de mărunţişuri ; avea obloanele trase, dar o jerbă de lumină se revărsa prin uşa deschisă, risipindu-se în evantai pe iarba bătătorită şi bătînd spre vîrfurile copacilor, în aşa fel că palmele frunzelor dese păreau aproape albe. O fată, o slujnică după toate aparenţele, sta în dugheană cu spatele spre uşă şi se tocmea cu jupînul ; de sub băsmăluţa roşie, ce-i acoperea capul şi pe care o ţinea strîns sub bărbie, abia de-i zăreai obrazul rotund şi gîtul subţirel. Tinerii intrară în jerba de lumină... Şubin aruncă o privire în prăvălioară, se opri şi strigă : „Annuşka !“ Fata se întoarse cu vioiciune, lăsînd să i se vadă chipul – o faţă drăguţă, deşi cam lătăreaţă, plină de prospeţime, cu nişte ochi căprii, rîzători sub

sprîncenele negre. „Annuşka“ ! repetă Şubin. Fata îl privi lung, tresări, se roşi, lăsă baltă cumpărăturile şi coborî sprintenă de pe prispă ; strecurîndu-se uşurel pe lîngă tinerei şi iscodind cu coada ochiului, tăie drumul şi coti la stînga. Jupînul pîntecos şi nepăsător, orice s-ar petrece pe lume, ca mai toţi negustorii de mărunţişuri de la sat, icni şi căscă în urma fetei, iar Şubin se întoarse către Bersenev cu vorbele : „Asta... asta e, vezi... cunosc aici o familie... e la ei... să nu crezi cumva că... şi, fără a-şi încheia fraza, porni în fugă după fata care se depărta.

– Şterge-ţi cel puţin lacrimile, îi strigă Bersenev, fără să-şi poată stăpîni rîsul. Dar, ajuns acasă, pe faţa lui nu mai era urmă de veselie : nu mai rîdea acum. Nu crezuse nici o clipă în cele spuse de Şubin, dar cuvintele auzite îi pătrunseseră adînc în suflet. „Pavel a vrut să-şi bată joc de mine, gîndi el... dar e adevărat că într-o bună zi se va îndrăgosti şi ea... Dar de cine oare ?“

În odaia lui Bersenev era un pian vechi, nu din cele mari, dar cu un sunet dulce, plăcut, uşor voalat. Bersenev se aşeză în faţa clapelor şi luă cîteva acorduri. Ca toţi nobilii ruşi, învăţase din copilărie un instrument muzical, şi, ca aproape toţi nobilii ruşi, cînta prost ; dar iubea cu pasiune muzica. La drept vorbind nu iubea în armoniile ei arta cu diferitele-i forme de exprimare (simfoniile şi sonatele, opera chiar, îl trăgeau la melancolie), ci puterea ei răscolitoare ; îi plăceau acele stări tulburi şi dulci, nedefinite dar profund învăluitoare, pe care le deşteaptă în suflet îmbinarea, modulaţia sunetelor. Rămase la pian mai bine de o oră, repetînd monoton aceleaşi şi aceleaşi acorduri, căutînd cu stîngăcie o variaţie, oprindu-se stăruitor la septima minoră. Simţea cum i se strînge dureros inima şi nu o dată ochii i se umplură de lacrimi. Nu se ruşina de ele ; plîngea pe întuneric. „Are dreptate Pavel, gîndi el, simt că n-am să mai trăiesc o seară ca aceasta.“

În sfîrşit, se ridică de la pian, aprinse o lumînare, îşi puse halatul, trase din raft *Istoria familiei Hohenstauffen* de Raumer[1], volumul al doilea, şi, lăsînd să-i scape un oftat, se cufundă în lectură.

Elena se întorsese în odaia ei şi se aşezase la fereastra deschisă, cu bărbia sprijinită în palme. Luase obiceiul să-şi petreacă în fiece seară cîte un sfert de ceas la fereastră. În aceste clipe de reculegere îşi cerceta sufletul, făcînd bilanţul zilei încheiate. Împlinise de curînd douăzeci de ani. Era înaltă, avea faţa smeadă şi palidă, pistruiată mărunt pe umerii obrajilor, ochii mari, cenuşii, sprîncenele arcuite, fruntea şi nasul drepte, desăvîrşite, buzele strînse şi bărbia puţin ascuţită. Părul ei de un blond cald şi-l purta împletit într-o singură coadă, care cobora pe gîtul delicat. În toată fiinţa ei, în expresia feţii, atentă şi parcă niţel speriată, în privirea-i limpede dar schimbătoare, în zîmbetul puţin nefiresc, în glasu-i blînd şi modulat, era o nuanţă de nervozitate, de încordare, reţinerea unor porniri năvalnice, greu de stăpînit – pe scurt, ceva ce nu putea atrage pe oricine, ba chiar îi îndepărta pe unii. Avea mîini înguste, trandafirii, cu degete lungi, picioarele subţiri şi ele ; avea pasul iute – cînd mergea, cu bustul uşor înclinat, ţi se părea că aleargă. Evoluase foarte straniu : la început îşi adorase tatăl, apoi îşi revărsase pasiunea asupra mamei, ca pînă la urmă să se înstrăineze de amîndoi, mai ales de tată. În ultimul timp se purta cu mama ei cum te porţi cu o bunică bolnavă, iar tatăl, care se mîndrise cu ea pe vremea cînd o socoteau un adevărat copil-minune, începu să se teamă de această copilă devenită domnişoară, susţinînd că e o republicană

---

[1] *Friedrich Raumer* (1781—1873) — istoric burghez german (n.ed.).

exaltată și întrebîndu-se cu cine, dumnezeule mare, seamănă fata asta! Slăbiciunea de caracter o revolta, prostia o supăra, nu ierta minciuna „pentru nimic în lume". Exigența ei nu admitea scuze și pînă și în rugăciunile ei răzbeau reproșurile. Era de ajuns ca cineva să piardă stima ei – și verdictul îl dădea repede, chiar prea repede uneori – ca acest om să nu mai existe pentru ea. Toate impresiile lăsau o amprentă vie în sufletul ei ; nu trecea prin viață cu ușurință...

Guvernanta, căreia Anna Vasilievna îi încredințase desăvîrșirea educației fiicei sale (educație pe care, în paranteză fie spus, această doamnă veșnic plictisită nici n-o începuse cum trebuie) era rusoaică – fiica unui slujbaș șperțar, care se ruinase pînă la urmă – și fusese crescută la pension ; era o creatură foarte sentimentală, cu suflet bun, dar cam prefăcută ; se îndrăgostea mereu și în 1850 (anul cînd Elena împlinea șaptesprezece ani) sfîrși prin a se mărita cu un ofițer, care o părăsi însă destul de curînd. Guvernanta era însetată de literatură și din cînd în cînd îi plăcea să compună versuri ; ea îi deschisese Elenei gustul pentru lectură, dar numai cărțile n-o mulțumeau pe Elena, care simțise din copilărie nevoia de activitate, dorința de a face bine în jurul său ; cerșetorii, flămînzii, bolnavii o preocupau, o nelinișteau, o obsedau, îi apăreau în vis, întreba de soarta lor pe toți cunoscuții ; cînd miluia pe un sărman era îndatoritoare, devenea de o involuntară gravitate, se emoționa. Toate animalele oropsite – dulăii jigăriți, pisoii condamnați la moarte, puii de vrabie căzuți din cuib, chiar și gîngăniile, pînă și reptilele – găseau la Elena ocrotire, apărare ; le da să mănînce din palmă, fără sfială, fără silă. Maică-sa o lăsa în pace ; în schimb tatăl se supăra de acest „ieftin sentimentalism", cum îi plăcea să spună, susținînd că nu mai are omul unde pune piciorul în casă de atîtea javre și pisici. „Lenocika – o striga el uneori – vino iute, vezi că un păianjen suge sîngele unei muște, scap-o și pe nenorocita asta din ghearele

vampirului !" Şi Lenocika, alarmată, venea în goană, salva musca, îi descleia piciorușele. „Şi acum, lasă-l să te înțepe măcar pe tine, dacă ești atît de milostivă !" o lua peste picior tatăl, dar ea nici că auzea. La vîrsta de zece ani, Elena cunoscu pe o mică cerșetoare, Katia, și începu să se întîlnească pe ascuns cu ea, în fundul grădinii ; îi aducea dulciuri, îi dăruia băsmăluțe, cîte o monedă de zece copeici – jucării nu primea Katia. Se așezau alături pe pămîntul tare, pitite după o tufă de urzici ; cu un simțămînt de fericită smerenie, Elena rodea din pîinea uscată a cerșetoarei și-o asculta cum povestește. Katia avea o mătușă, o bătrînă rea, care o bătea des ; fetița o ura și urzea în mintea ei cum să fugă de la mătușă, cum să „colinde lumea largă". Elena asculta cu reculegere și spaimă ascunsă cuvinte noi, nemaiîntîlnite, privea țintă la Katia și toată făptura străinei, ochii negri și vioi, ca de sălbăticiune, miinile arse de soare, vocea slabă, pînă și rochia ei zdrențuită, îi păreau ceva cu totul aparte, aproape sfînt. Cînd intra iarăși în casă, Elena continua mult timp să se gîndească la cerșetori, la „lumea largă" ; se gîndea cum o să-și ciopleasca și ea un toiag din lemn de nuc, cum o să-și zvîrle traista pe umăr și o să fugă cu Katia ; cum o să rătăcească pe drumuri, cu fruntea încinsă cu albăstrele (o văzuse odată pe Katia cu o cununiță de albăstrele). Dacă în asemenea clipe se întîmpla să intre în odaia ei unul din părinți, ea-l privea dintr-o parte, stingherită, ursuză. O dată fugi pe ploaie s-o întîlnească pe Katia și-și murdări rochița ; tatăl ei îi spuse disprețuitor că e o țărancă nespălată ; ea, roșie ca focul, simțea cum i se strînge inima, cu o senzație de plăcere amestecată cu spaimă. Katia îngîna deseori un cîntec ostășesc, cam sălbatic, și Elena îl învăță. Într-o zi Anna Vasilievna o prinse cîntîndu-l și se supără teribil :

– De unde ai mai învățat grozăvenia asta ? o întrebă ea.

Elena nu rosti un cuvînt, se uita la maică-sa în tăcere – simțea că mai curînd s-ar lăsa făcută bucățele decît

să-și dezvăluie taina, și din nou inima ei se umplu de fermecătoarea spaimă. De altfel prietenia ei cu Katia fu de scurtă durată : sărmana fetiță căzu la pat, zăcu de lingoare și muri în cîteva zile.

După moartea prietenei sale, Elena tînji multă vreme, veghea noaptea pînă tîrziu, copleșită de nesomn. I se părea că aude mereu ultimele cuvinte ale micuței cerșetoare, care parcă o chema...

Anii treceau și tinerețea Elenei trecea și ea cu repeziciune, așa pe nesimțite, cum se scurg apele rîurilor sub poighița de gheață, într-o aparentă lipsă de mișcare, ascunzînd o necurmată luptă, zbuciumul neîncetat din adînc. Prietene nu mai avea : nu se atașase de nici una dintre fetele care veneau în vizită la familia Stahov. Autoritatea părinților nu o apăsase niciodată, așa încît la vîrsta de șaisprezece ani era aproape independentă ; trăia o viață cu totul a ei, o viață de izolare. Sufletul i se aprindea și i se stingea în singurătate. Se zbătea ca pasărea în colivie, deși nu putea fi vorba de nici un fel de îngrădire ; n-o stînjenea nimeni, nimeni n-o oprea de la nimic și totuși ea tînjea într-una și se zbătea să scape. Cîteodată singură nu se înțelegea, ba chiar încerca un sentiment de teamă față de ea însăși. Lumea înconjurătoare i se părea cînd lipsită de noimă, cînd cu totul de neînțeles. „Cum pot trăi fără dragoste ? Și de iubit, n-am pe cine iubi !“ își spunea ea și se speria adesea de asemenea gînduri, de sentimentele ei. La vîrsta de optsprezece ani s-a îmbolnăvit de friguri și a fost la un pas de moarte (întregul organism, de altfel sănătos și rezistent, fu adînc zdruncinat și nu se putu reface multă vreme). În sfîrșit, cedară și ultimele urme ale bolii, dar tatăl Elenei continua să se plîngă de nervii zdruncinați ai fiicei sale. Uneori tînăra își închipuia că dorește ceva, încă nedorit de nimeni, lucruri la care nimeni nu s-a gîndit pînă la ea în întreaga Rusie. Pe urmă se potolea, rîdea în sinea ei de asemenea aberații, și lăsa să treacă o zi după alta

într-un calm desăvîrşit ; dar iată că începea iarăşi să-i clocotească în piept acel zbucium nedesluşit, acel ceva de nestăpînit, ameninţînd mereu să izbucnească. Apoi furtuna trecea, aripile ce nu izbutiseră să-şi ia zborul cădeau istovite ; dar toate aceste crize nu treceau fără să lase urme : oricît ar fi căutat să nu trădeze ceea ce se petrecea cu ea, nostalgia sufletului chinuit răzbea pînă şi în liniştea sa aparentă, şi cei din casă erau adesea îndreptăţiţi să ridice din umeri, să se mire de purtarea ei, să nu-i înţeleagă „ciudăţeniile".

În ziua în care începe povestirea noastră, Elena rămase la fereastră mai mult ca de obicei. Se gîndi la Bersenev, la convorbirea înlănţuită cu el. Simţea că acest om îi place ; credea în căldura sentimentelor şi în curăţenia intenţiilor lui. Nu-l auzise niciodată vorbind ca în seara aceea. Îşi aminti expresia ochilor săi sfioşi, zîmbetul său, zîmbi şi ea şi căzu pe gînduri, dar acum gîndurile nu se mai îndreptau spre el. Începu să privească „în noapte", prin fereastra deschisă. Privi aşa, îndelung, cerul întunecat, ce coborîse parcă mai jos ; apoi se ridică, îndepărtă printr-o mişcare a capului părul ce-i cădea pe faţă şi, fără să ştie nici ea singură de ce, întinse spre el, spre cerul acesta, braţele goale şi reci ; apoi le lăsă uşor să cadă, îngenunchie lîngă pat, îşi lipi obrazul de pernă şi, în ciuda luptei împotriva simţămîntului nou care o năpădise, izbucni, cu o stranie nedumerire, în lacrimi fierbinţi.

VII

A doua zi, aproape de ora douăsprezece, Bersenev plecă la Moscova cu o trăsură care se întorcea într-acolo. Avea să ridice nişte bani de la poştă şi să cumpere cîteva cărţi ; totodată vroia să-l vadă pe Insarov, să stea de vorbă cu el. Lui Bersenev îi venise ideea, încă din

momentul ultimei convorbiri cu Şubin, să-l invite pe Insarov la vilişoara lui. Îl găsi însă cu destulă greutate – cel căutat se mutase în altă casă, pe care nu era atît de simplu s-o descoperi, aşa cum era ea ascunsă între Arbat şi Povarskaia, în curtea dosnică a unei clădiri urîte de piatră, cu pretenţii de stil petersburghez. Zadarnic trecea Bersenev de la un cerdac insalubru la altul, la fel de murdar, zadarnic striga să iasă portarul sau altcineva. Nici portarii din Petersburg nu sînt încîntaţi de noi musafiri, dar cei din Moscova îi întrec, aşa că nimeni n-a binevoit să-i răspundă lui Bersenev. Singur, un croitor mai curios, numai în vestă şi cu un scul de aţă gri pe umăr, scoase capul printr-un ochi tăiat în geamurile unei ferestre, arătîndu-şi, fără un cuvînt, faţa palidă şi nerasă, cu o vînătaie la pleoapă ; iar o capră neagră, cu coarnele rupte, care tocmai se cocoţase pe o grămadă de gunoi, se întoarse, behăi jalnic şi-şi văzu mai departe de rumegat. Slavă domnului că o femeie, îmbrăcată într-un palton vechi şi cu nişte cizmuliţe scîlciate în picioare, se îndură de Bersenev şi-i arătă unde locuia Insarov. Bersenev îl găsi acasă. Închiriase o cameră chiar la croitorul care privise cu nepăsare prin ferestruica sa la descumpănirea vizitatorului rătăcit. Era o odaie mare, aproape goală, cu pereţii zugrăviţi într-un verde închis, cu trei ferestre pătrate, un pat îngust, într-un colţ, în altul – o mică sofa de piele, şi, în sfîrşit, o colivie uriaşă, atîrnată sus, în tavan ; în colivia aceasta trăise cîndva prizonieră o privighetoare. Insarov veni să-l întîmpine pe Bersenev, care-i trecea pragul, dar nu exclamă nici „Ah, dumneata !“ nici „Doamne, ce vînt te aduce la mine ?“ Nu spuse măcar „bună ziua“, se mulţumi să-i strîngă mîna şi să-l conducă la singurul scaun aflat în odaie.

– Ia loc, spuse el şi se aşeză pe colţul mesei.

– După cum vezi, la mine e încă dezordine, adăugă Insarov, arătînd spre un morman de hîrtii şi cărţi, care

zăceau pe jos. Încă nu m-am instalat cum se cade. N-am avut vreme.

Insarov vorbea rusește foarte corect, pronunțînd apăsat și deslușit cuvintele ; dar vocea lui guturală, plăcută de altfel, păstrase un timbru străin. Obîrșia sa (Insarov era bulgar) apărea și mai limpede în înfățișarea-i caracteristică ; aveai în față un tînăr de vreo douăzeci și cinci de ani, uscățiv, cu pieptul supt, brațul vînos și mîna noduroasă ; trăsăturile feței erau aspre, nasul acvilin, părul lins și negru, cu reflexe albastre, fruntea mai mult îngustă, ochii mici, adînciți în orbite, privirea ageră, sprîncenele stufoase ; cînd zîmbea, dinți admirabili își dezvăluiau pentru o clipă nacrul printre buzele subțiri, dure, cu un contur parcă prea hotărît. Purta un surtuc vechi, dar curățel, încheiat pînă sus.

– De ce ți-ai părăsit vechea locuință ? întrebă Bersenev.

– Asta e mai ieftină și mai aproape de universitate.

– Dar acum e vacanță... ce idee să rămîi vara în oraș ! Să fi închiriat o vilișoară pe undeva, dacă tot te-ai hotărît să te muți.

Insarov nu răspunse la observațiile lui Bersenev ci-i oferi o pipă, scuzîndu-se : „Iartă-mă, dar n-am țigarete și nici țigări de foi".

Bersenev își aprinse pipa.

– Eu, urmă el, mi-am închiriat o căsuță lîngă Kunțovo ; ieftin și foarte comod ; am chiar o odaie de rezervă.

Insarov nu răspunse nici acum.

Bersenev mai trase un fum.

– Chiar mă gîndeam – reluă el firul monologului, suflînd printre buze o șuviță de fum – că poate s-ar găsi cineva... dumneata, de pildă... așa mă gîndeam... care ar dori... care ar fi dispus să stea la mine, acolo, sus... ce bine ar fi ! Ce zici, Dmitri Nikanorîci ?

Ochii mici ai lui Insarov îi aruncară o privire.

– Îmi propui să stau la dumneata în vilă ?

– Da, am la etaj o cameră liberă.

– Îţi sînt foarte recunoscător, Andrei Petrovici, dar ştiu că mijloacele mele nu mi-o permit.

– Nu înţeleg de ce...

– Nu-mi pot permite să locuiesc la vila dumitale. Mi-e imposibil să ţin două locuinţe.

– Dar eu... îngăimă Bersenev şi se opri. N-ai avea de suportat nici un fel de cheltuială în plus, urmă el ; dacă doreşti, poţi păstra şi odaia asta ; vei vedea că acolo viaţa e foarte ieftină ; am putea chiar aranja să luăm masa împreună !

Insarov tăcea. Bersenev începea să se simtă stingherit.

– Fă-mi măcar o vizită, reîncepu el după o scurtă pauză. La doi paşi de mine stă o familie, pe care ţin mult s-o cunoşti. Dacă ai şti, Insarov, ce fată minunată trăieşte în casa aceea ! Tot acolo locuieşte şi un bun prieten al meu, un om de mare talent ; sînt sigur că o să vă înţelegeţi foarte bine. (Rusul e foarte ospitalier ; dacă n-are să-ţi ofere altceva, îţi oferă prietenii lui.) Vino, te rog ! Şi mai bine ar fi dacă te-ai muta... dacă ai rămîne la noi, zău aşa. Am lucra împreună, am citi... Vezi, eu cu istoria, cu filozofia... ştiu că te interesează şi pe dumneata... am cărţi destule...

Insarov se ridică şi măsură odaia cu paşii.

– Ai putea să-mi spui, întrebă el în sfîrşit, cît plăteşti dumneata pentru vilă ?

– O sută de ruble de argint.

– Şi cîte camere are ?

– Cinci.

– Va să zică, dacă facem socoteala, ar reveni douăzeci de ruble o cameră.

– Ce socoteală ?... Dă-mi voie, te rog, n-am nevoie de odaia aceea : e goală, neocupată...

– Se poate ; dar, ascultă-mă, adăugă Insarov, cu o mişcare hotărîtă şi totodată copilăroasă a capului. Pot accepta propunerea dumitale numai dacă primeşti să

contribui şi eu băneşte, după socoteala făcută ; douăzeci de ruble pot să dau, cu atît mai mult cu cît, după cum spui dumneata, pot face acolo economie la altele.

– Bineînţeles ; dar uite, mă jenez să primesc.

– Altfel e imposibil, Andrei Petrovici.

– Fie, după cum ţi-e voia ; da' încăpăţînat om mai eşti şi dumneata !

Insarov nu răspunse nici de data aceasta.

Tinerii se înţeleseră asupra zilei în care Insarov urma să se mute. Chemară proprietarul ; dar acesta trimise pe fiica sa, o fetiță de şapte ani, legată la cap cu o basma pestriţă, şi prea mare pentru ea ; fetiţa asculta atent, aproape cu spaimă, tot ce-i spunea Insarov şi plecă fără să scoată un cuvînt ; după ea apăru maică-sa (nu mai avea mult pînă să nască şi era legată la cap cu o basma nepotrivit de mică). Insarov o lămuri că se mută la o vilă, lîngă Kunţovo, dar că-şi păstrează locuinţa de aici şi lasă în grija gazdei lucrurile lui ; şi nevasta croitorului se înspăimîntă parcă şi ieşi. În sfîrşit veni şi stăpînul casei ; la început părea că înţelege situaţia ; mormăi îngîndurat : „Lîngă Kunţovo ?“ Apoi deschise brusc uşa şi strigă din prag : „Adicătelea, odaia o să rămînă a dumitale ?“ Insarov îl linişti. „Că de, trebuie să ştiu şi eu“, stărui posomorît croitorul şi dispăru.

Bersenev se ridică să plece, cît se poate de mulţumit că propunerea sa avusese succes. Insarov îl conduse pînă la uşă, cu o urbanitate deosebită de afabilitatea rusească şi, rămas singur, îşi scoase cu grijă surtucul şi începu să-şi pună în ordine hîrtiile.

VIII

În seara aceleiaşi zile, Anna Vasilievna sta în salonaş gata, gata să plîngă. Se mai aflau acolo soţul ei şi un oarecare Uvar Ivanîci Stahov – care îi venea unchi de

a treia mînă lui Nikolai Artemievici – un sublocotenent de cavalerie, în rezervă, un om cam de șaizeci de ani și atît de gras că abia, abia se mișca; avea niște ochi mici, gălbui, somnoroși, buzele groase, decolorate, fața gălbejită și puhavă. De cînd ieșise la pensie, trăia la Moscova din veniturile unui capital relativ mic, moștenit de la soția sa, care se trăgea dintr-o familie de negustori. Nu făcea nimic și probabil nici nu gîndea nimic; sau dacă va fi gîndit cumva, probabil își păstra reflecțiile pentru el. O singură dată în viață s-a agitat, desfășurînd o reală activitate, și iată cum: citise în ziare despre o invenție tehnică prezentată la expoziția mondială de la Londra și dori nespus să-și comande noua mașinărie, *contrabombarda*, cum i se zicea, ba chiar se interesă unde să trimită banii și prin ce oficiu. Uvar Ivanîci purta o redingotă largă, de culoarea tabacului și un fular alb înfășurat în jurul gîtului; mînca des și mult și, în împrejurări grele, adică atunci cînd trebuia să-și spună și el părerea, își agita în aer degetele de la mîna dreaptă cu un gest spasmodic – întîi sălta degetul gros spre cel mic, apoi degetul mic spre cel gros, îngăimînd într-una cu mare greutate: „Ar trebui... ceva... cumva..."

Uvar Ivanîci ședea într-un fotoliu lîngă fereastră și răsufla din greu, în timp ce Nikolai Artemievici măsura cu pași mari încăperea, ținîndu-și mîinile vîrîte în buzunar, iar pe chipul său se zugrăvea nemulțumirea.

În sfîrșit, se opri și dădu din cap.

– Da, începu el, pe vremea noastră tineretul primea altă educație. Tinerii nu-și permiteau să nu țină seama de oamenii în vîrstă (pronunța nazal, imitînd pe franțuji). Iar acum stau și mă întreb cu mirare: poate că nu eu am dreptate, ci ei; poate, cine știe? Totuși am și eu o concepție a mea – că doar nu sînt prostul proștilor. Ce părere ai despre asta, Uvar Ivanîci?

Uvar Ivanîci nu făcea decît să se uite la el și să-și salte degetele în vînt.

– Pe Elena Nikolaevna, de pildă urmă Nikolai Artemievici, pe Elena Nikolaevna eu n-o pot înțelege, cu siguranță. Nu sînt la înălțimea ei. Are o inimă atît de largă, încît cuprinde întreaga natură – pînă la broască, pînă la cel din urmă gîndac – într-un cuvînt tot ce respiră, în afară de propriul ei tată. Bine, fie, constat și tac din gură. Aici e vorba de sensibilitate, lecturi savante, reverii și toate astea nu sînt de mine! Dar domnul Șubin... mă rog, o fi el artist excelent, fenomenal, nu zic ba; dar să nu respecți un om mai bătrîn, un om căruia, totuși – de ce n-am spune-o – îi este foarte îndatorat, asta, recunosc că, *dans mon gros bonsens* [1], n-o pot admite. Eu, de felul meu, nu-s pretențios, nu; dar totul are o limită!

Anna Vasilievna sună nerăbdătoare. Intră un copil de casă.

– Ce-i cu Pavel Iakovlevici, de nu mai vine? spuse ea. Cît trebuie să-l aștept?

Nikolai Artemievici dădu din umeri.

– Și pentru ce, mă rog, ții dumneata să-l chemi?! Eu nu pretind asta, ba chiar n-o doresc.

– Cum pentru ce, Nikolai Artemievici? Te-a supărat; poate că ți-a făcut chiar rău la sănătate, ți-a compromis cura. Vreau să am o explicație cu dînsul. Vreau să știu cu ce a putut să te necăjească.

– Îți repet că nu pretind așa ceva. Și, ce idee!... *devant les domestiques* [2]...

Anna Vasilievna roși ușor.

– Degeaba-mi spui asta, Nikolai Artemievici. Știi că niciodată... *devant... les domestiques...* Du-te, Fediușka, și vezi să mi-l aduci neîntîrziat pe Pavel Iakovlevici.

Băiatul ieși.

– Toate astea nu-s cîtuși de puțin necesare... spuse printre dinți Nikolai Artemievici și începu să măsoare

[1] Cu bunul meu simț elementar (fr.) (n. t.).
[2] In fața servitorilor (fr.) (n. t.).

iarăşi odaia, cu paşi largi. Nu cu asemenea intenţie am adus eu vorba despre anumite lucruri.

– Oricum, *Paul* trebuie să-şi ceară scuze.

– La ce-mi servesc scuzele lui ? Ce sînt scuzele ? Fraze goale.

– Cum, la ce-ţi servesc ? Trebuie să-l facem să înţeleagă.

– Fă-l dumneata să înţeleagă. De dumneata mai ascultă. În ce mă priveşte, nu-i pretind nimic.

– Nu, Nikolai Artemievici, azi, de cînd ai venit, eşti prost dispus. Ba chiar mi se pare că ai slăbit în ultimul timp. Mi-e teamă că nu-ţi prieşte cura pe care o urmezi.

– Totuşi mi-e necesară, replică Nikolai Artemievici, nu stau prea bine cu ficatul.

În aceeaşi clipă intră Şubin. Părea obosit. Un zîmbet fin, uşor ironic, îi flutura pe buze.

– M-aţi chemat, Anna Vasilievna ? spuse el.

– Da, sigur că te-am chemat. Ascultă, *Paul,* e îngrozitor ! Sînt foarte supărată pe dumneata. Cum poţi să manifeşti atîta lipsă de respect faţă de Nikolai Artemievici ?

– Nikolai Artemievici vi s-a plîns de mine ? întrebă Şubin, şi, cu acelaşi zîmbet pe buze, aruncă o privire spre Stahov :

Stahov întoarse capul în altă parte şi lăsă ochii în pămînt.

– Da, mi s-a plîns. Nu ştiu cu ce ai greşit faţă de dînsul, dar trebuie să-ţi ceri scuze imediat, pentru că sănătatea lui e foarte delicată şi, în sfîrşit, pentru că oricare dintre noi, cînd sîntem tineri, trebuie să ne respectăm binefăcătorii.

„Ce logică !" gîndi Şubin şi se adresă lui Stahov :

– Sînt gata să-mi cer scuze, Nikolai Artemievici, rosti el cu o uşoară plecăciune curtenitoare, dacă într-adevăr v-am jignit cu ceva.

– De loc, de loc... n-am pretins așa ceva, protestă Nikolai Artemievici, continuînd să evite privirea lui Șubin. De altfel, te-am și iertat pentru că, știi, nu sînt un om pretențios.

– O, fără îndoială, zise Șubin. Dar dați-mi voie să vă întreb : Anna Vasilievna îmi cunoaște vina ?

– Eu nu știu nimic, interveni Anna Vasilievna, lungindu-și gîtul, ca omul curios să afle despre ce este vorba.

– Of, doamne, dumnezeule ! exclamă enervat Nikolai Artemievici : de cîte ori v-am rugat, v-am implorat... de cîte ori v-am spus cît de neplăcute îmi sînt explicațiile și scenele ! Ajungi și tu o dată acasă, vrei să te odihnești... cum se spune, în sînul familiei, să guști viața casnică, *l'intérieur*[1]... și cînd colo, scene, neplăceri... N-ai o clipă de pace ! Fără voia ta, zbori iar la club sau... sau în altă parte. Omul e viu, are și el un trup, exigențele sale, iar aici...

Și, fără să-și termine fraza, Nikolai Artemievici ieși repede din odaie, trîntind ușa. Anna Vasilievna privi pe urma lui.

– La club ? șopti ea cu amărăciune, nu la club zbori tu, fluturașule ! La club n-ai cui dărui cai din propria-ți crescătorie – și încă din cei suri ! Caii mei favoriți ! Da, da, ușuratecule, adăugă ea, ridicînd vocea, nu la club alergi tu. Iar ție, *Paul*, urmă ea ridicîndu-se, mă mir că nu ți-e rușine ! Mi se pare că ai trecut de vîrsta copilăriei. Uite, vezi, acum m-a apucat iar migrena... Unde e Zoia, nu știi ?

– Mi se pare că e sus, în camera ei. Vulpoaicele șirete ca ea totdeauna stau în vizuină cînd se strică vremea.

– Ei, te rog, te rog ! Anna Vasilievna căuta ceva în jurul ei și nu găsea. N-ai văzut păhărelul meu cu hrean

[1] Căminul (fr.) (n. t.).

ras? *Paul,* fii băiat bun, te rog, şi nu mă mai supăra de azi înainte.

– Vai de mine, eu să te supăr, mătuşico? Dă-mi mînuşiţa şi lasă-mă să ţi-o sărut. Cît despre hreanul dumitale l-am văzut pe o măsuţă, dincolo, în birou.

– Veşnic îl uită Daria pe undeva, spuse Anna Vasilievna, îndepărtîndu-se în foşnetul de mătase al rochiei.

Şubin era gata s-o urmeze, dar se opri auzind în spate vocea tărăgănată a lui Uvar Ivanîci.

– Nu aşa... trebuia să... te pună la... punct... mucosule, vorbi sublocotenentul în rezervă, poticnindu-se aproape la fiece cuvînt.

Şubin se apropie de el.

– Pentru ce trebuia să mă pună la punct, onorabile Uvar Ivanîci?

– Pentru ce?... Eşti tînăr... să respecţi... aşa!

– Pe cine?

– Pe cine?... Ştii pe cine... Geaba rînjeşti...

Şubin îşi încrucişă mîinile la piept.

– Ah, dumneata!... Ecou al opiniei publice! exclamă el. Forţă telurică, temelie a edificiului social!

Lui Uvar Ivanîci începură să-i joace degetele.

– Destul frate... nu mă stîrni...

– Poftim, urmă Şubin, tînăr nu-i, e nobil şi totuşi ce credinţă fericită şi naivă leagănă în sinea sa! Să respecţi... Dar ştii oare, forţă elementară, de ce s-a supărat Nikolai Artemievici pe mine? Doar am petrecut toată dimineaţa de azi cu el, chiar la nemţoicuţa dumisale; am cîntat toţi trei la unison: *Nu pleca de lîngă mine.* (Uite, ar fi cazul să-l auzi; mi se pare că aşa ceva te impresionează.) Am cîntat, domnul meu, am cîntat – ei, dar pînă la urmă m-am plictisit! Se întrecuseră cu gluma – giugiuleli şi iar giugiuleli! Am început şi eu să-i iau peste picior; a fost grozav! Mai întîi s-a supărat ea pe mine, pe urmă i-a căşunat pe el, atunci s-a supărat el pe ea şi i-a declarat că e fericit numai acasă, că acolo

e raiul pe pămînt, ea i-a răspuns că e un om lipsit de moralitate, eu am strecurat un „Ach“ nemțesc; el a plecat, eu am rămas ; el a venit aici, în raiul lui, care-l dezgustă acum... și uite că a început să mîrîie ! Ei, spune și dumneata, cine-i vinovat în toată treaba asta ?

– Tu, sigur, hotărî Uvar Ivanîci.

Șubin îl privi drept în față.

– Îndrăznesc să te întreb, venerabile erou, începu el cu glas mieros, dacă ai binevoit să rostești aceste enigmatice cuvinte după un raționament elaborat de facultățile dumitale mintale, sau sub stăpînirea dorinței subite de a produce acea vibrație a aerului pe care o numim sunet ?

– Nu mă stîrni... Știi ! mormăi Uvar Ivanîci.

Șubin izbucni în rîs și o zbughi din salon.

– Hei ! exclamă după un sfert de ceas Uvar Ivanîci, tu, ăla... un păhărel de votcă.

Copilul de casă aduse pe tavă votcă și o gustare. Uvar Ivanîci luă cu precauție păhărelul de pe tavă și-l privi îndelung, cu atenția încordată, de parcă nu pricepea bine ce ține în mînă. Apoi se uită la băiat și-l întrebă dacă nu-l cheamă Vaska. În sfîrșit, cu o mutră necăjită, bău votca, îmbucă ceva și începu să-și tragă batista din buzunar. Băiatul pusese de mult tava și sticla la loc, mîncase resturile de scrumbie, ba chiar apucase să ațipească, sprijinit de paltonul boierului, dar Uvar Ivanîci tot mai ținea batista între degetele rășchirate și, cu aceeași atenție concentrată, își muta privirea de la fereastră la podea, de la podea la pereți.

IX

Șubin se întorsese în aripa casei unde-și avea odaia și apucase să deschidă o carte, cînd valetul lui Nikolai Artemievici intră încet în cameră și-i înmînă un bilețel

triunghiular, sigilat cu o pecete mare, cu blazon. „Sper, scria în bilețel, că dumneata, ca om de onoare, nu-ți vei permite cea mai mică aluzie la o anumită poliță, despre care s-a vorbit azi dimineață. Cunoști atitudinea și principiile mele, și cît de neînsemnată este suma : Știi toate circumstanțele ; în sfîrșit, sînt unele secrete de familie, care trebuiesc respectate ; și liniștea căminului este un lucru atît de sfînt, încît doar *des êtres sans coeur* [1], printre care nu am nici un motiv să te consider, o pot tulbura. (Restitue-mi acest bilet) N.S."

Șubin scrise dedesubt cu creionul : „Fiți pe pace, nu obișnuiesc să-mi suflu nasul în batista altuia". Înapoie valetului biletul și continuă să citească. Dar cartea îi lunecă repede din mînă. Privi mantia de purpură a cerului, doi mesteceni tineri și viguroși, răzlețiți de ceilalți arbori, și gîndi : „Ziua, mestecenii au o nuanță albăstruie, ce admirabil e verdele lor seara" ; apoi își îndreptă pașii spre grădină, cu speranța ascunsă că o va întîlni acolo pe Elena. Nu se înșelase. Drept înainte, pe potecă, printre tufișuri, îi zări rochia ; o ajunse din urmă și, alăturîndu-i-se, îi spuse :

– Nici să nu te uiți la mine ! nu merit.

Tînăra îi aruncă o privire fugitivă, un zîmbet trecător îi înflori pe buze și își urmă drumul spre fundul grădinii. Șubin mergea alături.

– Te-am rugat să nu te uiți la mine, începu el, și totuși îți vorbesc : vezi ce contrazicere ! Dar n-are importanță. Nu mi se întîmplă pentru prima oară. Acum mi-am adus aminte că încă nu ți-am cerut iertare, așa cum se cădea, pentru ieșirea mea prostească de ieri. Ești supărată pe mine, Elena Nikolaevna ?

Ea se opri, dar nu-i răspunse imediat – nu că ar fi fost supărată, ci pentru că-i zburau gîndurile undeva, departe,

[1] Ființe lipsite de inimă (fr.) (n. t.).

– Nu, răspunse ea în sfîrşit, nu sînt de loc supărată pe dumneata.

Şubin îşi muşcă buzele.

– Ce expresie concentrată şi indiferentă, mormăi Şubin. Elena Nikolaevna, urmă el, întărindu-şi glasul, dă-mi voie să-ţi spun o mică anecdotă... Aveam un prieten şi prietenul meu avea şi el alt prieten, care la începutul începuturilor se purta aşa cum se cuvine unui om de treabă, dar vezi că într-o bună zi a început să bea. Şi iată că odată prietenul meu îl întîlneşte pe stradă dis-de-dimineaţă (între timp – am uitat să spun – stricaseră prietenia), îl întîlneşte deci, vede că e băut şi îi întoarce spatele. Celălalt se apropie de el şi-i zice : „Nu mă supăr că nu mă saluţi, dar de ce să-mi întorci spatele ? Poate că beau de inimă rea... Fie-mi ţărîna uşoară !"

Şubin tăcu.

– Şi asta-i tot ? întrebă Elena.

– Tot.

– Nu te înţeleg ; la ce faci aluzie ? Adineauri mi-ai spus să nu mă uit la dumneata.

– Da, şi acum ţi-am atras atenţia cît e de rău să întorci cuiva spatele.

– Dar crezi că eu... începu să se scuze Elena.

– Vrei să spui că nu ?

Elena roşi uşor şi-i întinse mîna ; Şubin i-o strînse cu putere.

– Dumneata crezi că mi-ai surprins un gînd urît, vorbi Elena, dar bănuiala dumitale n-are nici un temei. Nici nu mi-a trecut prin minte să te evit.

– Să zicem că aşa e, să zicem. Dar recunoaşte că în clipa asta ai o mie de gînduri în cap, şi mie nu mi-ai încredinţat nici unul măcar. N-am dreptate ?

– Poate că da.

– Dar de ce ? Spune-mi, de ce ?

– Nici eu singură nu mi-am lămurit gîndurile, şopti Elena.

– Tocmai pentru asta trebuie să le încredinţezi şi altcuiva, se grăbi să adauge Şubin. Dar să-ţi spun adevărul : ai o părere proastă despre mine.

– Eu ?

– Da, dumneata. Îţi închipui că în mine totul e pe jumătate prefăcătorie, pentru că sînt artist : crezi nu numai că-s incapabil să realizez ceva – aici probabil ai dreptate – dar că nu pot avea nici un sentiment adevărat, profund ; că nu-s în stare să plîng cu sinceritate, că-s flecar şi bîrfitor – şi toate, toate astea pentru că sînt artist : Atunci, spune, nu-s artiştii nişte oameni nenorociţi, bătuţi de dumnezeu ? Dumneata, de pildă – uite pot s-o jur – nu crezi în căinţa mea.

– Nu, Pavel Iakovlevici, n-ai dreptate ; cred în căinţa dumitale, cred şi în lacrimile dumitale, dar am impresia că şi căinţa, şi lacrimile chiar... te amuză.

Şubin tresări.

– După cum văd, mă aflu, cum ar spune un doctor, în faţa unui caz fără leac, *casus incurabilis*. Nu-mi rămîne decît să-mi plec fruntea şi să mă resemnez. Şi, totuşi, dumnezeule, să fie oare adevărat că nu sînt preocupat decît de propria mea persoană, cînd alături de mine am un astfel de suflet ? Ce chin să ştii că n-ai să pătrunzi nicicînd taina acestui suflet, că niciodată n-ai să afli de ce e trist, de ce se bucură, ce zbucium l-a cuprins, ce doreşte, încotro se îndreaptă... Spune-mi, continuă el după o scurtă tăcere, dumneata n-ai putea iubi niciodată un artist, cu nici un preţ, pentru nimic în lume?

Elena îl privi drept în ochi.

– Nu cred, Pavel Iakovlevici – nu.

– *Quod erat demonstrandum* [1], zise Şubin, comic pînă şi în melancolie. În concluzie, presupun că ar fi mai indicat să nu vă mai tulbur plimbarea solitară. Un profesor ar fi întrebat desigur : „Pe baza căror date spui

---

[1] Ceea ce era de demonstrat (lat.) (n. t.).

nu?" Eu însă nu sînt profesor – după părerea dumitale sînt un copil – dar, să nu uiţi, domnişoară, copiilor nu le întorci spatele ! Rămîi cu bine şi... fie-mi ţărîna uşoară !

Elena ar fi vrut să-l oprească, dar rămase o clipă pe gînduri şi spuse la rîndul ei :

– Cu bine...

Şubin ieşi din curtea casei. Nu departe de vila familiei Stahov se întîlni cu Bersenev. Acesta mergea repede, cu pălăria dată pe ceafă şi capul plecat.

– Andrei Petrovici ! îl strigă Şubin.

Bersenev se opri.

– Du-te, du-te, urmă Şubin, te-am strigat aşa într-o doară, nu te reţin ; intră drept în grădină ; ai s-o găseşti acolo pe Elena ; se pare că te aşteaptă... în orice caz aşteaptă pe cineva... Înţelegi forţa acestor cuvinte : *ea aşteaptă.* Ei, frăţioare, dac-ai şti ce întîmplare ciudată ! Închipuie-ţi, s-au împlinit doi ani de cînd locuiesc sub acelaşi acoperiş cu ea, de cînd o iubesc, şi abia acum, în clipa asta, nu spun că am înţeles-o, dar am văzut-o, în sfîrşit, în adevărata ei lumină ; da, şi sînt înmărmurit... Te rog nu te uita la mine cu zîmbetul ăsta care ar vrea să fie ironic, dar care nu se potriveşte de fel cu figura ta gravă. Da, pricep, vrei să-mi aminteşti de Annuşka. Ei şi ? Nu neg. Pentru oameni ca mine Annuşka e tocmai ce trebuie. Trăiască Annuşka, Zoia, chiar şi Augustina Cristianovna, şi toate celelalte ca ele ! Tu du-te acum la Elena, iar eu... crezi că merg la Annuşka ? Nu, frăţioare, şi mai rău : mă duc la prinţul Cikurasov. E un Mecena de obîrşie din Kazan, în vinele lui curge sînge tătărăsc, e cam în genul lui Volghin. Vezi invitaţia asta cu *R.S.V.P.*[1] ? Nici la ţară n-am linişte ! Adio !

Bersenev ascultase fără un cuvînt tirada lui Şubin şi-i era parcă ruşine pentru el ; intră apoi în curtea Stahovilor. În timpul acesta Şubin se dusese într-adevăr la

[1] Iniţialele de la *Répondez s'il vous plaît* — vă rog să răspundeţi (fr.) (n. t.).

prințul Cikurasov, căruia pe tonul cel mai politicos i-a servit impertinențele cele mai usturătoare. Mecenatul, în vinele căruia curgea sînge tătărăsc, rîse cu poftă, ceilalți oaspeți rîseră și ei, dar nimeni nu avea inima ușoară și, la despărțire, toți erau mahmuri – la fel cum se întîmplă cînd doi domni care se cunosc vag se întîlnesc pe bulevardul Nevski, își zîmbesc forțat, însoțindu-și zîmbetul cu o privire dulceagă, adecvată mimicei grotești a întregei fizionomii, ca îndată ce au trecut unul de altul, să-și reia expresia nepăsătoare, posomorîtă, de oameni acriți.

X

Elena îl întîmpină prietenos pe Bersenev, dar nu în grădină, ci în salon, și îndată, aproape cu nerăbdare, reluă firul convorbirii întrerupte în ajun. Era singură : Nikolai Artemievici dispăruse pe nesimțite, iar Anna Vasilievna era sus, în pat, cu o compresă pe frunte. Zoia ședea lîngă dînsa, cu mîinile ei mici împreunate pe genunchi și fusta fără o cută în dezordine ; Uvar Ivanîci se odihnea la antresol, pe o sofa largă și comodă, poreclită „vise plăcute". Bersenev aduse iarăși vorba despre tatăl său, a cărui memorie îi era sfîntă. Să spunem și noi cîteva cuvinte despre el.

Stăpîn peste optzeci și două de suflete, pe care le eliberase înainte de a muri, un *iluminat* [1], pe vremuri student la Goettingen, autor al operei în manuscris despre *Manifestări și întruchipări ale Spiritului în univers*, lucrare în care ideile lui Schelling și ale lui Swedenborg [2]

---

[1] Membru al societății secrete a „iluminaților", fondată în Bavaria în deceniul al 8-lea al secolului al XVIII-lea, care prin ideile preconizate se apropia de masonerie (n. ed.).

[2] *Emanuil Swedenborg* (1688—1772) — naturalist și teozof suedez, de ale cărui idei mistice s-au folosit ideologii burgheziei imperialiste (n. ed.).

se amestecau cît se poate de original cu cele republicane – tatăl lui Bersenev îl adusese pe micul Andrei la Moscova, îndată după moartea soției sale, ocupîndu-se personal de educația fiului. Se pregătea pentru fiecare lecție, muncea cu o conștiinciozitate puțin obișnuită, dar fără să-și atingă scopul : era un cărturar visător, un mistic, nu se exprima cu ușurință, vorbea cu pauze, cu o voce slabă, frazele îi erau confuze, pline de înflorituri, de comparații, și se intimida chiar față de copilul său, pe care-l iubea cu pasiune. Nu e de mirare deci că băiatul nu făcea altceva decît să clipească des în timpul lecțiilor și că nu progresa cu o iotă. Bătrînul (avea aproape cincizeci de ani ; se însurase tîrziu) înțelese pînă la urmă că lucrurile nu merg bine și-l înscrise pe Andriușa la un pension cu internat. Copilul începu să învețe, dar părintele nu-l slăbea din ochi ; îl vizita mereu, plictisindu-l pe director cu discuțiile, cu preceptele sale, și pedagogii erau sătui de vizitele acestui musafir nepoftit ; le aducea într-una tot felul de cărți tratînd despre educație, care – după spusele lor – erau prea savante. Pînă și școlarii nu se simțeau în largul lor cînd apărea figura smeadă și ciupită de vărsat a bătrînului, silueta lui uscățivă, strînsă într-un frac lung și cenușiu. Nu-ți trecea prin minte că domnul acesta posomorît, pe care nu-l vedeai zîmbind, domnul acesta cu pas de cocostîrc și nas lung se întrista și suferea pentru fiecare dintre ei, ca și cum ar fi fost cu toții copiii săi. Odată avu ideea să discute cu ei despre George Washington : „Tineri școlari“, începu el, dar la primele accente ale straniului său glas, tinerii școlari o zbughiră care încotro. Cinstitul *goettinghenez* lua viața în serios. Se simțea copleșit de evoluția istoriei, era frămîntat de tot felul de probleme și considerații. Cînd tînărul Bersenev intră la universitate, îl însoțea la cursuri ; dar sănătatea începuse să nu-l mai ajute. Evenimentele din 1848 îl zguduiră (fu nevoit să modifice toată cartea !) ; și muri în iarna anului 1853, înainte de a fi

putut să-şi vadă fiul cu studiile terminate, dar felicitîndu-l anticipat pentru titlul de candidat şi binecuvîntîndu-l ca pe un credincios slujitor al ştiinţei. „Îţi trec făclia – îi spuse el cu două ceasuri înainte de a închide ochii – făclia pe care am purtat-o şi am ţinut-o sus cît am avut putere. Nici tu să n-o laşi din mînă pînă la sfîrşitul vieţii !"

Bersenev îi povesti multe Elenei despre tatăl său. Vechea stîngăcie faţă de ea dispăruse, parcă nu mai era nici chiar aşa de gîngav. Convorbirea lunecă asupra universităţii.

– Spune-mi, îl întrebă Elena, printre colegii dumitale sînt şi oameni deosebiţi ?

Bersenev îşi aminti de cuvintele lui Şubin.

– Nu, Elena Nikolaevna, ca să fiu sincer, nu-mi amintesc să fi ştiut printre noi vreun om deosebit. De unde să mai găseşti ? a avut ea, Universitatea din Moscova, o epocă de glorie ![1] Acum e mai mult o şcoală decît o universitate. Mi-a fost greu printre colegii mei, adăugă el, coborînd vocea.

– Greu ?... şopti Elena.

– De altfel, continuă Bersenev, trebuie să-mi retrag cuvintele. Cunosc un student – adevărat că nu e în anul meu – un om într-adevăr minunat.

– Cum îl cheamă ? întrebă cu însufleţire Elena.

– Insarov, Dmitri Nikanorîci. E bulgar.

– Nu e rus ?

– Nu, nu e rus.

– Şi ce caută la Moscova ?

---

[1] În deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea, Universitatea din Moscova a fost un centru de propagare a ideilor social-politice, filozofice şi literare înaintate ; studenţii se întruneau în cercuri, cum au fost cele conduse de V. G. Bielinski şi A. I. Herzen. După 1848 această activitate progresistă a fost stînjenită de reacţiunea ţaristă (n. ed.).

– A venit să învețe ; și știi cu ce gînduri ? Are un singur țel : eliberarea patriei sale. Și soarta lui este puțin obișnuită. Tatăl său a fost un negustor destul de înstărit, născut la Tîrnovo. Acum Tîrnovo e un tîrg, dar pe timpuri a fost capitala Bulgariei, pe vremea cînd Bulgaria era încă un regat independent. Făcea negoț la Sofia, dar avea legături și cu Rusia ; sora sa, mătușa lui Insarov, locuiește și acum la Kiev ; e căsătorită cu cel mai vechi profesor de istorie al liceului de acolo. În 1835, s-a săvîrșit o crimă groaznică : Într-o bună zi mama lui Insarov a dispărut fără urmă, ca după o săptămînă să fie găsită moartă, înjunghiată.

Elena se cutremură. Bersenev se opri.

– Continuă, continuă, spuse ea.

– Umbla zvonul că ar fi fost răpită și ucisă de un agă turc ; bărbatul ei, tatăl lui Insarov, află că e adevărat și vru să-și răzbune soția, dar nu izbuti decît să-l rănească pe agă cu pumnalul. Pentru fapta aceasta a fost executat.

– Executat ? Fără judecată ?

– Da. Insarov împlinise pe atunci șapte ani și rămase în seama vecinilor. Sora tatălui său, auzind de nenorocirea ce se abătuse asupra familiei fratelui ei, și-a exprimat dorința să-și crească nepotul. Copilul plecă la Odesa, iar de acolo la Kiev, unde rămase timp de doisprezece ani. Așa se explică faptul că vorbește așa de bine rusește.

– Vorbește bine rusește ?

– Ca mine și ca dumneata. Cînd a împlinit douăzeci de ani (asta era pe la începutul anului 1848), s-a gîndit să se întoarcă în patrie. S-a dus la Sofia și la Tîrnovo, a cutreierat toată Bulgaria, rămînînd acolo doi ani, și a învățat din nou limba maternă. Guvernul turc îl urmărea, și probabil că în acești doi ani s-a expus la mari primejdii ; i-am văzut odată pe gît o cicatrice lată, urma unei răni desigur ; dar nu-i place să vorbească de lucrurile acestea ;

și el e în felul său un taciturn. Am încercat să-l descos, dar fără rezultat ; răspunsurile lui sînt vagi. E teribil de încăpățînat. În 1850 s-a întors în Rusia, la Moscova, cu gîndul să-și continue studiile, să se apropie de ruși... ca mai tîrziu, cînd o să termine universitatea...

– Ce-o să facă atunci ? îl întrerupse Elena.

– Ce-o da dumnezeu. E greu să prevezi viitorul.

Elena rămase multă vreme cu ochii la Bersenev.

– Mi-ai stîrnit curiozitatea cu cele povestite de dumneata, spuse ea. Cum arată acest... Cum spuneai că-l cheamă... acest Insarov al dumitale ?

– Cum să ți-l descriu ?... După părerea mea, nu e de loc urît. Dar ai să-l vezi singură.

– Cum așa ?

– Am să viu cu el aici, la dumneavoastră. Se mută poimîine în sătucul nostru și o să locuiască în aceeași casă cu mine.

– Adevărat ? Dar crezi că o să vrea să vină la noi ?

– Nici vorbă că da ! O să-i pară chiar foarte bine.

– Nu e un om mîndru ?

– El ? Cîtuși de puțin. Adică, în fond e un om mîndru, numai că nu în sensul în care vorbeai dumneata. De pildă, n-ai să-l vezi împrumutînd bani de la nimeni.

– E sărac ?

– Nu e bogat. În timpul călătoriei sale în Bulgaria a mai găsit rămășițe din averea părintească și-l mai ajută și mătușă-sa ; dar toate la un loc nu reprezintă cine știe ce.

– După cîte-mi spui e un caracter, interveni Elena.

– Are într-adevăr o voință de fier ; și în același timp, cum ai să constați și dumneata, are ceva copilăresc, o sinceritate care contrastează cu firea sa închisă, chiar sumbră. E drept că sinceritatea lui e alta decît sinceritatea noastră facilă, de oameni care n-au nimic de ascuns,

absolut nimic... Cînd îl voi aduce aici, te vei convinge şi dumneata.

– Nu e timid? întrebă iarăşi Elena.

– Nu, nu e timid. Numai oamenii orgolioşi sînt timizi.

– Oare dumneata eşti orgolios?

Bersenev se simţi stingherit şi avu un gest de nedumerire.

– Îmi aţîţi curiozitatea, urmă Elena. Dar, spune-mi, nu s-a răzbunat pe acel agă turc?

Bersenev zîmbi.

– Asemenea răzbunări găseşti doar prin romane, Elena Nikolaevna; şi, afară de asta, după atîţia ani, o fi murit şi aga.

– Dar domnul Insarov nu ţi-a pomenit nimic despre acea întîmplare?

– Niciodată.

– Pentru ce s-a dus la Sofia?

– Acolo a trăit tatăl său.

Elena rămase pe gînduri.

– Să-ţi eliberezi patria! şopti ea. Ţi-e parcă şi teamă să rosteşti asemenea cuvinte, atît sînt de mari...

Atunci intră Anna Vasilievna şi discuţia se întrerupse.

Întorcîndu-se acasă în acea seară, Bersenev era frămîntat de simţăminte contradictorii; nu regreta intenţia sa de a-i prezenta Elenei pe Insarov şi găsea cît se poate de firească impresia profundă pe care îşi dădea seama că o făcuse asupra ei povestea tînărului bulgar... chiar el singur dorise ca impresia să fie cît mai puternică! Dar un simţămînt nelămurit şi rău prevestitor se cuibărise în sufletul lui; o tristeţe apăsătoare îi copleşea inima şi, totuşi, tristeţea aceasta nu-l împiedică să ia din nou în mînă *Istoria familiei Hohenstauffen* şi să continue lectura de la pagina la care se oprise în ajun.

XI

Peste două zile, după cum făgăduise, Insarov sosi cu bagajele la Bersenev. Servitor n-avea, așa că își făcu ordine în odaie fără ajutorul nimănui. Așeză mobila, șterse praful și mătură pe jos. Avu mult de furcă, mai ales cu biroul, care după toate aparențele n-avea loc unde voia să-l așeze ; dar, cu perseverența tăcută ce-l caracteriza, Insarov izbuti pînă la urmă să facă pe placul său. După ce se instală, îl rugă pe Bersenev să primească deocamdată zece ruble în contul chiriei și, înarmat cu un baston gros, porni să viziteze împrejurimile noii sale locuințe. Se înapoie cam după trei ore și, la insistența lui Bersenev, care-l invita să ia masa împreună, răspunse că nu are nimic împotrivă pentru ziua aceea, dar că pe viitor va mînca la proprietăreasă, așa cum a și aranjat cu dînsa.

– Dar gîndește-te, protestă Bersenev, ai să fii prost hrănit – femeia asta nu se pricepe să gătească. De ce nu vrei să iei masa cu mine ? Am împărți cheltuiala pe din două.

– Mijloacele mele nu-mi permit să mănînc cum mănînci dumneata, răspunse cu un zîmbet imperturbabil Insarov.

Era în acest zîmbet ceva care nu-ți îngăduia să insiști, și Bersenev nu mai suflă o vorbă. După masă îi propuse lui Insarov să meargă la Stahovi, dar acesta îi răspunse că intenționează să-și consacre toată seara corespondenței cu bulgarii săi și că-l roagă să amîne pe altă zi vizita la familia Stahov. Bersenev știa dinainte că Insarov e neclintit în hotărîrile luate, dar abia acum, trăind sub același acoperiș, se convinse pe de-a-ntregul că Insarov nu-și schimba niciodată hotărîrea, după cum niciodată nu amîna îndeplinirea unei promisiuni. Lui Bersenev, fire de rus, această rigiditate mai mult decît nemțească îi păru la început oarecum ciudată, chiar puțin comică,

dar se obişnui repede cu ea, sfîrşind prin a o găsi, dacă nu demnă de tot respectul, cel puţin foarte comodă.

A doua zi după mutarea sa, Insarov se sculă la patru dimineaţa, cutreieră aproape tot Kunţovo, se scăldă în rîu, bău un pahar cu lapte rece şi se apucă de lucru ; de lipsă de lucru nu se putea plînge : studia şi istoria Rusiei, şi dreptul, şi economia politică, traducea cîntece şi letopiseţe bulgare, aduna material privitor la problema răsăriteană, alcătuia o gramatică rusă pentru bulgari şi una bulgară pentru ruşi. Bersenev intră la el şi discutară despre Feuerbach[1] : Insarov îl asculta cu atenţie, intervenea rar, dar judicios ; din replicele lui vedeai că vrea să-şi clarifice dacă e necesar să se ocupe de Feuerbach sau nu. Bersenev aduse apoi vorba despre preocupările lui Insarov şi-l întrebă dacă n-ar vrea să-i arate cîte ceva din lucrările lui. Insarov îi citi două, trei cîntece bulgăreşti, traduse de el în ruseşte, şi-i ceru părerea. Bersenev găsi traducerea corectă, dar cam lipsită de elan şi Insarov primi observaţia. De la cîntece, Bersenev trecu la situaţia actuală a Bulgariei şi atunci remarcă pentru prima oară ce mare schimbare se petrecea în Insarov cum îi aminteai de patrie : n-ai fi putut spune că se îmbujora la faţă, ori că ridica glasul – nu, dar părea că se avîntă cu toată fiinţa, că dobîndeşte o nouă vigoare ; conturul buzelor devenea mai dur, mai imuabil, iar în fundul ochilor se aprindea o flacără mocnită, de nestins. Lui Insarov nu-i plăcea să vorbească despre călătoria sa în patrie, dar despre Bulgaria vorbea cu plăcere, cu oricine. Vorba lui era aşezată, povestea pe îndelete, despre turci, despre persecuţiile lor, despre suferinţa şi nenorocirile conaţionalilor săi, despre speranţele

---

[1] *Feuerbach Ludwig (1804—1872)* — unul dintre cei mai de seamă gînditori materialişti ai perioadei premarxiste, care a proclamat şi a apărat materialismul şi ateismul în Germania în deceniile al 4-lea şi al 5-lea al secolului al XIX-lea (n. ed.).

lor şi în orice cuvînt pe care-l rostea simţeai vechea patimă în jurul căreia gravitau toate gîndurile sale.

„Cine ştie, poate că turcul şi-o fi luat pedeapsa pentru moartea mamei şi a tatălui..." îi trecu prin minte lui Bersenev, în timp ce-l asculta.

Insarov nu apucă să sfîrşească ceea ce spunea, că uşa se deschise şi în prag apăru Şubin.

Intră în odaie cu dezinvoltura pe care o ai numai faţă de un vechi prieten. Bersenev care-l cunoştea bine văzu în această exagerată naturaleţă că Şubin are ceva pe suflet.

– Mă recomand fără multă ceremonie, începu el cu o mască de luminoasă sinceritate. Numele meu e Şubin ; sînt prieten cu acest tînăr (arătă spre Bersenev)... Domnul Insarov, nu-i aşa ?

– Da, sînt Insarov.

– Atunci să ne strîngem mîna... şi să facem cunoştinţă. Nu ştiu dacă Bersenev v-a vorbit despre mine, dar mie mi-a povestit multe despre dumneavoastră. V-aţi instalat aici ? Perfect ! Nu vă supăraţi că vă privesc atît de insistent. Sînt sculptor şi prevăd că în curînd am să vă solicit să-mi pozaţi pentru cap.

– Capul meu e la dispoziţia dumneavoastră, răspunse Insarov.

– Ce facem azi ? începu să sporovăiască Şubin, aşezîndu-se pe un scaun scund, cu mîinile pe genunchii depărtaţi, într-o atitudine foarte degajată. Dumneavoastră, Andrei Petrovici, aveţi vreun plan pe ziua de azi ? E o vreme minunată ; miroase aşa de tare a fîn şi a frag uscat... că ai impresia că bei un ceai pectoral. Trebuie să imaginăm ceva. Să-i arătăm noului locuitor al staţiunei Kunţovo incomparabilele ei frumuseţi („are ceva pe suflet", continua să-l observe Bersenev). Ei, de ce taci, amice Horatius ? Deschide gura ta profetică. Improvizăm azi ceva, sau nu ?

— Nu ştiu de ce părere e şi Insarov, spuse Bersenev. Mi se pare că intenţiona să lucreze.

Şubin se răsuci pe scaun.

— Vreţi să lucraţi? întrebă el, nazalizînd cuvintele.

— Nu, răspunse Insarov, azi îmi pot permite să mă plimb.

— A, perfect! făcu Şubin. Haide, amice Andrei Petrovici, acoperă-ţi înţeleptul cap cu o pălărie şi să pornim încotro om vedea cu ochii. Avem ochi tineri care văd departe! Ştiu eu o cîrciumioară infectă, unde o să fim serviţi mizerabil, dar în schimb o să petrecem grozav! Haidem.

După o jumătate de ceas, cei trei mergeau de-a lungul rîului Moscova. Insarov avea o şapcă destul de originală, cu clape peste urechi — Şubin o admiră cu exagerată efuziune. Insarov înainta fără grabă, contempla, respira, vorbea şi zîmbea liniştit: hotărîse să se recreeze în ziua aceea şi o gusta din plin. „Aşa-şi petrec duminica copiii cuminţi", şuşoti Şubin la urechea lui Bersenev. Şubin făcea tot felul de giumbuşlucuri, alerga înainte, îl vedeai luînd poza vreunei statui celebre, se tăvălea prin iarbă: nu că liniştea lui Insarov l-ar fi scos de-a dreptul din fire, dar parcă-l stîrnea să facă pe bufonul.

„Nu te mai astîmperi, franţuzule?" îl strunea Bersenev. „Da, sînt franţuz, jumătate franţuz, replică Şubin. Tu cumpăneşte pe taler gluma cu seriozitatea, cum zicea un chelner." Tinerii cotiră, depărtîndu-se de rîu, şi-şi făcură drum, ca printr-o tranşee îngustă, pe o potecă străjuită de secara înaltă, aurie; umbra albastră dinspre un val de secară cădea asupra lor, razele soarelui păreau că lunecă pe creasta spicelor; cîntau ciocîrlii, se auzea pitpalacul, verdele ierburilor îţi mîngîia privirea, unde întorceai ochii o adiere caldă legăna, îndoia frunzele, clătina căciuliţele florilor. După o lungă hoinăreală, cu popasuri şi flecăreli (Şubin avusese chiar ideea să joace „capra" cu un ţărănuş ştirb care se nimerise în drumul

lor și se prăpădea de rîs de cîte năzdrăvănii făceau boierii), tinerii ajunseră în sfîrșit la infecta cîrciumioară. Băiatului care-i servea nu-i lipsi mult să-i răstoarne pe toți la rînd, împiedicîndu-se de picioarele scaunelor, și mîncarea era într-adevăr foarte prost gătită, iar vinul de peste Balcani destul de leșinat, dar asta nu-i împiedică să se veselească, după cum pronosticase Șubin ; el părea cel mai bine dispus, făcea tărăboi, însă în realitate era cel mai puțin vesel. Bău în cinstea „neînțelesului", dar marelui Venelin [1], în cinstea regelui bulgar Crum [2], Hrum sau Hrom, „contemporanul lui Adam".

– A trăit în secolul al nouălea, nu putu să nu-l corecteze Insarov.

– În secolul al nouălea ?! exclamă Șubin. O, ce fericire !

Bersenev băgă de seamă că, în ciuda tuturor giumbușlucurilor, glumelor și efervescenței sale, Șubin îl scruta pe Insarov de parcă l-ar fi pipăit cu ochii, obsedat de cine știe ce gînduri, în timp ce Insarov își păstra mai departe liniștea și seninătatea.

In sfîrșit, au ajuns și acasă, și-au schimbat hainele și, pentru a încheia această zi de libertate așa cum o începuseră, se hotărîră să facă o vizită familiei Stahov, în aceeași seară. Șubin o zbughi înainte, să le anunțe sosirea.

XII

– *Iroul* Insarov sosește într-o clipă ! strigă el triumfător, intrînd în salonul Stahovilor, unde găsi doar pe Elena și Zoia.

---

[1] *Iuri Ivanovici Venelin* (1802–1839) – filozof și istoric slavist rus, care s-a ocupat îndeosebi de istoria Bulgariei și folclorul bulgar (n. ed.).

[2] *Crum* – cneaz bulgar, care a învins oștile bizantine în anii 811–814 (n. ed.).

– *Wer?*[1] întrebă Zoia pe nemțește. (Luată prin surprindere se exprima totdeauna în limba maternă.)

Elena își îndreptă bustul cu demnitate... Şubin o privea şi un zîmbet îi flutura pe buze. Elena se încruntă, dar nu spuse nimic.

– Ați auzit? repetă el. Soseşte domnul Insarov!

– Am auzit, răspunse Elena. Am auzit şi cum i-ai spus. Mă uimeşti: domnul Insarov nu ne-a călcat încă pragul și dumneata ai şi găsit de cuviință să faci pe bufonul.

Toată înveselirea lui Şubin căzu dintr-o dată:

– Ai dreptate, totdeauna ai dreptate, Elena Nikolaevna, mormăi el. Crede-mă, n-am făcut-o dinadins. Ne-am plimbat toată ziua împreună şi te asigur că e un om admirabil.

– Nu ți-am cerut părerea, spuse Elena, ridicîndu-se.

– E tînăr acest domn Insarov? întrebă Zoia.

– A împlinit de curînd o sută patruzeci și patru de ani, răspunse cu ciudă Şubin.

Copilul de casă anunță sosirea celor doi prieteni şi ei intrară. Bersenev îl prezentă pe Insarov. Elena îl rugă să ia loc și se așeză şi ea, în timp ce Zoia urca la etaj s-o anunțe pe Anna Vasilievna. Începu o convorbire oarecare, așa cum sînt în general primele convorbiri. Din colțul său Şubin îi iscodea pe toți, fără să participe la conversație, dar n-avea să descopere nimic deosebit. Observă doar că Elena îi păstrase pică, dar se stăpînea – atîta tot. Se uita la Bersenev și la Insarov şi le compara figurile cu ochi de sculptor. „Nici unul dintre ei, gîndea el, nu e frumos: bulgarul e o figură caracteristică, sculpturală – uite ce luminoasă expresie are acum! Velicorusul se pretează mai mult la pictură: linii mult mai puțin hotărîte şi totuşi e un cap de expresie. Te poți îndrăgosti și de unul, și de altul. Ea nu iubește încă pe

[1] Cine? (germ.) (n. t.).

nimeni, dar îl va iubi pe Bersenev, hotărî Şubin în sinea sa. Anna Vasilievna intră în salon şi discuţia luă o întorsătură dacă nu rustică, cel puţin tipic viligiaturistă (viligiaturiştii îşi au subiectele lor preferate). Era o conversaţie pestriţă, sărind de la una la alta, întreruptă din trei în trei minute de pauze plictisitoare. La un moment dat, cînd convorbirea căzu iarăşi, Anna Vasilievna se întoarse spre Zoia. Şubin pricepu îndemnul tăcut şi făcu o mutră lungă, iar Zoia se aşeză la pian şi cîntă, acompaniindu-se, toate romanţele pe care le ştia. Uvar Ivanici apăru un moment în uşă, dar se mulţumi să-şi agite degetele în vînt şi se retrase. Se servi ceaiul, apoi întreaga societate se hotărî la o mică plimbare prin grădină... Cînd se întunecă plecară şi musafirii.

Pe Elena, Insarov o impresionase mai puţin decît se aşteptase ea, sau, mai exact, îi făcuse cu totul altă impresie decît aceea la care se aştepta. Îi plăcuse sinceritatea şi naturaleţea lui, îi plăcuse şi chipul său ; dar întreaga persoană a lui Insarov, cu fermitatea, calmul şi comportarea sa firească, simplă, nu se împăcau cu imaginea închipuită după spusele lui Bersenev ; fără să vrea, Elena îl imaginase ca pe o apariţie „fatidică": „Dar, se gîndea ea, în definitiv, azi a vorbit foarte puţin ; eu sînt de vină ; nu i-am pus destule întrebări ; să aşteptăm un alt prilej... Are ochi expresivi, cinstiţi !" Simţea că nu e omul în faţa căruia s-ar prosterna, dar că i-ar întinde prieteneşte mîna – şi era nedumerită. Altfel îşi închipuise că sînt cei ca Insarov, adică „eroii". Cuvîntul din urmă îi aminti de Şubin şi, cum sta întinsă pe pat, obrajii i se aprinseră de mînie.

*

– Cum ţi-au plăcut noile cunoştinţe ? îl întrebă Bersenev pe Insarov, în drum spre casă.

– Mi-au plăcut foarte mult, răspunse Insarov, mai ales fiica lor. Trebuie să fie o fată foarte bună. Simţi că e un suflet zbuciumat, că frămîntarea ei este nobilă.

– Trebuie să-i vizităm mai des, adăugă Bersenev.

– Da, fireşte, răspunse Insarov, şi nu mai scoase o vorbă pînă acasă. Se închise îndată în camera sa şi lumînarea rămase aprinsă pînă tîrziu, după miezul nopţii. Nici nu apucase Bersenev să parcurgă o pagină din Raumer, cînd un pumn de nisip mărunt, aruncat de cineva, lovi în geamuri. Tresări la acest zgomot neaşteptat, deschise fereastra şi-l văzu pe Şubin cu faţa albă ca varul...

– Neastîmpăratule! Fluture de noapte ce eşti! rîse Bersenev.

– Ssst... îl opri Şubin. Am venit la tine pe ascuns, ca Max la Agatha [1]. Trebuie neapărat să-ţi spun o vorbă între patru ochi.

– Poftim înăuntru.

– Nu, nu-i nevoie, protestă Şubin şi se rezemă cu coatele de pervaz. Aşa e mai amuzant – ca-n nopţile spaniole! În primul rînd te felicit: acţiunile tale s-au urcat considerabil. Extraordinarul şi mult lăudatul tău erou a căzut de pe piedestal. Asta pot să ţi-o garantez. Şi, ca să-ţi arăt cît sînt de imparţial, uite, îţi prezint fişa personală a domnului Insarov: Talente – nici unul, poezie – ioc, capacitate de muncă – berechet, memorie – bună, inteligenţă – unilaterală şi lipsită de profunzime, totuşi ageră şi vie; uscăţiv, dar viguros; în conversaţie – face figură bună, mai ales dacă se discută, fie vorba-ntre noi, despre plicticoasa lui Bulgarie. Ce? Vrei să spui că sînt nedrept? Încă o observaţie: n-ai să-i fii prieten intim niciodată, fiindcă nimeni nu-i poate intra în intimitate; pe mine, fiindcă sînt artist, mă detestă şi cu asta mă pot mîndri... Uscăţiv, uscăţiv, dar vezi că poate să ne facă praf pe toţi! E legat de pămîntul lui, nu ca unii dintre noi – amfore goale, care se dau bine pe lîngă po-

---

[1] Personaje din opera *Freischütz* de Weber (n. ed.).

por : „Vino şi ne umple cu apă vie!"[1] Din cauza asta şi misiunea lui e mai uşoară, mai limpede : să-i dea afară din ţară pe turci – mare scofală ! Dar, slavă domnului, asemenea calităţi nu plac femeilor N-are farmec, e lipsit de *charme*, nu ca noi doi.

– Ce mă amesteci pe mine în toate astea, bodogăni Bersenev. Şi nici în alte privinţe n-ai dreptate ; nu e de loc adevărat că te detestă, iar cu concetăţenii săi e foarte apropiat... o ştiu bine.

– Asta-i cu totul altceva ! Pentru ei Insarov este „eroul", dar mărturisesc că pe eroi mi-i închipui altfel : eroului nu-i trebuie darul vorbirii, eroul să fie ca un taur care rage, dar să dărîme zidurile cînd dă cu cornul. Habar n-are de ce se repede cu coarnele înainte, dar se repede. Ei, cine ştie, poate că în epoca noastră eroii arată altfel...

– De ce te preocupă atît de mult Insarov ? întrebă Bersenev. Ai alergat pînă la mine numai ca să mi-l descrii ?

– Am venit, începu Şubin, pentru că-mi era tare urît acasă.

– Aşa ! Sper că nu intenţionezi să te aşterni iarăşi pe bocit.

– N-ai decît să rîzi de mine ; am venit la tine pentru că-mi vine să-mi muşc mîinile, pentru că mă roade desperarea, ciuda, gelozia...

– Gelozia ? Pe cine eşti gelos ?

– Pe tine, pe el, pe toţi. Mă chinuie gîndul că dacă aş fi înţeles-o mai curînd, dacă aş fi ştiut cum să mă apropii de ea... Ce să mai vorbim ! Cu mine o să se sfîrşească aşa : am să mă prăpădesc de rîs, am să con-

---

[1] Aluzie la slavofili, ale căror idei nu erau împărtăşite de Turgheniev. Văzînd chezăşia măreţului viitor al Rusiei în păstrarea şi înflorirea obiceiurilor patriarhale pe care le idealizau, în aşa-zisa „smerenie" a poporului, slavofilii îndemnau păturile culte ale societăţii „să se contopească" cu poporul, adică să-şi însuşească aceste „temeiuri specifice, neclintite" ale lui (n. ed.).

ţinui să fac pe bufonul, să mă maimuţăresc – cum spune ea – şi la urmă de tot am să mă spînzur!

– De spînzurat, n-ai să te spînzuri tu, zise Bersenev.

– Pe o noapte ca asta, sigur că nu; dar stai să vină toamna... Şi pe o noapte ca asta mor oamenii, dar de fericire. Ah, fericirea! Orice umbră de copac aşternută de-a curmezişul drumului parcă-ţi şopteşte: „Ştiu eu unde-i fericirea... Vrei să-ţi spun?" Ţi-aş propune să facem o plimbare, dar tu eşti acum cufundat în proză. Dormi, şi-ţi urez să visezi figuri geometrice! Mie, mie mi se sfîşie inima! Dumneavoastră, domnilor, cum vedeţi un om că rîde, ziceţi imediat că nu mai poate de fericire; sînteţi gata să-i demonstraţi că se contrazice, că unul care rîde nu suferă... Ei, să vă fie de bine!

Şubin se dezlipi iute de la fereastră şi se îndepărtă. „Annuşka" îi sta pe buze lui Bersenev, dar se stăpîni şi nu-l mai strigă din urmă. Şubin arăta într-adevăr groaznic. Lui Bersenev i se păru, după cîteva clipe, că desluşeşte un hohot de plîns în noapte, se ridică, deschise larg fereastra, dar totul era cufundat în tăcere: doar undeva, în depărtare, un ţăran care trecea pe drum îngîna monoton *Stepa Mozdokului.*

XIII

Primele două săptămîni după mutarea sa în apropiere de Kunţovo, Insarov nu-i vizită pe Stahovi decît de patru, cinci ori; Bersenev venea la ei o dată la două zile şi Elena îl întîmpina totdeauna cu bucurie; angajau discuţii vii şi interesante, şi, totuşi, cînd se întorcea acasă puteai citi pe faţa lui că e trist, abătut. Pe Şubin aproape că nu-l mai vedeai: se cufundase acum cu pasiune în arta sa, se zăvora în odaia lui, de unde apărea din cînd în cînd în bluză de lucru, cu mîinile şi hainele pline de lut, sau petrecea zile întregi la Moscova, în atelierul

unde îşi primea modelele, prietenii, profesorii, pe meşterii italieni pe care-i invita. Elena nu realizase încă să stea de vorbă cu Insarov aşa cum ar fi dorit; aşteptîndu-l, îşi pregătea o mulţime de întrebări, dar în prezenţa lui se intimida şi tot ce plănuise cădea în gol. Tăcerea lui Insarov era ca un zăgaz dincolo de care nu putea trece, se gîndea că n-are dreptul să-i smulgă cu sila confidenţele, aşa că rămînea cu nădejdea că destăinuirea va veni de la sine, într-o clipă potrivită, dar cu fiecare vizită, oricît de oarecari ar fi fost cuvintele pe care le schimbau, acest om o atrăgea tot mai mult. N-avusese pînă atunci prilejul să rămînă singuri, iar ca să te poţi apropia sufleteşte de un om trebuie neapărat să stai măcar o dată de vorbă cu el între patru ochi. În convorbirile cu Bersenev numele lui Insarov era deseori pomenit. Bersenev îşi dădea seama că Elena era impresionată de figura lui Insarov, că-i stîrnise imaginaţia şi se bucura că prietenul său nu căzuse de pe piedestal, cum era de părere Şubin. Îi povestea cu entuziasm tot ce aflase despre tînărul bulgar, cu risipă de amănunte (deseori, cînd vrem să cucerim simpatia cuiva, ne ridicăm în slăvi prietenii, fără să ne dăm bine seama că prin aceasta nu facem decît să ne lăudăm pe noi înşine) şi numai rareori, cînd obrajii palizi ai Elenei se îmbujorau uşor, iar ochii ei larg deschişi păreau şi mai luminoşi, aceeaşi tristeţe apăsătoare, pe care nu o dată o încercase, îi strîngea inima.

Într-o bună zi Bersenev sosi la Stahovi pe la unsprezece dimineaţa, o oră nepotrivită pentru vizită. Elena îl întîmpină în antret.

– Închipuie-ţi, începu el cu un zîmbet silit, Insarov a dispărut.

– Cum să dispară?... tresări Elena.

– A dispărut. Acum trei zile, pe seară, a plecat de acasă şi de atunci nu s-a mai întors.

– Nu ţi-a spus unde se duce?

– Nu.

Elena se lăsă pe un scaun.

– Probabil că a plecat la Moscova, spuse ea după o clipă de tăcere, încercînd să pară indiferentă, nici ea nu știa bine de ce.

– Nu cred, răspunse Bersenev. N-a plecat singur.

– Cu cine a plecat?

– Acum trei zile, înainte de masă, au venit la el doi bărbați, doi compatrioți, probabil.

– Bulgari? Ce te face să crezi?

– Pentru că i-am auzit, în treacăt, cum vorbeau între ei o limbă pe care n-o cunosc, dar în orice caz o limbă slavă... Uite, vezi, Elena Nikolaevna, dumneata găsești că Insarov nu e destul de misterios: acum, ce mai vrei, nu e destul de misterioasă vizita despre care-ți vorbesc? Închipuie-ți că au intrat la el și au început să strige, să se certe; și ce înverșunare, ce furie... Și el striga la fel.

– Și el?

– Da, și el. Striga la ei. Cei doi păreau că se acuză unul pe altul. Și să-i fi văzut! Ce mutre! Fața smeadă, parcă fără nici o expresie, pomeții proeminenți, nas ca ciocul unui uliu, amîndoi arătau mai mult de patruzeci de ani. Îmbrăcați ca vai de lume, plini de praf, trăsnind a sudoare; ar fi putut fi niște meșteșugari; parcă nici a meșteșugari nu semănau, nici a domni... dumnezeu știe ce fel de oameni or fi!

– Și a plecat cu ei?

– Da. Le-a dat să mănînce și a plecat cu ei. Proprietăreasa mi-a spus că cei doi venetici au mîncat o oală întreagă de cașă. Înfulecau, povestea ea, ca niște lupi hămesiți.

Pe fața Elenei flutură un zîmbet.

– Ai să vezi, spuse el, că toată povestea se va termina cît se poate de prozaic.

– Să dea dumnezeu! Numai că greșești cînd spui asemenea cuvînt. Insarov n-are nimic prozaic, deși Șubin susține...

– Șubin! îl întrerupse Elena și înălță din umeri. Recunoaște însă că acești doi vizitatori hămesiți...

– Și Temistocle a mîncat zdravăn în ajunul bătăliei de la Salamina, o întrerupse zîmbind Bersenev.

– Bine, dar a doua zi s-a dat totuși o mare bătălie... Să mă anunți și pe mine cînd se va întoarce, adăugă Elena și încercă să schimbe subiectul, dar conversația lîncezea.

Apăru Zoia, umblînd în vîrful picioarelor, ceea ce însemna că Anna Vasilievna dormea încă.

Bersenev se ridică să plece.

Către seară, Elena primi un bilețel de la el.

„S-a întors, scria Bersenev, ars de soare și plin de praf din cap pînă în picioare, dar pentru ce și unde s-a dus – nu știu ; n-ai putea să afli dumneata ?"

– N-ai putea să afli dumneata ! șopti Elena. Parcă el îmi face confidențe !

XIV

A doua zi, pe la ceasurile două, Elena se afla în grădină, lîngă un mic țarc în care ținea doi cățeluși pe care îi creștea. (Îi găsise grădinarul aruncați lîngă un gard și-i adusese domnișoarei, despre care aflase de la spălătorese că e grozav de miloasă cu toate dobitoacele ; și nu-și greșise socoteala, fiindcă Elena îl recompensase cu douăzeci și cinci de copeici.) Tînăra privea cățelușii și, încredințîndu-se că sînt vii și nevătămați, că li s-au așternut paie proaspete, tocmai se pregătea să se îndepărteze, cînd, întorcîndu-se, abia își reținu un strigăt de surpriză : pe alee, venea către ea Insarov, neînsoțit de altcineva,

– Bună ziua, spuse el, apropiindu-se și scoțîndu-și șapca. (Elena observă că, într-adevăr, în ultimele trei zile îl arsese tare soarele.) Voiam să vin cu Andrei Pe-

trovici, dar a întîrziat nu știu de ce și am pornit-o singur. În casă la dumneavoastră n-am găsit pe nimeni : ori dorm, ori au ieșit la plimbare, așa că am venit încoace.

– Parcă te-ai scuza, îi răspunse Elena. Nu e nevoie de nici o scuză, sîntem toți foarte bucuroși să te vedem... Vino să ședem aici pe bancă, la umbră.

Elena se așeză, Insarov lîngă dînsa.

– Mi se pare că n-ai fost acasă zilele astea ? începu ea.

– Da, răspunse el, am fost plecat... Ți-a spus Andrei Petrovici ?

Insarov o privi, zîmbi și începu să-și învîrtească șapca. Cînd zîmbea, clipea repede, își țuguia buzele, și întreaga expresie a feței sale se îmblînzea.

– Andrei Petrovici ți-a povestit desigur că am plecat cu niște... oameni îngrozitori, spuse el, continuînd să zîmbească.

Elena se tulbură puțin, dar simți numaidecît că lui Insarov nu poate să-i spună decît adevărul.

– Da, răspunse ea hotărît.

– Ce-ai gîndit despre mine ? o întrebă Insarov pe neașteptate.

Elena ridică ochii spre el.

– Gîndeam... răspunse ea, gîndeam că dumneata știi bine ce faci totdeauna, că nu ești în stare să faci nimic rău.

– Îți sînt recunoscător. Uite, vezi, Elena Nikolaevna, începu el, așezîndu-se cu încredere mai aproape de ea, ai noștri alcătuiesc aici un fel de mică familie ; găsești și oameni fără multă carte, dar toți sîntem devotați cauzei comune. Din nefericire, fără certuri nu se poate și, fiindcă mă cunosc cu toții și au încredere în mine, m-au chemat să lămuresc o neînțelegere. Și m-am dus.

– Departe de aici ?

– Am făcut peste șaizeci de verste – pînă la mînăstirea Troițki. Acolo, lîngă mînăstire, locuiesc cîțiva din-

tre ai noştri. Bine că nu m-am dus degeaba ; lucrurile s-au împăcat pînă la urmă.

– Dar n-a fost uşor ?

– N-a fost uşor. Unul se încăpăţîna ; nu voia să restituie nişte bani.

– Cum, a fost o neînţelegere bănească ?

– Da ; şi nici măcar nu era vorba de o sumă prea mare. Dar dumneata ce ţi-ai închipuit ?

– Şi pentru un asemenea fleac ai făcut dumneata şaizeci de verste şi ţi-ai irosit trei zile ?

– Nimic nu e fleac, Elena Nikolaevna, cînd e vorba de compatrioţii tăi. E un păcat să nu le dai o mînă de ajutor. Uite, dumneata, după cum văd, nici unui căţel nu-i refuzi ajutorul şi te admir pentru asta. Iar faptul că mi-am irosit puţin timp n-are importanţă ; îl recîştig eu. Timpul nu ne aparţine nouă.

– Dar cui ?

– Tuturor acelora care au nevoie de noi. Spun şi eu vrute şi nevrute, dar asta pentru că ţin la părerea dumitale. Îmi închipui cum te-a mirat vestea adusă de Andrei Petrovici !

– Ţii la părerea mea, şopti Elena, de ce ?

Insarov zîmbi iarăşi.

– Pentru că eşti o fată bună, nu o aristocrată – asta e.

Un timp se scurse în tăcere.

– Dmitri Nikanorîci, vorbi din nou Elena, ştii că e prima oară cînd eşti cu totul sincer faţă de mine ?

– Cum aşa ? Cred că ţi-am spus totdeauna ce gîndesc.

– Nu, e prima oară şi sînt foarte bucuroasă că a venit şi clipa asta ; şi eu vreau să fiu sinceră cu dumneata. Am voie ?

Insarov începu să rîdă :

– Ai voie !

– Te previn că sînt foarte curioasă.

– Nu-i nimic, spune.

– Andrei Petrovici mi-a vorbit multe despre viața dumitale, despre prima dumitale tinerețe ; cunosc și un fapt... o groaznică nenorocire... Știu că ai plecat mai tîrziu în patria dumitale... Pentru dumnezeu, dacă întrebarea mea ți se pare prea indiscretă, nu-mi răspunde ; dar mă chinuie un gînd... Spune-mi, pe omul acela l-ai întîlnit ?

Elena era cu răsuflarea tăiată. O cuprinsese teama și rușinea de atîta îndrăzneală. Insarov o privea printre gene cu atenție, mîngîindu-și bărbia.

– Elena Nikolaevna, începu el în sfîrșit (și vocea lui era mai gravă, mai joasă ca de obicei, ceea ce aproape că o înspăimîntă pe Elena), știu la cine te referi. Nu, pe omul acela nu l-am întîlnit, și cu atît mai bine. Nici nu l-am căutat. Nu l-am căutat, nu fiindcă nu m-aș socoti îndreptățit să-l ucid – l-aș fi ucis fără nici o ezitare – dar pentru că răzbunările personale, Elena Nikolaevna, trec pe al doilea plan, atunci cînd e vorba de răzbunarea comună, de răzbunarea întregului popor... dar nu, m-am exprimat greșit – cînd este vorba de eliberarea poporului. O faptă ar fi dăunat celeilalte. Va veni și momentul răzbunărilor personale... va veni, repetă el dînd din cap.

Elena îl privi cu sfială.

– Îți iubești mult patria ? întrebă ea timid.

– Cine ar putea s-o spună ? răspunse el. Cînd unul dintre noi va muri pentru ea, abia atunci o să fim îndreptățiți să afirmăm că a iubit-o.

– Dacă n-ai mai putea să te reîntorci în Bulgaria, urmă Elena, ți-ar veni tare greu, aici în Rusia ?

Insarov lăsă ochii în jos.

– Cred că n-aș putea îndura acest gînd, răspunse el.

– Spune-mi, începu din nou Elena, limba bulgară se învață cu greutate ?

– De loc. Pentru un rus e rușinos să nu cunoască bulgara. Un rus ar trebui să cunoască toate limbile slave. Vrei să-ți aduc cărți bulgărești ? Ai să vezi ce ușor te descurci și ce cîntece avem noi ! Nu sînt cu nimic mai prejos de cele sîrbești. Dar, stai, am să-ți traduc unul dintre ele. Se spune în el despre... cunoști ceva din istoria noastră ?

– Nu, nu cunosc nimic, răspunse Elena.

– Lasă, am să-ți aduc o carte. Ai să găsești în ea măcar faptele cele mai importante. Dar ascultă cîntecul. De altfel, mai bine să-ți aduc traducerea scrisă. Sînt sigur că ai să ne îndrăgești ; știu că-i iubești pe toți cei asupriți... Dacă ai ști ce bogată e țara noastră ! Și, totuși, e călcată în picioare, sfîșiată, urmă el cu un gest spontan de revoltă și fața i se întunecă. Am fost despuiați, ni s-a luat totul : bisericile, drepturile, pămînturile noastre ; turcii nelegiuiți ne mînă din urmă ca pe o cireadă de vite, ne măcelăresc...

– Dmitri Nikanorovici ! exclamă Elena.

El se opri.

– Iartă-mă, nu pot vorbi cu sînge rece despre asta. Dar m-ai întrebat adineauri dacă-mi iubesc patria. Ce altceva poți iubi pe pămînt ? Ce altceva e de neînlocuit, ce altceva stă mai presus de orice îndoială, după dumnezeire ; în ce altceva poți crede ? Iar cînd patria ta are nevoie de tine... Ia aminte : cel din urmă nevoiaș, cel din urmă cerșetor din Bulgaria, tînjește după ce tînjesc și eu. Toți avem un singur țel. Îți dai seama ce încredere, ce forță îți dă convingerea aceasta ?

Insarov tăcu o clipă, apoi începu să vorbească iarăși despre Bulgaria. Elena îi sorbea cuvintele cu adîncă și gravă atenție. Cînd sfîrși de vorbit ea îl mai întrebă o dată :

– Așadar, dumneata n-ai rămîne în Rusia pentru nimic în lume ?

Şi cînd el plecă, ea rămase locului multă vreme, privind în urma lui. În ziua aceea, Insarov devenise un prieten nou pentru dînsa. Însoţise la plecare un alt om decît acela pe care-l întîmpinase cu două ceasuri mai devreme.

De atunci, el începu să vină tot mai des, în timp ce Bersenev îşi rărea vizitele. Între cei doi prieteni se ridicase o barieră, un sentiment ciudat, pe care-l simţeau amîndoi, îi despărţea, dar nu aveau curajul să-l definească, să-i precizeze cauza. Aşa se scurse o lună întreagă.

XV

După cum prea bine ştie cititorul, Annei Vasilievna îi plăcea să lîncezească acasă ; dar, din cînd în cînd, se trezea în ea, aşa ca din senin, imperioasa dorinţă de ceva cu totul deosebit, cum ar fi *une partie de plaisir* [1] ieşită din comun ; cu cît această *partie de plaisir* era mai greu de realizat, cerînd neobişnuite pregătiri şi mare bătaie de cap, cu cît însăşi Anna Vasilievna trebuia să se agite mai mult, cu atît îi părea mai atrăgătoare. Dacă toana asta i se abătea în timpul iernei, Anna Vasilievna poruncea să i se reţină la teatru două, trei loji, toate alături, invita toţi cunoscuţii, sau pornea cu aceeaşi impresionantă suită la bal mascat, iar dacă era vară pleca afară din oraş, cît mai departe posibil. A doua zi se plîngea de migrenă, gemea într-una, nu se mai ridica din pat, ca peste vreo două luni să se aprindă iarăşi în inima ei nostalgia de „ceva cu totul deosebit". Un asemenea capriciu îi venise şi acum : auzise pe cineva vorbind de pitorescul locurilor de la Ţariţîno, şi iată că Anna Vasilievna anunţă că intenţionează să plece peste două zile la Ţariţîno.

[1] Petrecere improvizată (fr.) (n. t.).

Casa intră în agitaţie: un curier călare porni în galop la Moscova după Nikolai Artemievici; cu el odată plecă şi vechilul să cumpere vin, pateu de ficat şi o mulţime de alte provizii; Şubin fu însărcinat să închirieze o trăsură de piaţă (un singur cupeu ar fi fost neîncăpător) şi să aibă grijă să asigure schimbarea cailor la haltă; copilul de casă fu trimis de două ori pe rînd la Bersenev şi Insarov să le înmîneze invitaţiile scrise de Zoia – două în ruseşte, două în franţuzeşte. Anna Vasilievna se ocupa personal de costumele de voiaj ale domnişoarelor. Dar nu lipsi mult ca această *partie de plaisir* să cadă baltă: Nikolai Artemievici sosise de la Moscova oţărît şi fără nici un chef în afară de mania de a contrazice (nu se împăcase cu Augustina Cristianovna) şi, auzind despre ce e vorba, declară categoric că el nu merge, că-i o prostie să te vînturi de la Kunţovo la Moscova şi de la Moscova la Ţariţîno, apoi de la Ţariţîno iarăşi la Moscova, şi de la Moscova înapoi la Kunţovo şi, în concluzie, adăugă el, „să mi se dovedească mai întîi că în cutare punct de pe glob e mai distractiv decît în altul şi atunci plec şi eu". Bineînţeles că nu s-a găsit nimeni în stare să susţină asemenea demonstraţie, iar Anna Vasilievna, rămasă fără cavaler servant, era gata-gata să renunţe la faimoasa *partie de plaisir*, cînd iată că-şi aminti de existenţa lui Uvar Ivanîci; în desperare de cauză, trimise să fie invitat să coboare din odăiţa lui, exclamînd că „omul care se îneacă se agaţă şi de un pai!" Uvar Ivanîci fu trezit din somn, condus la Anna Vasilievna, pe care o ascultă în tăcere; degetele începură să-i joace şi, spre consternarea generală, acceptă propunerea. Anna Vasilievna îl sărută pe obraz, spunîndu-i mîngîios că e foarte „drăguţ"; Nikolai Artemievici zîmbi cu dispreţ şi bufni: *quelle bourde!*[1] (nu pierdea prilejul să strecoare în conversaţie expresii franţuzeşti,

---

[1] Baliverne! (fr.) (n. t.).

fiindcă „aşa e şic"), iar a doua zi, la şapte dimineaţa, cupeul şi trăsura, încărcate pînă la refuz, ieşiră pe poarta vilei Stahovilor. În cupeu luaseră loc doamnele, fata din casă şi Bersenev (Insarov se suise pe capră) ; iar în trăsură se instalase Uvar Ivanîci, însoţit de Şubin, pe care-l chemase lîngă el printr-un semn din vîrful degetului ; ştia prea bine că tînărul o să-l tachineze tot drumul, dar între „forţa telurică" şi tînărul artist se crease o stranie apropiere, iar relaţiile dintre ei se caracterizau printr-o arţăgoasă sinceritate. De data asta, însă, Şubin îşi lăsă burtosul prieten în pace, rămînînd tot timpul tăcut, distrat şi fără chef de ghiumbuşlucuri.

Soarele era sus, cerul albastru, fără nor, cînd trăsurile se apropiau de ruinele castelului din Ţariţîno[1], cu ziduri sumbre, amenințătoare parcă şi la lumina zilei. Întreaga societate coborî pe iarbă şi se îndreptă îndată spre parc. În faţă mergeau Elena, Zoia şi Insarov ; în urma lor, cu încîntarea întipărită pe faţă, Anna Vasilievna la braţul lui Uvar Ivanîci, care gîfîia, legănîndu-se greoi ; pălăria de pai nou-nouţă îi tăia fruntea, cizmele îl ardeau, dar se simţea şi el fericit ; Şubin şi Bersenev încheiau cortegiul. „Noi, frăţioare, am rămas în rezervă ca nişte veterani ce sîntem, îi şopti Şubin lui Bersenev. Acolo e locul Bulgariei", adăugă el, arătînd din sprîncene spre Elena.

Era o vreme splendidă. În jurul tău numai floare, zumzet şi cîntec, iar departe, în zare, apele scînteietoare ale lacurilor ; un simţămînt sărbătoresc îţi lumina sufletul. „Ah, cît e de plăcut, cît e de plăcut !" exclama neostenită Anna Vasilievna ; Uvar Ivanîci moţăia din cap, ca şi cum ar fi spus „da", la strigătele ei de admiraţie, ba chiar o dată se osteni să zică : „Aşa e !" Elena şi Insarov schimbau cîte un cuvînt din vreme-n vreme ; Zoia îşi ţinea cu două degete borul larg al pălăriei de

---

[1] La Ţariţîno, sub Ecaterina a II-a, s-a început clădirea unui castel în stil gotic, rămas neterminat (n. ed.).

pai, iar de sub rochia roz de batist subţire apăreau cu cochetărie picioruşele ei strînse în botine gri-clair, cu vîrful rotund ; fata arunca priviri galeşe, cînd alături, cînd în urmă. „Ehe ! exclamă deodată Şubin mai mult în şoaptă. Uite că Zoia Nikitişna întoarce capul spre noi ; ia să mă duc la ea ! Elena Nikolaevna mă dispreţuieşte acum, iar pe tine, Andrei Petrovici, te stimează – ceea ce, în definitiv, e cam acelaşi lucru. Mă duc, destul am lîncezit. Pe tine, scumpul meu amic, te sfătuiesc să botanizezi : în situaţia ta e ocupaţia cea mai indicată ; aduci şi un serviciu ştiinţei. Adio !" Şubin alergă la Zoia, îi oferi braţul şi, cu formula *Ihre Hand, madame*[1], o luă în primire şi porni cu ea înainte. Elena se opri, îl strigă pe Bersenev, se sprijini de braţul lui, dar continua conversaţia cu Insarov. Îl întreba cum se spune pe limba lui lăcrămioară, arţar, tei, stejar... („Bulgaria !" gîndi sărmanul Andrei Petrovici.)

Deodată înaintea lor se auzi un ţipăt ; toţi ridicară capul : portţigaretul lui Şubin zbura în tufiş, zvîrlit de mîna Zoiei. „Aşteaptă, mă socotesc eu cu dumneata pentru asta !" se prefăcu el supărat ; intră în tufiş, găsi portţigaretul şi se întoarse la Zoia ; dar cum ajunse lîngă ea portţigaretul zbură din nou peste potecă. Jocul se repetă poate de cinci ori ; el rîdea într-una şi o ameninţa în glumă ; Zoia zîmbea cochet şi se răsfăţa ca o pisicuţă. In sfîrşit, Şubin îi imobiliză degetele, strîngîndu-i-le atît de tare, încît fata scoase un ţipăt ; o bucată de drum suflă mereu peste mînuţa îndurerată, prefăcîndu-se, chipurile, că nu-l iartă, în timp ce tînărul îi fredona un cîntecel la ureche.

– Ştrengari sînt tinerii ! spuse cu voie bună Anna Vasilievna, întorcînd capul spre Uvar Ivanîci.

Uvar Ivanîci răspunse numai prin jocul degetelor :

– O vezi pe Zoia Nikitişna ? zise Bersenev Elenei.

---

[1] Mîna dumneavoastră, doamnă (germ.) (n. t.).

– Dar Șubin ? întregi ea.

În sfîrșit, întreaga societate ajunse la un pavilion cunoscut sub numele de Milovidovaia, și se opri să admire priveliștea lacurilor din Țarițîno. Apele lor calme se țineau lanț pe o distanță de mai multe verste, iar în fund de tot, dincolo de ele, se înălța întunecată pădurea. Iarba deasă, așternută din vîrful dealului pînă la poalele sale scăldate de lacul cel mare, accentua culoarea vie a undelor adormite, verzi ca smaraldul. Pe tot întinsul lacului, pînă la țărm, nu vedeai creastă de val înspumată – doar fața apei netedă ca oglinda, de parcă la fundul unui cazan s-ar fi închegat sticlă topită, densă și strălucitoare, iar cerul s-ar fi cufundat în adîncu-i limpede, oglindind arborii pletoși și nemișcați de pe țărm. Mult timp păstrară cu toții o reculeasă tăcere, admirînd priveliștea. Pînă și Șubin se potolise, pînă și Zoia se lăsase furată de gînduri. În sfîrșit, smulgîndu-se din contemplație, hotărîră într-un glas să facă o plimbare pe lac. Șubin, Insarov și Bersenev porniră în fugă la vale prin iarba proaspătă, întrecîndu-se care ajunge mai întîi. La mal găsiră o barcă mare, vopsită pestriț ; găsiră și doi vislași și atunci chemară doamnele. Doamnele coborau cu pași prudenți, Uvar Ivanîci pășea greoi în urma lor. Ce rîs a fost pînă l-au văzut urcat în barcă și instalat ! „Vezi, boierule, să nu ne scufunzi !" rîse unul dintre vîslași, un tinerel cîrn, cu o cămașă roșie pe el. „Hai, hai, caraghiosule !" bodogăni Uvar Ivanîci. Barca se desprinse de țărm. Tinerii apucară vîslele, dar numai Insarov se pricepea să vîslească bine. Șubin propuse să cînte toți în cor un cîntec rusesc și începu *Luntrașii de pe Volga*... Bersenev, Zoia și chiar Anna Vasilievna se grăbiră să-i țină isonul (Insarov nu știa să cînte), dar cum cîntau pe toate vocile, fiecare după diapazonul său imaginar, la a treia strofă cîntăreții noștri se lăsară păgubași. Singur Bersenev încercă să continue cu vocea lui de bas : *Nimic în valuri nu zărești*, dar curînd se îm-

potmoli şi el. Luntraşii îşi făceau cu ochiul, pufnind pe furiş. „Ce, se întoarse Şubin către ei, poate credeţi că boierii nu ştiu să cînte?“ Tînărul cu cămaşa roşie numai ce clătină din cap. „Stai tu, cîrnule, se oţărî Şubin, îţi arătăm noi ce putem! Zoia Nikitişna, cîntă-ne *Le lac* de Niedermayer![1] Lăsaţi vîslele!“ Vîslele ude bătură aerul ca nişte aripi, apoi rămaseră nemişcate, picurînd încă; barca mai lunecă puţin şi se opri, legănîndu-se lin ca o lebădă pe apă; Zoia făcea nazuri „*Allons!*“[2] o îndemnă cu blîndeţe Anna Vasilievna. Tînăra Zoia îşi scoase pălăria şi începu să cînte: *O, lac! L'année à peine a fini sa carrière...*[3]

Vocea ei mică dar curată luneca pe oglinda apei; din depărtare, dinspre pădure, răspunse ecoul; părea că şi dincolo de lac cîntă cineva cu voce limpede, tainică, dar neomenească, de pe alt tărîm. Cînd Zoia isprăvi, un „bravo“ puternic izbucni dintr-un pavilion de pe mal şi iată că ţîşniră din el mai mulţi nemţi, roşii în obraz, care veniseră, probabil, şi ei în *picnic* la Ţariţîno. Cîţiva erau în cămaşă, fără redingotă, fără cravată, chiar fără vestă şi strigau atît de tare „bis“, că Anna Vasilievna spuse vîslaşilor să îndrepte cît mai repede barca spre malul opus. Dar, n-ajunseseră încă la ţărm, cînd Uvar Ivanîci izbuti încă o dată să-şi uimească prietenii; observînd că într-un anumit punct, în dreptul pădurii, ecoul repeta foarte clar fiecare sunet, se porni să imite strigătul pitpalacului. La primul strigăt tresăriră cu toţii, dar pe urmă fură chiar încîntaţi, fiindcă Uvar Ivanîci se pricepea grozav să facă pe pitpalacul. Încurajat de admiraţia generală, încercă să miorlăie, dar la treaba

---

[1] *Louis Niedermayer* (1802—1861) compozitor elveţian, cunoscut mai ales prin melodiile compuse pe textul unor poezii la modă în acea vreme, cum este şi *Le lac (Lacul)* de poetul francez Lamartine (1790—1869) (n. ed.).

[2] Haide! (fr.) (n. t.).

[3] O, lacule! De-abia-şi încheie anul calea... (fr.) (n. t.).

asta nu era chiar așa de meșter și reveni la faimosul său „pitpalac !" În sfîrșit, osteni, privi la toți pe rînd și tăcu. Șubin se repezi să-l îmbrățișeze, dar Uvar Ivanîci îl respinse. Cu acestea, barca ajunse la țărm și întreaga societate coborî.

Între timp, vizitiul, lacheul și slujnica aduseseră din trăsură coșurile și așternură de masă sub teii bătrîni ; se așezară cu toții în jurul feței de masă, pe iarbă, și începură să mănînce cu mare poftă pateu și alte bunătăți ; aveau un apetit de excursioniști, iar Anna Vasilievna își servea mereu musafirii, îmbiindu-i și asigurîndu-i că în aerul acesta sănătos trebuie să mănînci cît mai mult ; îl îndemnă chiar și pe Uvar Ivanîci, care răspunse cu gura plină : „N-ai grijă !" „De ce zi minunată am avut parte !" exclamă cu entuziasm Anna Vasilievna. Era de nerecunoscut – parcă întinerise cu douăzeci de ani. Bersenev făcu această remarcă. „Da, da, zise ea, să mă fi cunoscut cînd eram tînără ! Nu m-ai fi dat pe zece fete de astăzi." Șubin se așezase lîngă Zoia și-i turna mereu vin în pahar ; ea refuza, el o îmbia, dar tot el golea paharul, ca să-i ofere iarăși altul plin ; îi tot șoptea să-l lase să-și culce capul pe genunchii ei, dar fata se apăra, spunîndu-i că ar fi „o intimitate prea mare". Elena era cea mai reculeasă dintre toți, și o pace fermecătoare, cum nu mai încercase de mult, îi scălda sufletul ; se simțea cuprinsă de o nesfîrșită bunătate și parcă dorea să-i aibă alături pe amîndoi, și pe Insarov, și pe Bersenev. Andrei Petrovici intuia vag semnificația acestei stări sufletești și ofta într-ascuns.

Timpul zbura ; seara era aproape. Deodată, Anna Vasilievna se alarmă : „Ah, dumnezeule, ce tîrziu s-a făcut ! strigă ea. Domnilor, am mîncat, am băut, acum e timpul să pornim spre casă". Începu să se pregătească de plecare și toți ceilalți o imitară, ridicîndu-se și pornind apoi spre castel, unde-i așteptau trăsurile. Mergînd prin dreptul lacurilor, se opriră să admire pentru ultima oară frumusețile

acestor locuri. Pretutindeni se aprindeau văpăile amurgului, cerul se împurpurase, frunzele legănate de adierea vîntului luceau în zeci de nuanțe ; în zare sclipea aurul topit al lacurilor, iar din frunzișul întunecos al arborilor săgetau turnulețele roșcate ale castelului și vîrfurile pavilioanelor răzlețite prin parc. „Rămîi cu bine, Țarițîno, nu vom uita niciodată excursia de azi !“ exclamă Anna Vasilievna... În aceeași clipă, pentru a întări parcă ultimele ei cuvinte, se petrecu ceva cu totul neașteptat și într-adevăr greu de uitat.

Nu apucase Anna Vasilievna să-și încheie salutul de rămas-bun, adresat pitorescului Țarițîno, cînd, dintr-o dată, la cîțiva pași de ea, după un tufiș stufos de liliac, izbucniră exclamații, hohote de rîs, strigăte, și un grup de bărbați ciufuliți – aceiași iubitori de muzică ce-o aplaudaseră cu atîta zgomot pe Zoia – se iviră pe cărare. Se cunoștea cale de-o poștă că domnii amatori sînt cu chef. La vederea doamnelor se opriră, dar unul dintre ei, un om voinic ca un taur, cu ceafa roșie și ochii injectați, se desprinse din grup și, venind legănat, salută cu stîngăcie și se apropie de Anna Vasilievna, care împietrise de spaimă.

– *Bonjour, madame,* zise el cu voce răgușită, ce mai faceți ?

Anna Vasilievna se clătină și se retrase cîțiva pași.

– Te ce, ma roc, continuă uriașul într-o rusească stricată, tumneavoastră nu vrut cîntat bis, cînd companie al nostru strigat bis și bravò și forò !

– Ta, ta, te ce ? se auzi în rîndurile „companiei“.

Insarov era gata să facă un pas înainte, cînd Șubin îl opri, făcînd el pavăză Annei Vasilievna.

– Dați-mi voie, începu el, onorabile necunoscut, să-mi exprim sincera nedumerire ce ne cuprinde în fața atitudinei dumneavoastră. Pe cît pot să-mi dau seama, domniile voastre aparțineți ramurei saxone a tribului caucazian ; în consecință îmi închipui că nu vă sînt necunoscute

elementarele noțiuni de politeță și, totuși, constat că v-ați adresat unei doamne căreia nu i-ați fost prezentat. Vă asigur că în altă împrejurare eu personal aș fi foarte încîntat să vă cunosc, întrucît am remarcat la dumneavoastră o atletică hipertrofiere a mușchilor *biceps, triceps* și *deltoideus*, și, fiind sculptor, m-aș considera într-adevăr fericit dacă mi-ați poza ca model ; dar, de data asta, stimate domn, vă rog să ne slăbiți !

„Onorabilul necunoscut" ascultă discursul lui Șubin, lăsîndu-și disprețuitor capul pe umăr și proptindu-și mîinile în șolduri.

– Eu nimic nu prițeput ce tumneata spus, zise el, în sfîrșit. Tumneata cîndit pote eu cizmar or ceasornicar ? Ai ? Eu ofițir, eu funcționir, așa !

– Nu mă îndoiesc de asta, începu Șubin...

– Iar eu, uite ce spun, urmă necunoscutul, dîndu-l pe Șubin la o parte cu brațul său de atlet, ca și cum ar fi măturat un vreasc din cale, eu zic, te ce tumneata nu cîntat bis, cînd noi strigat bis ? Ta, acum plec, în clipa asta plec, ta acum trebuie *Fräulein* [1] asta, nu, madam asta – asta nu trebuie la noi – numai asta, sau asta (și arătă spre Elena și spre Zoia) dai mie *einen Kuss,* [2] cum spus noi nemțește, un pup, ta. Asta nu mare lucru !

– Ta, *einen Kuss* nu mare lucru ! se auzi din grup.

– Ih, *der Sakramenter !* [3] hohoti un neamț beat turtă.

Zoia se agăță de brațul lui Insarov, dar el o trecu în spatele său, cu o mișcare iute, și se propti în fața impertinentului uriaș.

– Vă poftesc să plecați imediat, spuse el cu voce stăpînită dar tăioasă.

Neamțul izbucni într-un rîs păstos.

– Să plec ? Ști, asta place la mine ! Nu trebuie și la mine plimbare ? Să plec ? Te ce să plec ?

---

[1] Domnișoară (germ) (n. t.).

[2] O sărutare (germ.) (n. t.).

[3] Ah, afurisitul ! (n. t.).

– Pentru că ați îndrăznit să o tulburați pe doamna, vorbi apăsat Insarov și sîngele îi fugi din obraz – pentru că sînteți beat !

– Cum ? Eu beat ? Auz ? *Hören Sie das, Herr Provisor ?*[1] Eu ofițir, el îndrăznit... cer *Satisfaction = einen Kuss will ich*[2].

– Dacă mai faci un pas, scrîșni Insarov...

– Ei, ce atunci ?

– Te zvîrl în apă !

– În apă ? *Herr Je*[3] *!* Numai atît ? Să vetem, forte interesat cum asta, tumneata, în apă...

Domnul „ofițir" ridică mîna și se avîntă, dar se întîmplă ceva la care nu se putea aștepta nimeni : neamțul icni, trupul său uriaș se clătină, se desprinse de pămînt, picioarele bătură aerul... doamnele n-avuseseră vreme să scoată un țipăt, nimeni n-apucase să-și dea seama ce se petrece, cînd masivul domn *ofițir* căzu cu un plescăit în apă și dispăru înghițit de lacul tulburat.

– Vai ! țipară doamnele într-un glas.

– *Mein Gott !*[4] se auzi din partea opusă.

Dar, după această clipă de emoție, un cap rotund ca o bilă, de care atîrnau cîteva șuvițe de păr ude leoarcă, răsări deasupra apei și începu să pufnească și să scuipe, în timp ce două mîini se agitau spasmodic în dreptul buzelor răsfrînte.

– Se îneacă, salvează-l, salvează-l ! striga Anna Vasilievna lui Insarov, care, umflîndu-și pieptul într-o respirație adîncă, rămăsese pe mal, cu picioarele depărtate, parcă înfipte în pămînt.

– Iese el și singur, răspunse flegmatic Insarov. Să mergem, adăugă el, susținînd-o pe Anna Vasilievna de braț. Să mergem, Uvar Ivanîci, Elena Nikolaevna...

---

[1] Auzi, domnule intendent ! (germ.) (n. t.).
[2] Satisfacție – vreau o sărutare (germ.) (n. t.).
[3] Cristoase ! (germ.) (n. t.).
[4] Dumnezeule ! (germ.) (n. t.).

– A... a... o... o... se auzea cum țipă nenorocosul neamț, care reușise în sfîrșit să se agațe cu mîinile de niște trestii din mal.

Porniră toți în urma lui Insarov și fură nevoiți să treacă pe lîngă „companie". Dar, fără șeful lor, acum scos din luptă, chefliii se cumințiră și nu mai suflară o vorbă, în afară de unul, cel mai curajos, pasămite, care mormăi, clătinînd din cap : „Ei, asta e... asta-i dumnezeu știe... așa ceva..." în timp ce alt neamț își scotea chiar pălăria. Insarov îi băgase în sperieți și pe bună dreptate : o expresie aspră, amenințătoare, rămăsese întipărită pe chipul său. Nemții se repeziră să-și ajute prietenul, care, cum simți pămîntul sub picioare, începu să se lamenteze, să înjure și să strige în urma celor pe care-i ocăra spunîndu-le „tîlhari ruși", că va face o plîngere, că va merge pînă la excelența sa, contele von Kiseritz...

Dar „tîlharii ruși" nici nu se gîndeau să le asculte amenințările și se grăbeau să ajungă cît mai repede la castel. Trecură tăcuți prin parc – doar pe Anna Vasilievna o auzeai oftînd din vreme-n vreme. Aproape de locul unde-i așteptau trăsurile, se opriră să răsufle și din piepturile lor izbucni o cascadă de rîsete nestăpînite, cum numai la Homer rîd zeii Olimpului. Șubin fu cel dintîi – rîdea ca un nebun, în hohote stridente ; îi urmă Bersenev, cu glasul său gros ; Zoia revărsă un șuvoi de note cristaline ; Anna Vasilievna se topea de rîs și pînă și Elena zîmbi ; nici Insarov nu mai putu să se stăpînească și intră în corul celorlalți. Dar mai tare, mai mult și mai dezlănțuit decît toți, chicotea Uvar Ivanîci : rîse, rîse pînă-l săgetă un junghi în coastă și începu să strănute și să se sufoce ; izbutind, în sfîrșit, să se potolească oleacă, bolborosi printre lacrimi : „Eu... îmi ziceam... ce-o fi pocnit ?... Cînd colo... el... cade plă-cin-tă..." Și, la ultimul cuvînt, pe care cu greu îl rostise, o nouă, irezistibilă explozie de rîs îl zgudui din cap pînă-n picioare. Zoia îi ținea isonul, stîrnindu-l : „Mă uit și văd o pereche de picioare în aer..." „Da, da, îi luă

vorba din gură Uvar Ivanîci, picioarele, picioarele... și pleosc! Cade... plă... plă... cîntă!" „Ce șiretlic o fi știind domnul Insarov? Neamțul ăsta e de trei ori mai voinic ca el!" se miră Zoia.

– Spun eu, răspunse Uvar Ivanîci, ștergîndu-și ochii. Am văzut: l-a apucat de mijloc... cu o mînă, i-a pus piedică și... pleosc! Aud... ce-o fi?... Și uite-l pe... neamț... plăcintă!...

Trăsurile porniseră de mult la drum și castelul din Țarițîno nici nu se mai zărea, dar Uvar Ivanîci tot nu se liniștise bine. Șubin, care-l însoțea, ca la venire, în aceeași trăsură, îl ținu de scurt și cu greu reuși să-l potolească în sfîrșit.

Insarov, însă, se rușina acum de fapta lui. Ședea în caleașcă, în fața Elenei (de data aceasta pe capră se așezase Bersenev) și tăcea; tăcea și ea. Insarov se gîndea că Elenei nu i-a plăcut purtarea lui, dar nu era așa: în prima clipă se speriase rău, apoi privise cu surprindere noua expresie zugrăvită pe fața lui, pe urmă căzuse pe gînduri... Nici ea nu-și urmărea bine firul gîndurilor. Starea sufletească ce o învăluise ca într-un farmec în ziua aceea se risipise, dar ce sentimente o stăpîneau acum, asta nu reușea să-și deslușească. *La partie de plaisir* se prelungise prea mult, seara se strecura pe nesimțite sub mantia nopții. Careta gonea mereu, cînd de-a lungul lanurilor de grîu cu mireasmă de ierburi și de grîne coapte, care îngreuna parcă aerul cald, cînd de-a lungul luncilor întinse, de unde băteau adieri ușoare, răcorindu-ți obrajii. În zare, pe mărginița cerului, parcă fumega. Răsări și luna, roșie, ca o tipsie fără luciu. Anna Vasilievna picotea; Zoia scosese capul pe ferestruică și privea drumul. Elena își dădu seama dintr-o dată că mai bine de un ceas nu vorbise cu Insarov; îl întrebă un lucru oarecare, iar el se grăbi cu bucurie să-i răspundă. Văzduhul vibra, străbătut de un zvon nedeslușit – parcă mii de glasuri s-ar fi învălmășit undeva, departe... Moscova venea în întîmpinarea lor. Pri-

mele luminițe răzlețe clipiră ; apoi, din ce în ce mai multe, mai dese. În sfîrșit, roțile se rostogoliră cu zgomot pe caldarîm. Anna Vasilievna tresări din somn, cei din trăsură începură să vorbească între ei, deși nimeni nu mai deslușea ce spune vecinul în huruitul celor două trăsuri, în răsunetul caldarîmului lovit de cele treizeci și două de copite ale cailor. Drumul de la Moscova la Kunțovo părea că nu se mai sfîrșește – călătorii moțăiau sau tăceau, rezemîndu-și capul prin unghere ; numai Elena nu închise ochii – nu-și dezlipea privirea de pe chipul întunecat al lui Insarov. Pe Șubin îl cuprinse melancolia ; un vînt subțire îi sufla drept în ochi și-l enerva. Își ridică gulerul mantalei, simțind că nu-i mai trebuie mult și-o să izbucnească în plîns. Uvar Ivanîci sforăia nestingherit, legănîndu-se în dreapta și în stînga. În sfîrșit, trăsurile se opriră. Doi lachei o ajutară pe Anna Vasilievna să coboare din caleașcă; ostenise, era moleșită și, luîndu-și rămas bun de la tovarășii săi de drum, le declară că e pe jumătate moartă de oboseală. Toți îi mulțumeau pe rînd, în timp ce ea repeta într-una : „Pe jumătate moartă..." Elena strînse (pentru întiia oară) mîna lui Insarov și, după plecarea lui, rămase multă vreme la fereastră ; uitînd să-și scoată mantila ; cît despre Șubin nu pierdu prilejul să-i șoptească lui Bersenev, de care se despărțea :

– Să mai zici că nu e un erou – aruncă nemți afumați în apă !

– Iar tu nici atîta lucru nu ești în stare să faci, răspunse Bersenev și porni cu Insarov spre casă.

Întunericul se subția, cînd cei doi prieteni ajunseră acasă. Soarele mai avea pînă să răsară și peste cîmpie adia o boare ușoară și răcoroasă ; roua ca argintul înstela iarba și primele ciocîrlii săgetară sus, sus, înălțîndu-și trilurile în adîncul violet al cerului, de unde, ca un ochi singuratic, clipea ultima stea luminoasă.

XVI

Curînd după ce făcuse cunoştinţă cu Insarov, Elena începu (pentru a cincea sau a şasea oară în viaţa ei) un jurnal intim. Iată cîteva fragmente din însemnările sale :

„*Iunie*... Andrei Petrovici mereu îmi aduce cărţi, dar nu pot să le citesc. Să i-o mărturisesc – mi-e ruşine ; să i le înapoiez, să-l mint, spunîndu-i că le-am citit – n-aş vrea ; cred că l-ar amărî. Se interesează de tot ce fac. Am impresia că s-a ataşat mult de mine. Andrei Petrovici e un om deosebit de bun."

„...Ce-mi lipseşte ? De ce mi-e inima atît de grea, atît de tristă ? De ce privesc cu jind în urma păsărilor care trec în zbor ? Parc-aş vrea să zbor cu ele... să zbor – încotro, nu ştiu, dar departe, departe de aici ! Oare dorinţa asta nu e un păcat ? Am aici pe tata, pe mama, familia mea. Oare nu-i iubesc ? Nu, nu-i iubesc aşa cum aş dori să-i iubesc. Mi-e groază să spun asemenea lucru, dar, totuşi, e adevărul. Poate că sînt o mare păcătoasă, poate că de aceea mă copleşesc întristările, poate că de aceea nu-mi găsesc liniştea. Parcă m-ar apăsa, parcă m-ar sugruma o mînă nevăzută. Parcă aş fi într-o închisoare şi zidurie ei stau gata să se prăbuşească peste mine. De ce alţii nu trec prin asemenea stări sufleteşti ? Pe cine pot să iubesc cînd pînă şi cu ai mei sînt rece ? Se vede că tăticu are dreptate – mă dojeneşte că nu sînt ataşată decît de cîini şi de pisici... asta ar trebui să-mi dea de gîndit. Nu mă rog destul – trebuie să mă rog... Şi, totuşi, cred că aş fi în stare să iubesc !"

„...Nu mi s-a risipit sfiala ce mă stînjeneşte în prezenţa domnului Insarov, şi nu pricep de ce ; nu mai sînt chiar aşa de tînără, iar el e atît de simplu şi de bun ! Uneori faţa lui e şi mai serioasă. E lîngă noi şi gîndu-i e departe... O simt şi parcă mi-e ruşine că-i fur din timpul său preţios. Cu Andrei Petrovici e cu totul altceva : pot flecări cu el şi o zi întreagă. Dar el îmi vorbeşte mereu de Insa-

rov. Şi ce întîmplări înfricoşătoare îmi povesteşte ! L-am visat astă-noapte cu un pumnal în mînă. Şi ochii lui parcă îmi spuneau : «Am să te omor şi am să mă omor şi pe mine...» Prostii !..."

„...O, dacă mi-ar spune cineva : «Iată ce trebuie să faci ! Să fii bună – e puţin ; să faci bine – da... aceasta-i lucrul cel mai de seamă în viaţă.» Dar binele cum să-l faci ? O, dacă aş putea fi mai stăpînă pe mine ! Nu înţeleg de ce mă gîndesc atît de des la domnul Insarov. Cînd vine la noi stă şi ascultă cu atenţie : nu caută înadins să-ţi intre în voie ; nu se agită ; mă uit la el şi-mi face plăcere – atîta tot. Cînd pleacă, însă, toate cuvintele pe care le-a spus îmi revin în minte şi mi-e ciudă pe mine şi mă simt neliniştită... nici eu nu ştiu de ce. (Vorbeşte prost franţuzeşte, dar nu consideră că e o ruşine pentru el, şi asta-mi place.) De altfel, e vechiul meu obicei să mă gîndesc mult la persoanele pe care nu le cunosc încă bine. Stînd de vorbă cu el, mi-am amintit, aşa, deodată, de feciorul nostru, Vasili, care la un incendiu a salvat din flăcări pe un bătrîn infirm, cu riscul vieţii sale. Tăticu i-a spus că e «băiat bun», mama i-a dat cinci ruble, iar eu simţeam îndemnul imperios să-i cad la picioare. Era un om simplu, şi după faţă ai fi zis că e chiar prostuţ ; mai tîrziu a luat darul beţiei..."

„...Azi am dat un ban unei cerşetoare, iar ea mi-a zis : «De ce eşti aşa tristă ?» Nici nu bănuiam că am o înfăţişare tristă. Cred că e din pricina singurătăţii – totdeauna singură cu bucuriile şi necazurile mele. N-am cui să întind mîna. De cel care vine spre mine n-am nevoie, iar cel pe care-l doresc trece pe-alături."

„...Nu ştiu ce să fie cu mine pe ziua de astăzi – mi se învălmăşesc toate în minte, aş fi gata să cad în genunchi şi să cer, să implor îndurare. Nu ştiu cine şi de ce, dar parcă mă ucide cineva şi strig în mine şi mă răzvrătesc ; plîng şi nu pot să-mi înăbuş vaietul... Dumnezeule, dumnezeule, domoleşte-mă ! Numai tu ai puterea s-o faci –

nimic altceva nu mă poate salva : nici pomenile mele neînsemnate, nici puţinele mele ocupaţii ; nimic, nimic nu-mi poate fi de ajutor. Mai bine aş pleca de acasă şi m-aş face servitoare, zău aşa ! Mi-ar fi mai bine.

La ce-mi foloseşte tinereţea, de ce trăiesc, pentru ce am suflet... la ce bun ?"

„...Insarov... domnul Insarov – nici nu ştiu cum să-i spun în jurnalul meu – continuă să mă preocupe. Aş vrea să-i pătrund taina inimii. Pare atît de sincer, atît de deschis, şi, totuşi, nu izbutesc să-l înţeleg. Uneori mă priveşte cu nişte ochi atît de scrutători – sau o fi numai închipuirea mea ? *Paul* mă necăjeşte – sînt supărată pe *Paul*. Ce vrea, în definitiv ? E îndrăgostit de mine, dar eu n-am nevoie de dragostea lui. E îndrăgostit şi de Zoia. Sînt nedreaptă cu el ; ieri mi-a spus că sînt neînduplecată... Asta e adevărat, şi e un mare defect.

Ah, simt că omul are nevoie să cunoască nenorocirea, sărăcia sau boala – altfel ajunge un înfumurat."

„...De ce mi-a vorbit astăzi Andrei Petrovici despre cei doi bulgari ? Parcă mi-ar fi spus-o într-adins. Ce mă interesează pe mine ce face domnul Insarov ? Sînt supărată pe Andrei Petrovici."

„...Ţin pana în mînă şi nu ştiu cum să încep. Cît de neaşteptat mi-a vorbit el astăzi, în grădină ! Cît de cald şi de încrezător a fost ! Ce repede s-a petrecut totul ! Parcă am fi prieteni de cînd lumea şi cînd te gîndeşti că abia acum ne-am cunoscut mai bine. Cum am putut să nu-l înţeleg de la-nceput ? Cît de aproape îl simt astăzi. Şi, ciudat, acum sînt mult mai liniştită. Îmi vine să rîd : ieri eram supărată şi pe Andrei Petrovici, şi pe el – l-am numit chiar *domnul Insarov* – iar azi... Iată, în sfîrşit, un om al adevărului ! Iată pe cine poţi să te bizui. El nu minte ; e primul om, din cîţi am întîlnit în viaţa mea, care nu minte ; toţi, toţi ceilalţi mint, lumea e plină de minciună... Bunul şi dragul meu Andrei Petrovici, de ce să te jignesc şi pe dumneata ? Nu ! Andrei Petrovici e poate

mai învăţat ca el, mai deştept... Dar, nu ştiu, alături de el îmi pare atît de mic! Cînd *celălalt* vorbeşte despre patria lui, creşte, creşte în ochii mei şi faţa lui se face mai frumoasă, glasul lui e ca oţelul ; şi-mi pare atunci că nu s-a născut pe lume omul care să-l facă să-şi plece privirea. El nu se mulţumeşte numai cu vorbe – a trecut şi va trece mereu la fapte. Am să-l întreb şi mai multe... Cum s-a întors o dată spre mine şi mi-a zîmbit!... Numai un frate îţi zîmbeşte aşa. Ah, ce mulţumită sînt! Cînd a venit la noi întîia oară, nici nu-mi trecea prin minte că o să ne împrietenim atît de repede. Acum chiar mă bucur că la început am rămas indiferentă... Indiferentă! Parcă acum sînt altfel?"

„...De mult nu mi-am simţit sufletul aşa de împăcat. E atîta pace în mine, atîta pace! Nici n-am ce scrie. Îl văd des – asta-i tot. Ce-aş mai avea de scris?"

„...*Paul* s-a zăvorit în odaia lui ; Andrei Petrovici a început să vină mai rar... sărmanul băiat! Cred că el... dar nu, nu e cu putinţă... Îmi place să discut cu Andrei Petrovici ; aproape niciodată nu vorbeşte despre el, spune numai lucruri serioase, folositoare. Nu ca Şubin. Şubin e cochet ca un fluture şi e în admiraţia propriei sale cochetării ; fluturii habar n-au de aşa ceva. De altfel... şi Şubin, şi Andrei Petrovici... ştiu eu ce e cu ei!"

„...Lui îi face plăcere să vină la noi, văd bine. Dar de ce oare? Ce găseşte la mine? E adevărat că avem aceleaşi gusturi : nici mie, nici lui nu ne plac versurile ; amîndoi sîntem profani în materie de pictură. Dar cît îmi este el de superior : e liniştit, iar eu în veşnică frămîntare ; el are un drum de urmat, are un ţel, pe cînd eu – încotro mă îndrept? Unde e cuibul meu? El e liniştit, dar toate gîndurile sînt undeva departe. O să vină şi clipa cînd o să ne părăsească pentru totdeauna, o să plece, acolo, la el, peste mare. Ce pot să fac? Să-i ajute dumnezeu... Am să fiu totuşi fericită că l-am cunoscut, că a stat o vreme aici.

Dar de ce nu e rus? Nu, nici nu putea fi.

Şi mămica îl iubeşte; zice că-i un om modest. Măicuţa mea bună şi dragă! Ea nu-l înţelege. *Paul* s-a potolit – şi-a dat seama că aluziile lui nu-mi fac plăcere, dar simt că e gelos. Ce băiat răutăcios! Şi cu ce drept? Parcă vreodată eu...

Toate astea nu-s decît fleacuri! De ce-mi trec asemenea lucruri prin minte?"

„...Şi e totuşi ciudat că pînă acum, pînă la vîrsta de douăzeci de ani, n-am iubit pe nimeni. Mi se pare că D. (am să-i spun D. – Dmitri e un nume care îmi place) are sufletul atît de senin, pentru că s-a dedicat, trup şi suflet, cauzei sale, visului său. Ce poate să-l tulbure? Cine s-a consacrat cu totul unei idei... *cu totul* – acela nu se frămîntă, acela nu-şi pune probleme... Nu sînt *eu* cel care doreşte – *cauza mea* o cere! Să nu uit: şi mie şi lui ne plac aceleaşi flori. Azi am rupt un trandafir; o petală a căzut şi el a ridicat-o... I-am dat lui floarea."

„...D. vine des pe la noi. Ieri a rămas toată seara. Vrea să mă înveţe bulgăreşte. Mă sînt bine cu el, ca şi cum ar fi din familie... mă simt cu el mai bine ca în familie."

„...Zilele zboară... E frumos şi totuşi mi-e frică; aş vrea să-i mulţumesc Domnului şi simt, totodată, că mă-năbuşe plînsul. O, zile pline de căldură şi lumină!"

„...Inima mi-e uşoară – şi numai rareori, rar de tot, mă simt puţin abătută. Sînt fericită... Sînt oare într-adevăr fericită?"

„...Am să ţin minte toată viaţa excursia de ieri. Ce impresii ciudate, noi, înspăimîntătoare! Cînd l-a apucat deodată pe uriaşul acela şi l-a zvîrlit în apă ca pe o minge, nu m-am speriat de ce făcea... el însă m-a speriat: ce expresie dură, aproape de cruzime! Cum a pronunţat cuvintele: «O să iasă el!» Asta m-a răscolit pînă-n străfunduri. Se vede că nu-l înţelesesem bine pînă acum. Iar mai tîrziu, cînd toţi rîdeau, cînd am rîs şi eu, mi s-a

strîns inima pentru el! Îi era rușine, am simțit-o, îi era rușine de mine. Mi-a spus-o în trăsură, pe întuneric, cînd încercam să-i deslușesc trăsăturile și mă temeam parcă de el. Da, cu el nu e de glumă, și știe să te apere. Dar de ce atîta mînie, buzele tremurătoare, răutatea din ochi? Ori altfel nu se poate? Oare nu poți fi bărbat, luptător, și, totuși, să rămîi bun, blînd? Viața e aspră, îmi spunea el de curînd. Am repetat aceste cuvinte lui Andrei Petrovici și el n-a fost de aceeași părere cu D. Care din ei are dreptate? Și ce frumos începuse ziua aceea! Ce bine mă simțeam mergînd alături de el, chiar așa, fără un cuvînt... Dar mă bucur că s-a întîmplat ce s-a-ntîmplat. Se vede că așa trebuia să fie."

„...Iar neliniște... Nu sînt în apele mele."

„...Zilele acestea n-am notat nimic în caiet, n-aveam chef să scriu. Simțeam că orice-aș scrie n-ar fi putut exprima ce am pe suflet... Dar ce am pe suflet? Într-o convorbire lungă pe care am avut-o cu el mi-a dezvăluit multe. Mi-a vorbit de planurile sale (să nu uit să însemnez: știu acum povestea cicatricei de pe gît... sfinte dumnezeule! Cînd mă gîndesc că a fost condamnat la moarte, că abia a izbutit să scape, că a fost rănit...). D. presimte că se apropie războiul și se bucură. Și, cu toate acestea, nu l-am văzut niciodată pe D. atît de trist. El trist!... ce-l poate întrista? Cînd tăticu s-a întors din oraș ne-a găsit împreună și ne-a aruncat o privire stranie. A venit pe la noi și Andrei Petrovici. Am băgat de seamă că a slăbit mult și că e foarte palid; m-a dojenit că mă port prea rece cu Șubin, că nu sînt destul de atentă față de el. Uitasem cu totul de *Paul*. Cînd am să-l văd, am să caut să-mi repar greșeala. Dar nu mi-e mie gîndul la el... și la nimeni altcineva pe lumea asta. Andrei Petrovici mi-a vorbit cu un fel de compătimire. Ce să însemne toate acestea? De ce e întuneric în jurul meu și în mine? Îmi pare că în jurul meu și în mine se săvîrșește o taină – ah, dacă aș găsi dezlegarea!..."

„...N-am dormit toată noaptea ; mă doare capul. La ce bun să mai scriu ? Azi a plecat atît de repede, cînd eu aş fi vrut să stăm de vorbă împreună... Parcă m-ar ocoli. Da, mă ocoleşte !..."

„...Am găsit dezlegarea, m-am luminat ! Dumnezeule, îndură-te de mine... sînt îndrăgostită !"

XVII

În aceeaşi zi în care Elena scria acest ultim şi fatal cuvînt în jurnalul intim, în camera sa Bersenev sta în faţa lui Insarov, cu nedumerirea întipărită pe faţă. Insarov îl anunţase că pleacă a doua zi la Moscova, definitiv.

– Te rog să rămîi ! îi ruga Bersenev. Tocmai acum se apropie timpul cel mai frumos. Ce-ai să faci la Moscova ? Ce-i hotărîrea asta subită ? Sau ai primit vreo veste...

– N-am primit nici o veste, spuse Insarov, dar, după părerea mea, nu mai am voie să rămîn aici.

– Cum se poate... ?

– Andrei Petrovici, spuse Insarov, te rog, fii bun şi nu mai insista. Şi mie îmi vine greu să mă despart de dumneata, dar n-am încotro.

Bersenev îl privi cu atenţie.

– Ştiu, spuse el după o clipă de tăcere, că pe dumneata nu te pot convinge. Aşadar, e lucru hotărît ?

– Definitiv hotărît, spuse Insarov ridicîndu-se şi plecă.

Bersenev făcu cîţiva paşi prin cameră, îşi luă pălăria şi porni spre Stahovi.

– Dumneata îmi aduci o veste, spuse Elena de îndată ce rămaseră singuri.

– Da... cum ai ghicit ?

– N-are importanţă. Spune-mi, ce s-a întîmplat ?

Bersenev o anunţă de hotărîrea lui Insarov.

Elena păli.

– Ce înseamnă asta ? rosti ea cu greu.

– Știi, spuse Bersenev, că lui Dmitri Nikanorici nu-i place să dea socoteală de ceea ce face. Dar cred... Să stăm jos, Elena Nikolaevna, pari suferindă... Cred că pot ghici care este în fond cauza acestei plecări precipitate.

– Care e cauza ? Care... ? repetă Elena și fără să-și dea seama ce face prinse mîna lui Bersenev în mîna ei rece.

– Vezi, începu Bersenev cu un zîmbet trist, cum să te lămuresc ? Trebuie să încep cu primăvara asta, cînd l-am cunoscut pe Insarov mai de-aproape. L-am întîlnit la o rudă de-a mea, care are o fată foarte drăguță. Mi s-a părut că Insarov n-a rămas indiferent la farmecul ei și i-am spus-o. El a rîs și mi-a răspuns că mă înșel, că inima lui e neatinsă, dar că n-ar pregeta să întrerupă îndată vizitele, să plece departe, dacă s-ar simți vulnerabil, fiindcă nu vrea – astea sînt cuvintele lui – să-și trădeze cauza, datoria, pentru un sentiment personal. „Sînt bulgar, mi-a spus el, și nu am voie să iubesc o rusoaică."

– Ei... și... dumneata crezi că... șopti Elena, întorcînd fără voie capul – ca un om care așteaptă o lovitură – și strîngînd în neștire mîna lui Bersenev.

– Cred, rosti el, coborînd glasul, că s-a întîmplat acum ceea ce am bănuit eu altădată fără temei.

– Adică... crezi... nu mă chinui ! șopti Elena, pierzîndu-și răsuflarea.

– Cred, se grăbi să încheie Bersenev, că Insarov s-a îndrăgostit acum de o rusoaică și, după legămîntul său, s-a hotărît să fugă.

Elena îi strînse mîna și mai tare și-și plecă și mai mult fruntea, vrînd să ascundă parcă de orice privire străină roșața sfielnică ce-i învăpăia obrazul și gîtul.

– Andrei Petrovici, ești bun ca un înger, spuse ea. Spune-mi, o să vină să-și ia rămas bun, nu-i așa ?

– Da, cred că da, sigur că o să vină, doar n-o să plece așa...

– Spune-i, spune-i...

Dar biata fată nu se mai putu stăpîni, o podidiră lacrimile și fugi afară din odaie.

„Cît îl iubește ! gîndi Bersenev, mergînd încet pe drumul spre casă. Nu mă așteptam ; nu credeam că dragostea ei e atît de puternică. Sînt bun, spune ea – își urmă el firul gîndurilor... Cine știe, însă, sub stăpînirea căror sentimente, cărui îndemn lăuntric, i-am spus Elenei toate acestea ? O, nu din bunătate, nu din bunătate ! Să fie numai dorința blestemată de a mă convinge că pumnalul s-a înfipt adînc în rană ?... Ar trebui să fiu mulțumit ; ei se iubesc, și eu i-am ajutat... Șubin spune că sînt un «viitor mijlocitor între știință și publicul rus» – se vede că mi-e scris să joc rolul de mijlocitor în viață. Dar dacă mă înșel ? Nu, nu mă pot înșela..."

Inima lui Andrei Petrovici era numai amărăciune și bietul tînăr zadarnic încerca să citească din Raumer.

A doua zi, după ora unu, Insarov veni la familia Stahov. Parcă într-adins în salonul Annei Vasilievna se afla tocmai atunci o vecină, soția protopopului care, deși era o doamnă respectabilă și foarte de treabă, avusese de curînd o mică neplăcere cu poliția : îi venise fantezia să se scalde pe o zi călduroasă tocmai în lacul de lîngă drumul pe care trecea deseori familia unui general de vază. Prezența unei persoane străine îi făcuse plăcere Elenei la început ; dar tot sîngele îi fugi din obraji cum auzi pașii lui Insarov ; inima i se opri de spaimă la gîndul că el ar putea să-i salute de plecare, fără să fi vorbit cu ea între patru ochi. Insarov părea intimidat și-i ocolea privirea. „Oare o să-și ia chiar acum rămas bun ?" gîndi Elena. Într-adevăr, Insarov era gata să se adreseze Annei Vasilievna cu cuvintele de rigoare, cînd Elena se ridică grăbită și-l chemă deoparte, lîngă fereastră. Nevasta protopopului, intrigată de gestul fetei, ar fi vrut să nu-i scape din ochi, dar corsetul strîns prea tare pîrîia la orice gest, așa că pînă la

urmă renunță să se mai sucească pe scaun și rămase cu spatele la tineri.

– Ascultă, șopti repede Elena, știu pentru ce ai venit ; Andrei Petrovici mi-a spus de intenția dumitale, dar, te rog, te implor, nu-ți lua acum rămas bun de la noi ! Vino mîine mai devreme, pe la unsprezece. Trebuie să-ți spun ceva.

Insarov își plecă fruntea fără să răspundă.

– N-am să te rețin mult... Îmi promiți ?

Insarov se înclină din nou, dar nu răspunse.

– Lenocika, vino-ncoa, o strigă Anna Vasilievna, uite ce pungulință frumoasă are coana preoteasă.

– Chiar eu am brodat-o, spuse nevasta protopopului.

Elena se depărtă de fereastră.

Insarov mai rămase un sfert de ceas la Stahovi. Elena îl iscodea pe furiș. Tînărul era stingherit, nu știa încotro să privească și plecă pe neașteptate și atît de precipitat, de parcă s-ar fi făcut nevăzut.

În ziua aceea pentru Elena ceasurile parcă se tîrau. Și mai încet se scurse noaptea, nesfîrșit de lungă. Elena ședea în pat, cuprinzîndu-și cu mîinile genunchii pe care-și rezema capul ; se scula apoi și se apropia de fereastră, să-și lipească fruntea fierbinte de geamul rece, chinuită de aceleași gînduri istovitoare. Parcă-i împietrise inima sau n-o mai avea – nu-i mai simțea în piept bătaia, dar tîmplele îi zvîcneau dureros, părul o dogorea, buzele îi erau uscate. „O să vină... nu și-a luat rămas bun de la mama... El e un om corect... Să fi spus oare Andrei Petrovici adevărul ? Nu se poate... Prin nici un cuvînt Dmitri n-a făgăduit limpede că va reveni... Nu cumva m-am despărțit de el pentru totdeauna ?" Iată ce fel de gînduri n-o mai părăseau, da, n-o mai părăseau, acesta e cuvîntul, fiindcă nici nu veneau, nici nu se duceau, ci stăruiau sub fruntea-i ca o ceață. „Mă iubește !" striga deodată toată ființa ei – și atunci scruta întunericul cu un zîmbet tainic pe buzele întredeschise, un zîmbet numai

al ei, pe care nimeni nu i-l putea vedea... dar iute își scutura pletele, își împreuna mîinile sub cap și iarăși aceleași gînduri o învăluiau în ceața lor. Spre zori abia se dezbrăcă și se culcă, dar nu putu să închidă ochii. Flacăra primelor raze de soare pătrunse în odaia ei. „Ah, dacă mă iubește!" exclamă ea și fără sfială, scăldată în lumina ce se revărsa prin fereastră, desfăcu brațele ca pentru o îmbrățișare...

Se sculă, se îmbrăcă și coborî. În casă încă nu se trezise nimeni. Se duse în grădină: liniște, verdeață, prospețime, ciripit, florile vesele – o cuprinse un fel de teamă. „O, gîndi ea, dacă e adevărat, nu există în natură un fir de iarbă mai fericit ca mine! Dar oare e adevărat?" Se întoarse în camera ei și, ca să-și omoare timpul, începu să-și schimbe rochia. Dar pe ce punea mîna îi scăpa jos, luneca; iar cînd o chemară la ceai, mai ședea încă în fața oglinzii de la măsuța de toaletă și nu terminase îmbrăcatul. În sfîrșit, coborî; mama ei observă că e palidă, dar spuse doar: „Ce frumoasă ești astăzi!" Și, îmbrățișînd-o cu privirea, adăugă: „Rochia asta îți vine admirabil; s-o îmbraci de cîte ori vrei să faci o impresie deosebită asupra cuiva". Elena nu răspunse și se așeză într-un colț. Bătu ora nouă; pînă la unsprezece mai erau două ceasuri. Elena luă o carte, o lăsă, începu să brodeze, lăsă broderia și încercă iar să citească; pe urmă își închipui că se plimbă pe aleea din grădină de la un cap la altul și că trebuie să străbată aceeași cale de o sută de ori; bătu în gînd de o sută de ori drumul acesta; apoi rămase lîngă Anna Vasilievna, uitîndu-se la ea cum făcea pasiențe. Privi iar la ceas: nu era nici zece. Șubin intră în salon. Încercă să lege cu el conversația, scuzîndu-se cu amabilitate, nici ea nu știa pentru ce... orice cuvînt pe care-l rostea, chiar dacă-l spunea firesc, îi trezea un fel de mirare, de parcă n-ar fi fost al ei. Șubin se plecă spre dînsa... Se aștepta la o ironie. Ridică privirea și văzu înaintea sa o figură tristă și prietenoasă;

îi zîmbi. Șubin răspunse Elenei tot cu un zîmbet și, fără un cuvînt, ieși încetișor. Vru să-l rețină, dar nu-și aminti imediat cum îl cheamă. În sfîrșit, bătu și ora unsprezece. Elena aștepta, aștepta, încercînd să prindă cu urechea orice zgomot ce-ar fi venit de afară. Nu se mai simțea în stare să facă nimic ; încetă să gîndească. Inima ei prinse putere și începu să bată mai tare, tot mai tare și, ciudat, parcă timpul se scurgea mai repede. Trecu un sfert de ceas, trecu o jumătate de ceas, mai trecură cîteva clipe (așa i se păruse) pînă cînd tresări : pendula nu bătu de douăsprezece ori, ci o singură dată. „Nu mai vine, o să plece fără să-și ia rămas bun..." O dată cu gîndul acesta, tot sîngele îi năvăli în cap ; simțea că i se taie răsuflarea, că e gata să izbucnească în plîns... Fugi în camera ei și căzu pe pat cu obrazul în palme.

Rămase așa nemișcată poate o jumătate de ceas. Lacrimile îi lunecau printre degete, umezind perna. Deodată se ridică în capul oaselor ; ceva nou se petrecea cu ea : fața ei avea acum altă expresie, ochii uzi se uscară de la sine și prinseră a-i străluci ; încruntă din sprîncene și strînse buzele. Mai trecu o jumătate de ceas... încă o dată Elena își ascuți auzul, pîndind să prindă timbrul unei voci cunoscute ; apoi se sculă din pat, își puse pălăria, mănușile, își aruncă pe umeri o pelerină și, strecurîndu-se pe furiș afară din casă, porni cu pași repezi pe drumul care ducea la casa lui Bersenev.

XVIII

Elena mergea cu fruntea ușor plecată, dar cu privirea ațintită drept înainte. Nu-i era teamă de nimic, nu-și dădea seama de nimic ; voia să-l mai vadă o dată pe Insarov și atîta tot. Mergînd așa nu băgase de seamă că nori negri și grei acoperiseră de mult soarele, că vîntul șuiera prin frunzișul copacilor și-i învolbura rochia, că

vîrtejurile prafului stîrnit îi tăiau calea... Picături mari de ploaie începură să cadă – Elena nu le lua în seamă. Dar începu să plouă și mai des, mai violent ; un fulger brăzdă cerul, bubui tunetul. Elena se opri, privi în juru-i... Spre norocul ei nu departe de locul unde o prinsese furtuna era un paraclis vechi și părăsit, care se înălța lîngă o fîntînă surpată. Alergă pînă acolo și intră sub acoperișul scund. Ploua cu găleata, cerul se înnegrise. Elena privea cu deznădejde șuvoiul care se revărsa de sus. Ultima speranță de a-l mai vedea o dată pe Insarov se spulberase. O cerșetoare bătrînă se adăposti și ea sub streașină ; se scutură de apă și spuse cu o plecăciune smerită : „Mă adăpostii și eu de ploaie, maică" și, gemînd și oftînd, se așeză pe un colț de piatră lîngă fîntînă. Elena căuta ceva în buzunar ; bătrînica observă mișcarea și fața ei, zbîrcită și galbenă – care pe vremuri trebuie să fi fost chiar frumoasă – se însufleți. „Mulțumesc, maică", începu ea. Bătrînica sta cu mîna întinsă, dar Elena descoperise că n-are portofelul la ea.

– N-am bani, mătușico, spuse Elena, dar uite, ține poate ți-o fi de folos, și îi dădu batista.

– O-of, frumoaso, zise cerșetoarea, ce să fac cu batistuța dumitale ? Doar să i-o dau nepoatei cînd s-o mărita ! Dumnezeu sfîntul să te răsplătească !

Alt tunet zgudui văzduhul.

– Doamne, Isuse Cristoase, bolborosi cerșetoarea, făcîndu-și cruce de trei ori. Ia spune, maică, nu cumva te-am mai întîlnit ? adăugă ea după o scurtă tăcere. Nu mi-oi mai fi dat de pomană ?

Elena privi cu luare-aminte la bătrînă și o recunoscu.

– Ba da, mătușico, răspunse ea. M-ai întrebat o dată de ce sînt tristă.

– Așa, porumbițo, așa. De-aia te-am recunoscut eu...: că și acum tot întristată ești. Uite, și batistuța asta ți-e udă – lacrimile-s pricina. Ei, tinerețe, tinerețe, una ți-e supărarea !

– Care supărare, mătușico ?

– Întrebi – care ? Ei, domnișorica mea, geaba faci pe șireata cu mine, că-s bătrînă... știu care ți-e păsul : nu-s lacrimi de orfan lacrimile dumitale. Am fost și eu tînără, frumoaso, și am trecut și eu prin durerea asta. Da, da... Și fiindcă ai inimă bună să-ți spună baba o vorbă : de-ai dat de unul cum se cade, nu de ăl fluşturatic, ține-te de urma lui mai amarnic ca moartea ; că dacă-i scris să fie, apăi o să fie, iar de n-o fi scris, e după voia domnului. Da' ce te uiți așa lung la mine ? Sînt tot vrăjitoarea pe care o știi. Dacă vrei, uite, pot să-ți iau în batistuță tot amarul : îl duc eu pe pustii – să fie-n lemne și-n pietre ! Ei, s-a mai domolit ploaia ; tu mai stai aici și așteaptă, că eu pornesc la drum. Nu mă plouă pe mine pentru întîia oară. Și nu uita, porumbițo : jale-a fost, jalea-a pierit, s-a tot dus cum a venit ! Doamne,-ndurăte de noi !

Cerșetoarea se ridică, ieși de sub adăpost și-și văzu de drum fără grabă. Elena privea în urma ei și uimirea i se întipărise pe față. „Ce să însemne asta ?" șopti ea fără să-și dea seama că-și spune cu voce tare gîndul.

Ploaia se potolea, cădeau picături din ce în ce mai mărunte și mai rare, soarele zîmbi o clipă printre nori. Și tocmai cînd Elena se pregătea să-și părăsească adăpostul... numai la zece pași de paraclis, îl zări pe Insarov. Înfășurat într-o manta de ploaie, venea pe același drum pe care-l străbătuse Elena ; părea că se grăbește spre casă.

Tînăra se rezemă cu o mînă de parmalîcul vechi al micului cerdac, deschise gura să-l strige, dar glasul nu se supunea... Insarov trecu prin dreptul ei fără să-și ridice ochii...

– Dmitri Nikanorîci ! rosti Elena, în sfîrșit. Insarov se opri surprins și privi în jurul său. În prima clipă n-o recunoscu, apoi se grăbi spre ea.

– Dumneata ! Dumneata aici ! exclamă el.

Ea se retrase, tăcută, în paraclis. Insarov o urmă.

– Dumneata aici ? repetă el.

Ea tăcea, privindu-l lung, cu nesfîrşită blîndeţe, şi sub această privire el îşi plecă ochii.

– Veneai de la noi ? întrebă ea.

– Nu... nu de la dumneavoastră.

– Nu ? repetă Elena şi încercă să zîmbească... Aşa îţi ţii dumneata făgăduiala ? Te-am aşteptat toată dimineaţa.

– Dar eu, Elena Nikolaevna, n-am făgăduit ieri nimic.

Elena zîmbi iarăşi la fel de silit şi-şi trecu mîna peste faţă. Şi faţa şi mîna îi erau palide, palide.

– Aşadar, ai vrut să pleci fără să-ţi iei rămas bun de la noi ?

– Da, rosti cu voce aspră şi surdă Insarov.

– Cum ? Prietenia noastră, convorbirile noastre, după toate... Aşadar, dacă nu te întîlneam aici din întîmplare (vocea Elenei luase un timbru mai înalt, apoi tăcu o clipă)... ai fi plecat aşa... nu mi-ai fi strîns mîna pentru ultima oară... şi n-ai fi regretat ?

Insarov îşi feri privirea.

– Elena Nikolaevna, te rog, nu vorbi aşa. Mi-e sufletul destul de greu. Crede-mă că nu mi-a fost de loc uşor să iau hotărîrea asta. Dacă ai şti...

– Nu vreau să ştiu de ce pleci... îl întrerupse cu spaimă Elena. Se vede că aşa trebuie. Se vede că trebuie să ne despărţim. Dar cred că nu vrei să-ţi întristezi prietenii mai mult decît este nevoie. În felul acesta se despart prietenii ? Noi doi sîntem prieteni, nu e aşa ?

– Nu, spuse Insarov.

– Cum ?... zise Elena şi obrajii ei se împurpurară uşor.

– De aceea şi plec, fiindcă nu putem fi prieteni. Nu mă sili să spun ceea ce nu vreau să spun, ceea ce n-am să spun.

– Înainte erai sincer cu mine, insistă Elena cu o umbră de dojană în glas. Îţi aduci aminte ?

– Atunci puteam să fiu sincer, atunci n-aveam nimic de ascuns, acum însă...
– Acum însă... ? întrebă Elena.
– Acum... acum trebuie să plec. Rămîi cu bine.
Dacă în acea clipă Insarov ar fi ridicat ochii spre Elena, ar fi văzut cum chipul ei se lumina tot mai mult, pe măsură ce al său se întuneca ; dar el se încrunta, ațintindu-și cu încăpățînare privirile în pămînt.
– Ei bine, adio, atunci, Dmitri Nikanorîci, începu ea. Dar cel puțin, fiincă ne-am întîlnit, dă-mi mîna.
Insarov întinse mîna, dar și-o retrase repede.
– Nu, nici asta nu pot, spuse el și-și întoarse din nou fața.
– Nu poți să-mi dai mîna ?
– Nu pot ; adio...
Și porni spre ușa paraclisului.
– Așteaptă puțin, vorbi Elena... Parcă ți-ar fi teamă de mine... Eu sînt mai curajoasă decît dumneata, adăugă ea, și un fior o străbătu din creștet pînă-n tălpi. Pot să-ți spun de ce m-ai găsit aici... Vrei ? Știi unde mă duceam ?
Insarov o privi uimit.
– La dumneata.
– La mine ?
Elena își acoperi fața cu mîinile.
– Dumneata m-ai silit să-ți spun că te iubesc, șopti ea. Acum... ți-am spus.
– Elena ! strigă Insarov.
Ea își descoperi fața, îl privi în ochi și căzu la pieptul lui.
Insarov o îmbrățișă cu putere, fără un cuvînt. N-avea nevoie să-i spună că o iubește. Numai din exclamația lui, din transfigurarea întregii sale ființe, din felul cum se ridica și se lăsa pieptul acesta de care se lipise ea cu atîta încredere, după cum îi atingea el părul abia cu vîrful degetelor, Elena înțelegea pe deplin că este iubită. El tăcea și ea n-avea nevoie de cuvinte. „E aici, mă iubește...

ce-mi mai trebuie altceva?" Liniştea fericirii, pacea limanului visat şi atins, în sfîrşit, o pace divină, în stare să dea şi morţii sens viu şi frumuseţe, o învălui ca o vrajă. Elena nu mai dorea nimic, fiindcă avea acum totul. „O, fratele meu, prietenul meu, iubitul meu!..." şopteau buzele ei şi nu-şi mai da seama a cui inimă, a lui sau a ei, bătea atît de dulce şi i se topea în piept.

Iar el sta nemişcat, strîngînd în braţe cu putere viaţa tînără care i se dăruia; simţea pe pieptul său această nouă povară negrăit de scumpă, şi un simţămînt neştiut de înduioşare şi infinită recunoştinţă îi îmblînzi sufletul aspru şi hotărît; şi ochii lui se umeziră de lacrimi necunoscute pînă atunci.

Ea nu plîngea, numai ce repeta neîncetat: „O, prietenul meu! O, fratele meu!"

– Atunci, ai să mă urmezi pretutindeni? spuse el într-un tîrziu, neîndurîndu-se să lase din braţe dulcea-i povară.

– Pretutindeni – pînă la capătul pămîntului. Acolo unde vei fi tu, voi fi şi eu.

– Eşti sigură că nu greşeşti? Ştii că părinţii tăi nu vor îngădui niciodată căsătoria noastră?

– Nu greşesc, ştiu bine.

– Ştii că sînt sărac aproape ca un cerşetor?

– Ştiu.

– Că nu sînt rus, că n-am menirea să trăiesc în Rusia, că va trebui să rupi orice legătură cu patria ta, cu toţi ai tăi?

– Ştiu, ştiu.

– Şi mai ştii că mi-am închinat viaţa unei cauze primejdioase, ingrate, că eu... că noi va trebui să ne expunem nu numai primejdiilor, ci şi lipsurilor, poate chiar înjosirilor?

– Ştiu, ştiu totul... Te iubesc...

– Că va trebui să te lepezi de viaţa de pînă acum, că

acolo, izolată printre străini, vei fi poate nevoită să muncești ?...

Elena îi astupă gura cu mîna.

– Te iubesc, dragul meu.

El începu să-i sărute frenetic mîna subțire, trandafirie. Elena n-o lua de la buzele lui și, cu o bucurie copilărească, amestecată cu o curiozitate zîmbitoare, privea cum îi acoperea el de sărutări palma, degetele...

Deodată, obrajii Elenei se învăpăiară și ea își ascunse fața la pieptul lui.

El îi ridică cu nesfîrșită înduioșare capul și se uită adînc în ochii ei...

– Atunci să-mi trăiești, soția mea ! rosti el ; soție în fața oamenilor și a lui dumnezeu !

XIX

O oră mai tîrziu, Elena intra cu pași ușori în salonul vilei, ținînd pălăria într-o mînă și pelerina în cealaltă. Părul i se desfăcuse puțin, obrajii îi erau îmbujorați ; surîsul rămăsese uitat pe buze, ochii i se închideau aproape, și continuau să zîmbească și ei. Era obosită, mergea ca-n vis, abia mișcîndu-și picioarele, dar toropeala aceasta o încînta ; orice o încînta. În jurul ei toate păreau plăcute și prietenoase. Uvar Ivanîci ședea la fereastră ; Elena se apropie de el, îi puse mîna pe umăr, se aplecă spre el, și fără să știe de ce, izbucni în rîs.

– Ce e ? întrebă el, mirat.

Ea nu știa ce să-i răspundă, l-ar fi sărutat pe Uvar Ivanîci.

– A căzut ca o plăcintă... rîse ea agățîndu-se de hazlia amintire.

Dar Uvar Ivanîci nu clinti o sprînceană – doar ce privea cu mirare la tînăra fată. Pelerina și pălăria îi scăpară Elenei din mînă și căzură peste Uvar Ivanîci.

– Dragul meu Uvar Ivanîci, spunea ea, vreau să dorm, sînt ostenită, și începu să rîdă din nou, căzînd alături, într-un fotoliu.

– Hm, făcu Uvar Ivanîci și începu să-și joace degetele. Asta trebuie, da...

Iar Elena privea în jurul ei și se gîndea : „În curînd mă voi despărți de toate acestea... și, ciudat, nu simt nici urmă de spaimă, de îndoială, de regret... Ba da, de măicuța îmi pare rău!" Apoi din nou îi apăru înaintea ochilor paraclisul, din nou îi sună în auz glasul lui, îi simți îmbrățișarea. Inima îi bătea ușoară, veselă, deși fericirea o copleșea. Își aminti de bătrîna cerșetoare. „Da, da, mi-a dus cu ea amarul" îi trecu prin minte. „O, cît de fericită sînt ! Mai mult decît merit ! Și atît de repede !" Puțin să fi dat frîu liber simțămintelor închise în inimă și lacrimi dulci, nesecate ar fi început să curgă din ochii ei. Le stăpînea cu zîmbetul. Oricum ar fi stat i se părea că mai bine și mai tihnit de așa nu se poate : parcă o legăna mereu cineva. Toate mișcările ei deveniseră domoale, molatice ; unde era graba, bruschețea ei de altădată ? Intră Zoia : Elena își zise că nu mai întîlnise obraz mai drăguț. Intră și Anna Vasilievna : Elena simți o înțepătură în inimă, dar cu cîtă duioșie își îmbrățișă mama, sărutînd-o pe frunte, pe părul înspicat cu fire argintii ! Apoi sui în camera ei, unde fiecare lucru părea că o întîmpină zîmbind. Cu ce sentiment de triumf împletit cu sfială și smerenie se așeză pe patul ei îngust, pe același pat pe care suferise chinurile îndoielii abia cu trei ceasuri în urmă ! „Și doar și atunci știam că mă iubește, gîndi ea. O știam de mult... Vai, nu, nu ! Sînt o păcătoasă." „Tu ești soția mea..." șopti ea, acoperindu-și fața cu mîinile și căzu în genunchi.

Către seară însă o împresurară altfel de gînduri. O cuprinse tristețea amintindu-și că se va despărți pentru o vreme de Insarov. El nu mai putea rămîne la Bersenev fără

să trezească bănuieli, de aceea iată ce hotărîseră împreună : Insarov va pleca la Moscova, dar va mai veni s-o vadă de cîteva ori pînă la toamnă ; de partea ei, Elena îi făgăduise să-i scrie şi, dacă va fi cu putinţă, să facă în aşa fel să se întîlnească numai ei doi, măcar o dată, undeva lîngă Kunţovo. La ora ceaiului cobori în salon regăsindu-i pe toţi ai casei şi pe Şubin, care-i aruncă o privire scrutătoare de cum o văzu intrînd. Elena ar fi vrut să-i vorbească prietenos ca odinioară, dar se temu de isteţimea lui, se temu să nu se trădeze ea însăşi. Se gîndi că nu fără motiv n-o mai necăjea el de mai bine de două săptămîni. Curînd sosi şi Bersenev care transmise Annei Vasilievna salutări din partea lui Insarov, o dată cu regretul şi scuzele sale că nu şi-a putut prezenta omagiile personal, înainte de a pleca la Moscova. Pentru prima dată în acea zi se pronunţa numele lui Insarov în faţa Elenei ; ea simţi cum roşeşte şi se gîndi că se cuvine să-şi exprime părerea de rău pentru neaşteptata plecare a unei cunoştinţe apropiate, dar nu-şi putu impune prefăcătoria şi rămase tăcută, fără un gest, în timp ce Anna Vasilievna suspina, spunînd cît de mult regretă. Elena căuta să fie mereu lîngă Bersenev : de el n-avea teamă, deşi tocmai el îi cunoştea, măcar în parte, secretul ; se adăpostea sub aripa lui ocrotitoare, ferindu-se de Şubin, care nu înceta s-o urmărească, nu cu ochi ironici, dar scrutători. Şi Bersenev rămase nedumerit în seara aceea : se aşteptase s-o găsească pe Elena tristă, abătută. Spre norocul ei, între Bersenev şi Şubin se încinse o polemică despre artă şi Elena se retrase într-un colţ, de unde asculta glasurile lor ca prin vis. Treptat, Bersenev, Şubin, întreg salonul, tot ce o înconjura îi păru un vis : şi samovarul care sfîriia pe masă, şi vesta scurtă a lui Uvar Ivanîci, şi unghiile lucioase ale Zoiei, şi portretul în ulei din perete, al marelui duce Konstantin Pavlovici – totul se îndepărta, se subţia înceţoşîndu-se, înceta să mai existe.

Rămăsese numai un sentiment de milă pentru ceilalți: „Pentru ce trăiesc ei?" gîndea ea.

– Ți-e somn, Lenocika? o întrebă mama.

Ea nu auzi întrebarea.

– O aluzie întemeiată în parte, zici tu?... (Aceste cuvinte, rostite tare de Șubin, treziră dintr-o dată atenția Elenei.) Dă-mi voie, urmă el, dar tocmai aici e farmecul: o aluzie întemeiată poate supăra și asta nu-i creștinește! Față de o aluzie fără temei omul rămîne indiferent: „Ce prostie!" zice el. Dar la o aluzie întemeiată, măcar în parte, omul reacționează prin enervare și necaz. Ce-ar fi, de pildă, dacă aș spune că Elena Nikolaevna e îndrăgostită de unul dintre noi? Ce fel de aluzie crezi că ar fi, spune?!

– Ah, *monsieur Paul*, spuse Elena, aș vrea să-mi manifest enervarea și necazul, dar crede-mă că nu mă simt în stare; sînt prea obosită.

– De ce nu te duci la culcare? zise Anna Vasilievna, care moțăia de obicei seara și tocmai de aceea trimitea pe alții la culcare cu mare plăcere. Spune-mi noapte bună și du-te sănătoasă; Andrei Petrovici o să te scuze.

Elena își sărută mama, salută pe ceilalți și se retrase. Șubin o conduse pînă la ușă.

– Elena Nikolaevna, îi șopti el în prag, calci în picioare inima lui *monsieur Paul*: treci fără milă peste ea, dar *monsieur Paul* te binecuvîntează și pe dumneata, și piciorușele dumitale, și pantofii din piciorușele dumitale, pînă și tălpile pantofiorilor dumitale!

Elena ridică din umeri și îi întinse fără nici un chef mîna (dar nu mîna pe care o sărutase Insarov); iar cînd ajunse în camera ei, se dezbrăcă repede, se culcă și adormi îndată. Dormea dusă, respirînd liniștit – un somn cum n-au nici copiii: doar poate un prunc abia ieșit dintr-o boală grea mai doarme așa, cînd mama e lîngă leagăn și-l privește, pîndindu-i răsuflarea.

XX

– Vino la mine o clipă! îi spuse Şubin lui Bersenev, care tocmai salutase de plecare pe Anna Vasilievna. Am să-ţi arăt ceva.

Bersenev îl urmă în aripa casei unde era odaia lui Şubin. Rămase surprins găsind acolo o mulţime de studii, statuete, busturi, învelite în cîrpe ude, prin toate colţurile.

– După cîte văd, lucrezi, nu glumă! exclamă el.

– Ceva trebuie să fac şi eu, răspunse Şubin. Nu-ţi merge una – încerci alta. De altfel, eu mă ocup mai mult de *vendetta*, ca un corsican, decît de artă propriu-zisă. *Trema, Bisanzia!*[1]

– Nu înţeleg... se miră Bersenev.

– Stai, aşteaptă. Binevoieşte, bunule şi clementule prieten, şi aruncă-ţi privirea asupra răzbunării mele *numărul unu*.

Şubin dezveli un modelaj şi Bersenev se află în faţa unui bust admirabil, care semăna uimitor cu Insarov. Trăsăturile feţii erau redate fidel, pînă în cele mai delicate amănunte, şi Şubin le însufleţise, dîndu-le o expresie de cinste, nobleţe şi curaj.

Bersenev căzuse în admiraţie.

– Dar e o minune! exclamă el. Te felicit. Trebuie să o expui la Salonul oficial. Şi ce te face să spui că această splendidă creaţie ar fi o răzbunare?

– Pentru că, *sir*, vreau să dăruiesc această „splendidă creaţie", cum aţi binevoit să vă exprimaţi, Elenei Nikolaevna, de ziua ei! Pricepi aluzia? Nu sîntem orbi, amice; noi vedem ce se petrece în jurul nostru, dar sîntem *gentlemeni*, milostive domn, şi ne răzbunăm ca *gentlemenii*! Şi iată, acum, continuă Şubin, alt modelaj, avînd în vedere că un artist, după teoriile cele mai recente ale esteticieni-

---

[1] *Tremură, Bizanţule!* — cuvintele lui Alamir, personaj din opera *Belizarie* de compozitorul italian *Gaetano Donizetti* (1797—1848) (n. ed.).

lor[1], beneficiază de dreptul mult invidiat de a concretiza orice mîrşăvie, ridicînd-o la rangul de perlă a creaţiei, am făurit şi eu această perlă *numărul doi*, răzbunîndu-mă de data asta nu ca un gentleman, ci pur şi simplu *en canaille*[2].

Şubin smulse cu agilitate pînza, şi în ochii lui Bersenev apăru o statuetă gen Dantan, reprezentîndu-l tot pe Insarov. Ceva mai caustic, mai fără cruţare nu se putea imagina. Tînărul bulgar apărea de data aceasta sub înfăţişarea unui berbec, ridicat pe picioarele dinapoi, gata să se repeadă la atac cu coarnele înainte. O gravitate stupidă, oarbă, sfidarea, încăpăţînarea, stîngăcia, mărginirea fără leac, se întruchipau în acest „soţ al mioarelor cu lînă fină", cum recomandase Şubin alegoria, şi totuşi asemănarea era surprinzătoare, neîndoielnică – Bersenev nu se putu stăpîni şi izbucni în hohote de rîs.

– Ei, ce zici ? E distractiv ? spuse Şubin, l-ai recunoscut pe *irou ?* Şi pe ăsta mă sfătuieşti să-l trimit la Salonul oficial ? Nu, băiete, minunea asta mi-o dăruiesc mie, de ziua mea... Înălţimea voastră să-mi îngăduie acum să execut cîteva figuri de dans !

Şi Şubin sări în sus de trei ori, bătîndu-se la spate cu călcîiele.

Bersenev ridică pînza căzută jos şi o zvîrli peste statuetă...

– Of, generosule ! începu Şubin. Ia zi, cine e considerat în istorie prototipul generozităţii ? Ei, la urma urmei n-are importanţă, tot una e ! Iar acum, urmă el, dezvelind triumfător, dar şi cu o tristeţe imposibil de ascuns, al treilea modelaj în mărime naturală. Ai să vezi ceva care o să-ţi dovedească înţelepciunea, smerenia şi isteţimea bunului tău prieten. Te vei convinge astfel că, tot ca un artist adevărat, amicul tău simte nevoia să se pălmuiască singur, şi-şi dă seama cît de binevenită este această corecţie. Priveşte, rogu-te.

---

[1] Aluzie la începuturile şcoalei naturaliste în pictură (n. ed.).
[2] Ca o canalie (n. t.).

Pînza fu smulsă şi Bersenev văzu două capete, lipite unul de altul, care se confundau parcă într-un singur tot, şi în primul moment nu pricepu ce reprezintă ; dar, cînd le privi mai atent recunoscu pe Annuşka şi pe Şubin... Erau mai curînd caricaturi decît portrete. Annuşka apărea ca o frumuseţe planturoasă – frunte îngustă, ochii înecaţi în grăsime, nas obraznic şi cîrn ; buzele cărnoase zîmbeau cu neruşinare, toată figura exprima senzualitatea, nepăsarea, impertinenţa pe un fond de vulgară bunătate. Pentru el însuşi, sculptorul îşi rezervase trăsăturile unui crai istovit, slab, cu obrajii căzuţi, cu şuviţe de păr rar, atîrnîndu-i fără viaţă, cu o expresie stupidă în fundul ochilor stinşi, cu un nas ascuţit, ca de mort.

Dezgustat, Bersenev întoarse capul.

– Ce zici de perechea asta, frate dragă ? întrebă Şubin. N-ai binevoi să compui pentru ea un titlu potrivit ? Pentru primele două piese am găsit titlul – sub bust se va citi : „Eroul, visînd să-şi salveze patria" ; sub statuetă : „Păzea, mîncători de musaca !" Iar sub piesa asta – ce zici ? – : „Viitorul artistului Pavel Iakovlevici Şubin"... merge ?

– Termină, te rog ! strigă Bersenev. Chiar că merita să-ţi pierzi vremea cu o asemenea... nu găsi la-ndemînă cuvîntul nimerit.

– Porcărie, vrei să spui ? Nu, frăţioare, scuză-mă, dacă e o lucrare care merită să fie expusă la salonul oficial, tocmai de grupul ăsta cred că poate fi vorba, dragul meu.

– O porcărie ! repetă Bersenev. Şi ce prostie – n-ai în tine germenii unei asemenea evoluţii, cu care pînă acum, din nefericire, sînt prea bine înzestraţi artiştii noştri. Te-ai ponegrit fără rost, te asigur.

– Crezi ? rosti posomorît Şubin. Dacă nu există în mine asemenea germeni şi dacă totuşi vor încolţi cu timpul, vina o va purta... o anumită persoană. Ştii, adăugă el încruntîndu-şi sprîncenele cu o mutră tragică – am încercat să beau !

– Nu mai spune!

– Am încercat, zău așa, mărturisi Șubin și, înseninîndu-se brusc, începu să rîdă; da' nu-i bună la gust frate, nici pe gît nu lunecă și pe urmă ți-e capul ca o tobă. Însuși marele Lușcihin – Harlampi Lușcihin – bețivanul bețivanilor din Moscova, ba, după alții, chiar din întreaga Rusie – a spus sus și tare că nu-s de nici o nădejde, că eu și clondirul nu facem casă bună și pace! Că n-am stofă, zice el...

Bersenev se repezi să sfărîme grupul, cu pumnul, dar Șubin îl opri la timp.

– Stai, băiatule, nu da! Asta o să-mi servească de lecție, de sperietoare...

Bersenev începu să rîdă.

– Dacă-i așa, hai să-ți cruț sperietoarea, spuse el, și trăiască arta eternă, arta adevărată!

– Trăiască! repetă Șubin. Cu arta lîngă tine, ce-i bun devine și mai bun, iar răul nu mai e așa de groaznic!

Prietenii își strînseră mîna cordial și se despărțiră.

XXI

Primul simțămînt pe care îl încercă Elena, în clipa cînd se trezi, fu o bucurie vecină cu spaima. „E adevărat? E adevărat oare?“ se întreba ea și inima i se topea de fericire. Amintirile o împresurară... Se lăsă furată de ele. Apoi o învălui din nou o liniște și o încîntare fără umbră. Totuși mai tîrziu în acea dimineață, simți cum încet, încet o cuprinde neliniștea, iar în zilele următoare o apăsau mai mult tristețea și urîtul. E drept că acum avea un țel, dar tot greu îi era. Întîlnirea aceea de neuitat o smulsese pentru totdeauna din viața de pînă atunci: ieșise din vechiul făgaș, aproape-l uitase și, totuși, în jurul său, aceeași existență își urma cursul în ordinea obișnuită, totul era la fel, neschimbat, de parcă nimic deosebit nu se-ntîmplase; pentru ceilalți zilele se scurgeau ca mai-nainte, și-i cereau,

ca şi în trecut, participarea activă. Elena încerca să-i scrie lui Insarov, dar nu izbutea: pe hîrtie, cuvintele îşi pierdeau luminozitatea, nu mai aveau curata lor sinceritate. Jurnalul îl încheiase; sub ultimul rînd, trăsese o linie groasă. Acolo rămînea trecutul, în timp ce întreaga sa ființă, toate gîndurile şi dorințele ei zoreau spre viitor. Nu-i era uşor printre ceilalți; să stea lîngă mama ei, care nu bănuia nimic, s-o asculte ce spune, să-i răspundă, să vorbească cu ea – îi părea Elenei o adevărată nelegiuire; o durea inevitabila disimulare, se revolta împotriva acestei situații false, deşi nu avea de ce să roşească; de cîte ori n-a simțit imboldul imperios de a spune adevărul, cu orice risc! „De ce nu m-a dus Dmitri cu el, chiar atunci, din pragul paraclisului – oriunde?! îi striga un gînd. „Nu mi-a spus el că-i sînt soție înaintea lui dumnezeu? Ce mai caut aici?" Începu să-i evite pe toți, chiar şi pe Uvar Ivanîci, care părea acum mai nedumerit ca oricînd şi nu-şi mai astîmpăra degetele. Nimic din tot ce o înconjura nu-i mai părea nici prietenos, nici drag, nici ca-n vis măcar, sau dacă era vis, visul acesta o apăsa ca povara unui coşmar, ca neclintirea morții. Această lume din afară, care o înconjura, părea că o dojeneşte, că e supărată pe ea, că nu mai vrea să ştie de Elena, ca şi cum i-ar fi şoptit: „Tu erai a noastră!"... Pînă şi sărmanii ei protejați, păsările, animalele oropsite, o priveau – cel puțin aşa-i părea Elenei – cu neîncredere, cu ostilitate chiar. Se dojenea, ruşinată de asemenea simțăminte. „Totuşi asta e casa mea, gîndea ea, familia mea, patria mea"... „Nu, nu mai e patria ta, nici familia ta!" îi răspundea un glas străin. O cuprindea spaima şi-i era ciudă de slăbiciunea ei... Era abia în pragul vieții grele care o aştepta şi îşi şi pierduse răbdarea..." Oare aşa-mi țin eu făgăduința?"

Trecu destulă vreme pînă cînd izbuti să-şi găsească echilibrul, să se domine. Mai trecu o săptămînă, două... Elena se liniştise întrucîtva, începuse să se deprindă cu noua ei situație. Scrise de două ori lui Insarov şi duse chiar ea

scrisorile la poştă ; pentru nimic în lume – de ruşine şi mai ales din mîndrie – nu le-ar fi încredinţat fetei din casă. Începu să-l aştepte... Dar, în locul lui, sosi într-o bună dimineaţă Nikolai Artemievici.

XXII

Niciodată cei din casa locotenentului de gardă în rezervă Stahov nu-l văzuseră atît de acru, şi în acelaşi timp atît de solemn şi de sigur de sine, ca în ziua aceea. Intră în salon fără să-şi fi scos paltonul şi pălăria, intră tacticos, cu paşi rari şi apăsaţi de se auzea zgomotul tocurilor ; se apropie de oglindă şi se privi lung, dînd din cap cu stăpînită gravitate şi muşcîndu-şi buzele ; Anna Vasilievna îl întîmpină cu vădită emoţie, ba chiar cu o bucurie ascunsă (de altfel aşa îl întîmpina totdeauna) ; el nu-şi scoase pălăria, nici măcar nu-i spuse bună ziua, ci doar întinse Elenei, fără un cuvînt, mănuşa de piele de căprioară, să i-o sărute. Anna Vasilievna începu să-l întrebe cum merge cura pe care o urmează, dar el nu-i răspunse. Cînd apăru şi Uvar Ivanîci, Stahov îi aruncă o privire şi exclamă : „A-a !" Cu Uvar Ivanîci se purta de obicei destul de rece, îl privea de sus, deşi nu tăgăduia că bătrînul are ceva „din sîngele Stahovilor". (Se ştie că aproape toate familiile nobilimei ruse sînt convinse că au moştenit anumite calităţi excepţionale, proprii numai neamului lor : avem nu rareori prilejul să auzim vorbindu-se „între noi" despre „nasul Podsalaskin" sau „ceafa Perepreev".) Intră Zoia şi făcu o reverenţă adîncă în faţa lui Nikolai Artemievici, care mormăi ceva şi se aşeză în fotoliu ; apoi ceru o cafea şi abia atunci binevoi să-şi scoată pălăria. I se aduse cafeaua ; o bău şi, după ce-i privi pe toţi la rînd, spuse

printre dinţi: *„Sortez, s'il vous plaît"* [1] şi, adresîndu-se nevestei, adăugă: *„Et vous, madame, restez, je vous prie"* [2].

Ieşiră cu toţii, afară de Anna Vasilievna, care de emoţie tremura din cap. Solemnitatea nefirească a lui Nikolai Artemievici o impresiona şi se aştepta să audă din gura lui o veste nemaipomenită.

– Ce s-a întîmplat? exclamă ea, cum se închise uşa.

Nikolai Artemici îi aruncă o privire indiferentă.

– Nimic deosebit, dar ce-i năravul ăsta să faci o mutră de victimă în orice situaţie? începu el, şi la fiecare din cuvintele acestea fără noimă colţurile gurii i se adînceau şi mai tare. Am vrut doar să te previn că azi avem la masă un oaspe nou.

– Pe cine?

– Pe Egor Andreevici Kurnatovski; nu-l cunoşti... prim-secretar la senat.

– L-ai invitat la noi?

– Da.

– Şi ca să-mi spui atîta lucru i-ai poftit afară pe toţi ai casei?

Nikolai Artemici aruncă Annei Vasilievna o privire ironică.

– Ce te uimeşte pînă acum? Ai răbdare şi vei avea poate prilej de uimire.

Apoi tăcu iarăşi; Anna Vasilievna rămase şi ea fără grai cîteva clipe.

– Aş dori, spuse ea...

– Ştiu că m-ai considerat totdeauna un om „imoral", începu Nikolai Artemievici.

– Eu? îngînă surprinsă Anna Vasilievna.

– Şi s-ar putea să ai dreptate. Nu e în gîndul meu să neg faptul că ţi-am dat uneori prilej de nemulţumire („caii

---

[1] Ieşiţi, vă rog (fr.) (n. t.).

[2] Iar dumneata, doamnă, rămîi, te rog (fr.) (n. t.).

cei suri", fulgeră prin mintea Annei Vasilievna), deși trebuie să recunoşti că, ţinînd seama de debilitatea dumitale...

– Dar nu-ţi aduc nici o învinuire, Nikolai Artemievici.

– *C'est possible*[1]. Oricum nu intenţionez să mă dezvinovăţesc (timpul mă va dezvinovăţi desigur) ; socotesc de datoria mea să-ţi amintesc că-mi cunosc bine obligaţiile şi mă preocupă toate... exigenţele familiei mele... familiei a cărei grijă o port.

„Ce să-nsemne toate astea?" se întreba Anna Vasilievna. N-avea de unde şti că tocmai în ajun se aprinsese la Clubul englez o discuţie în jurul ideii că ruşii n-au priceperea să rostească *speech*-[2]uri. „Care dintre-ai noştri ştie să vorbească? Spune-mi unul singur!" exclamase cineva. „Uite, de pildă, Stahov", răspunsese altcineva, arătînd la Nikolai Artemievici, acolo de faţă... iar el – să sară-n sus de bucurie şi mai multe nu!

– Un exemplu? urmă Nikolai Artemievici : fiica mea Elena... nu găseşti că a sosit momentul să-şi croiască un drum sigur în viaţă... să se mărite, adică? Or fi ele bune filozoficalele şi filantropiile, dar pînă la o margine, pînă la o vîrstă. E timpul să coboare din nouraşii în care pluteşte, să termine odată cu societatea asta de artişti, studenţi şi muntenegreni şi să intre şi ea în rîndul oamenilor.

– Cum să interpretez cuvintele dumitale? întrebă timid Anna Vasilievna.

– O clipă! Fii bună şi ascultă-mă, răspunse Nikolai Artemievici, cu acelaşi rictus în colţul gurii. Îţi vorbesc deschis, fără ocol. Am făcut cunoştinţă şi m-am împrietenit cu tînărul Kurnatovski, nutrind speranţa că-mi va deveni ginere. Vreau să cred că, după ce-ţi va fi prezentat, nu mă vei acuza nici de părtinire, nici de pripeală în felul cum l-am apreciat. (Şi în timp ce vorbea, Nikolai Artemievici îşi admira singur elocinţa.) Instruit, jurist, manierat, treizeci

---

[1] Se prea poate (fr.) (n. t.).

[2] Discurs (engl.) (n. t.).

şi trei de ani, prim-secretar, consilier de colegiu şi decorat cu ordinul sfîntul Stanislav. Sper că ai avut prilejul să constaţi că nu fac parte din categoria clasicilor *pères de comédie*[1], care visează numai la ranguri. Mi-ai spus chiar dumneata că Elenei Nikolaevna îi plac oamenii serioşi şi capabili. Egor Andreevici este un adevărat maestru în sfera sa de activitate ; pe de altă parte, fiica mea are slăbiciunea mărinimiilor şi află că Egor Andreici, îndată ce a avut posibilitatea, înţelegi, po-si-bi-li-ta-tea să trăiască larg numai din leafa lui, a renunţat, în favoarea fraţilor săi, la fondul anual de subzistenţă pe care-l primea de la tatăl său.

– Şi cine'e tatăl ? se grăbi Anna Vasilievna.

– Tatăl ? Şi el e un om remarcabil sub mai multe aspecte : moralitate ireproşabilă, *un vrai stoicien*[2], maior în rezervă, cred, şi pe deasupra administrează moşiile conţilor B...

– A ! zise Anna Vasilievna.

– A ! De ce : „A !" ? o îngînă Nikolai Artemievici. Nu cumva eşti şi dumneata roaba prejudecăţilor ?

– Dar n-am zis nimic, se apără Anna Vasilievna.

– Ba da, ai exclamat : „A !"... În orice caz, am crezut că e necesar să-ţi comunic felul meu de a gîndi, intenţiile mele, şi îmi face plăcere să cred... îndrăznesc să sper că tînărul Kurnatovski va fi primit *à bras ouverts*[3] în casa noastră... doar nu-i un muntenegrean oarecare !

– Nu-ncape discuţie... numai că trebuie să-l chem pe Vanka bucătarul, să-i mai poruncesc un fel de mîncare.

– Ştii bine că aşa ceva nu mă priveşte, spuse domn Nikolai Artemievici şi se ridică de pe scaun ; îşi puse pălăria şi, fluierind (auzise pe cineva că ai voie să fluieri acasă la tine şi la manej), ieşi să se plimbe prin grădină.

---

[1] Părinţi de comedie (fr.) (n. t.).
[2] Un adevărat stoic (fr.) (n t.).
[3] Cu braţele deschise (fr.) (n. t.).

Şubin îl văzu de la fereastra lui şi scoase limba ştrengăreşte.

La ora patru fără zece, o caleaşcă închiriată trase la scara vilei Stahov şi un bărbat încă tînăr, plăcut la înfăţişare, îmbrăcat sobru, cu gust, coborî din ea şi ceru să fie anunţat : era Egor Andreevici Kurnatovski.

Iată ce scria, printre altele, Elena, lui Insarov, a doua zi :

„Felicită-mă, dragul meu Dmitri, am un logodnic ! Ieri a luat masa de prînz la noi ; tăticu l-a cunoscut, după cîte ştiu, la Clubul englez şi l-a invitat. Bineînţeles că n-a venit chiar de ieri în calitate de logodnic ; dar buna mea măicuţă, căreia tăticu i-a împărtăşit speranţele sale, mi-a şoptit la ureche ce fel de musafir e acesta. Îl cheamă Egor Andreevici Kurnatovski şi e prim-secretar la senat. Hai să ţi-l descriu : e de statură potrivită (mai scund ca tine), bine făcut, cu trăsături regulate ; poartă favoriţi lungi şi părul tuns scurt ; are ochi căprii şi vioi (dar nu mari ca ai tăi), gura mare cu buzele subţiri ; din ochii şi de pe buzele lui nu lipseşte niciodată acelaşi zîmbet de rigoare ; ştie să aibă o atitudine simplă, vorbeşte răspicat, cu gesturi măsurate ; se mişcă, mănîncă, rîde, cu aerul că săvîrşeşte un act de mare importanţă. «Cum l-a studiat !» gîndeşti, poate, în clipa asta... Da – ca să ţi-l pot descrie ! Şi apoi cum să nu-mi studiez logodnicul ? E ca un bolovan greoi şi sec, dar e un om corect ; se spune chiar că e foarte corect. (Şi tu eşti tare ca piatra, dar nu în felul lui.) La masă am stat alături ; în faţă îl aveam pe Şubin. La început s-a discutat despre nişte întreprinderi comerciale : se spune că se pricepe, că intenţiona chiar, la un moment dat, să-şi părăsească serviciul şi să dirijeze o fabrică mare ; dar a renunţat la această idee. Pe urmă Şubin a început să vorbească de spectacole teatrale ; domnul Kurnatovski a mărturisit (fără falsă modestie – trebuie s-o recunosc) că nu se pricepe deloc în probleme de artă şi m-am gîndit la tine... mi-am zis : nici eu, nici Dmitri nu înţelegem bine arta, dar la noi e cu totul altceva. Pe el parcă-l auzeai : «N-o

pricep, dar nici nu-i nevoie de ea! Asta nu mă împiedică să țin seama de faptul că într-un stat civilizat arta este admisă...» Tratează cu indiferență societatea petersburgheză și tot ce este *comme il faut*[1]; o dată a spus chiar că e proletar. «Noi sîntem simpli salahori!» zicea el. Mă gîndeam: «Tonul acesta nu mi-ar fi plăcut la Dmitri, dar domnul Kurnatovski n-are decît!... Să se laude cît poftește!» Cu mine a fost extrem de amabil, dar aveam impresia că-mi vorbește un stăpîn foarte, foarte indulgent. Lauda supremă din partea lui e că ai «norme de conduită» (expresia sa preferată). Trebuie să fie ambițios, muncitor, în stare să se sacrifice (vezi, nu vorbesc cu patimă), mai precis – să-și sacrifice interesele, dar e un adevărat despot. Trebuie să fie o nenorocire să depinzi de el!... La un moment dat, tot la masă, se vorbea despre mită...

– Pot înțelege, a zis el, că în unele cazuri, cel acuzat de luare de mită e nevinovat; n-o fi putut proceda atlfel; și, totuși, dacă-l prinzi, trebuie să-l distrugi.

Am exclamat:

– Să distrugi un om, după dumneata, nevinovat!

– Da, din principiu.

– Care principiu? l-a întrebat Șubin.

Dar Kurnatovski, încurcat sau mirat de întrebare, a răspuns doar atît:

– Nu e nevoie de nici o explicație.

Tata, care-l stimează în mod deosebit, s-a grăbit să-l susțină, afirmînd că într-adevăr nu e nevoie de nici o explicație, și, spre nemulțumirea mea, subiectul a fost abandonat. A venit pe seară și Bersenev la noi în vizită și s-a încins între ei doi o discuție pe viață și pe moarte! Nu-l văzusem niciodată pe blîndul nostru Andrei Petrovici ambalîndu-se. Domnul Kurnatovski nu nega de fapt utilitatea științei, a studiilor universitare etc... dar am înțeles de ce Andrei Petrovici era așa de indignat. Pentru

---

[1] Aici, în sensul de „lumea bună" (fr.) (n. t.).

Kurnatovski toate acestea rămîn doar o gimnastică a minții, atîta tot. După cină, Șubin a venit la mine și mi-a spus: «Vezi, ăsta și cu altcineva (nu-i place să-ți pronunțe numele) sînt amîndoi oameni practici, dar cîtă deosebire! La unul – un ideal adevărat, viu, dat de viață, iar la ăstlalt – nici măcar simțul datoriei, doar o corectitudine îngrădită, de slujbaș, și o seriozitate lipsită de conținut!» Șubin e deștept și am reținut vorbele lui, cu gîndul să ți le repet. Dar, în definitiv, ce-ai putea avea tu comun cu domnul Kurnatovski? Tu *crezi*, iar el habar n-are ce-nseamnă asta, pentru că a crede numai în tine însuți nu e o credință.

A plecat de la noi tîrziu, dar măicuța a găsit un moment să-mi spună că i-am plăcut musafirului și că tăticu e încîntat... Te pomenești că m-a lăudat și pe mine, spunînd că am «norme de conduită»! Îmi sta pe limbă să-i răspund măicuței că-mi pare foarte rău, dar am un soț. De ce oare nu ești pe placul tatii? Cu mama ar mai fi posibil...

O, iubitul meu! Ți l-am descris cu atîtea amănunte pe domnul Kurnatovski, doar așa, ca să-mi amăgesc dorul. Fără tine parcă nu trăiesc, dar te văd, te aud necontenit... Te aștept, însă nu la noi, cum ziceai tu (poți să-ți închipui ce greu ne-ar veni, ce prost ne-am simți!), te aștept acolo, știi, unde ți-am scris – în crîng... O, dragul meu, cum te iubesc!"

XXIII

Spre marea bucurie a Elenei, după trei săptămîni de la prima vizită a lui Kurnatovski, Anna Vasilievna se înapoie la Moscova, în casa ei mare de lemn, de lîngă Precistenka, o clădire cu colonete, și ferestre împodobite cu lire și cununi albe; alături erau dependințele cu *entresol* și o grădiniță în față, iar în spate o curte mare plină de verdeață, cu fîntîna lîngă care își aveau cîinii cușca. Nici-

odată Anna Vasilievna nu se întorsese din viligiatură atît de curînd, dar anul acesta, de cum începu să se simtă răcoare de toamnă, începură şi durerile de dinţi să nu-i mai dea pace bietei femei ; iar, pe de altă parte, lui Nikolai Artemievici, care-şi terminase între timp tratamentul, i se făcuse urît fără nevastă (Augustina Cristianovna plecase în călătorie să-şi vadă o verişoară din Revel). Pe urmă mai era şi aceea că sosise la Moscova o familie de artişti străini, care prezentau publicului „tablouri plastice" – *des poses plastiques*, a căror descriere din *Moskovskie Vedomosti*[1] stîrnise grozav curiozitatea Annei Vasilievna. Într-un cuvînt, să fi rămas mai departe la vilă era incomod şi chiar, după părerea lui Nikolai Artemievici, neprielnic realizării „planurilor" sale. Ultimele două săptămîni se scurseră nespus de încet pentru Elena. Kurnatovski îi mai vizită de două ori duminica, fiindcă în celelalte zile ale săptămînii era foarte ocupat. Venea pentru Elena, dar sta de vorbă mai mult cu Zoia, căreia îi plăcuse mult. *„Das ist ein Mann!"*[2], gîndea ea, privindu-i faţa smeadă şi virilă, ascultîndu-l cum vorbeşte cu încredere în sine şi totodată binevoitoare îngăduinţă faţă de ceilalţi. După părerea ei nimeni nu avea un glas mai frumos, nimeni nu ştia să pronunţe cu atîta desăvîrşire „am avut cinstea" sau „sînt încîntat !" Insarov n-a mai călcat pragul Stahovilor, dar s-a întîlnit în mare taină cu Elena o singură dată pe malul rîului Moscova, aşa cum a dorit ea. Abia dacă au avut vreme să schimbe cîteva cuvinte. Şubin s-a întors la Moscova o dată cu Anna Vasilievna, iar Bersenev, ceva mai tîrziu.

Insarov şedea în camera lui şi citea pentru a treia oară scrisorile primite din Bulgaria „printr-o ocazie" – prin poştă se temeau să-i scrie. Conţinutul lor îl îngrijora. În Orient, evenimentele se precipitau, ocuparea Principatelor de către trupele ţariste era la ordinea zilei ; vijelia se

[1] *Buletinul Moscovei* (n. t.).
[2] Iată un adevărat bărbat ! (germ.) (n. t.).

întețea, se simțea suflul unui război apropiat, inevitabil. Jur împrejur se aprindea focul și nimeni nu putea să prevadă încotro se va întinde și unde va fi stăvilit ; străvechile umilințe, năzuințele ce mocneau, începură să se deștepte. Inima lui Insarov bătea puternic : și speranțele sale începeau să se împlinească. „Dar nu e oare prea curînd ? Dacă totul va fi zadarnic ? gîndea el, cu pumnii strînși. Nu sîntem încă pregătiți. Dar fie ! Va trebui să plec."

Un foșnet ușor și ușa se deschise brusc – era Elena care-i trecea pragul.

– Nu te așteptai, nu-i așa ? spuse ea, trăgîndu-și cu greu răsuflarea (urcase în fugă scările). Dragul, dragul meu... Îi puse amîndouă mîinile pe creștet și privi în jurul ei. Va să zică aici stai ? Te-am găsit fără greutate. M-a condus fata proprietarului. De trei zile am sosit... M-am gîndit să-ți scriu, dar pe urmă mi-am zis că e mai bine să vin chiar eu. M-am repezit pentru un sfert de ceas. Ridică-te... și închide ușa.

El se ridică, închise ușa, se întoarse lîngă ea și-i prinse mîinile. Nici nu putea vorbi – îl îneca bucuria. Ea îl privea zîmbitoare, drept în ochi... Erau atît de fericiți amîndoi... Dintr-o dată Elena roși.

– Stai, spuse ea, desprinzîndu-și cu blîndețe mîinile, lasă-mă să-mi scot pălăria.

Deznodă panglicile, își scoase pălăria, lăsă să-i cadă pelerina de pe umeri, își netezi părul și se așeză pe canapeaua cea mică și veche. Insarov nu făcea nici o mișcare, o privea ca vrăjit.

– Șezi, îi spuse Elena, arătînd cu mîna locul de lîngă ea, fără să ridice ochii.

Insarov se așeză, dar nu pe canapea, ci la picioarele Elenei.

– Scoate-mi, te rog, mănușile, șopti Elena cu glas șovăielnic ; parcă îi era frică.

El începu să descheie o mănușă, o trase pînă la jumătate și-și lipi buzele de mîna ei albă, subțire, gingașă.

Elena tresări, încercă să-l îndepărteze cu mîna rămasă liberă, dar el i-o prinse şi pe aceea şi începu să i le sărute pe amîndouă. Elena izbuti să şi le desprindă. Tînărul îşi lăsă capul pe spate, ea îl privi în ochi, se înclină şi urmă o lungă sărutare.

Mai trecu o clipă ; Elena se smulse de lîngă Insarov, se ridică îngînînd „nu, nu" şi se grăbi spre masa lui de lucru.

– Nu sînt stăpînă aici ? Nu trebuie să ai secrete faţă de mine ! rosti ea, încercînd să-şi ascundă tulburarea. Apoi, cum sta cu spatele la el, continuă : Ce multe hîrtii ! De la cine sînt scrisorile astea ?

Insarov se întunecă.

– Scrisorile ? răspunse el, ridicîndu-se. Poţi să le citeşti.

Elena frunzări cîteva din ele.

– Sînt prea multe şi scrise mărunt, iar eu trebuie să plec îndată... renunţ, ce să fac ! Nu cumva sînt de la altă femeie ?... Nici nu-s scrise în ruseşte, adăugă ea, jucîndu-se cu filele subţiri.

Insarov veni lîngă ea, atît de aproape că-i atingea braţul ; Elena întoarse capul, îl privi iarăşi cu zîmbetul ei luminos şi se rezemă de umărul lui.

– Scrisorile astea, Elena, vin din Bulgaria ; îmi scriu prietenii, mă cheamă.

– Acum, acolo ?

– Da... acum. Cît mai este vreme, cît se mai poate trece.

Elena îi înlănţui gîtul cu braţele, într-un gest iute.

– Dar mă iei cu tine, da ?

Insarov o strînse la piept.

– O, fetiţa mea dragă, eroina mea, cum ai rostit cuvintele acestea ! Dar n-aş săvîrşi un păcat, o nebunie... eu, care n-am nici casă, nici familie să te iau cu mine ? Şi unde încă ?

Ea îi astupă gura cu palma.

– Sst... vrei să mă supăr şi să nu mai vin niciodată la tine ? N-am hotărît o dată, n-am terminat cu întrebările ?

Nu sînt eu soţia ta? Crezi că o soţie adevărată se poate despărţi de soţul ei?

– Soţiile nu merg la război, răspunse el cu un zîmbet întristat.

– Da, dacă pot să rămînă acasă; dar îţi închipui că eu aş putea rămîne aici?

– Elena, eşti un înger!... Gîndeşte-te, însă... dacă voi fi nevoit să părăsesc Moscova... în două săptămîni? S-au dus planurile cu terminarea universităţii şi lucrărilor mele!

– Şi-apoi? îl întrerupse Elena. Trebuie să pleci curînd? Uite, dacă vrei, rămîn cu tine chiar acum, în clipa aceasta; cu tine, pentru totdeauna – acasă nu mă mai întorc... vrei? Plecăm imediat, vrei?

Insarov o strînse şi mai puternic în braţe.

– Atunci, exclamă el, dumnezeu să mă pedepsească dacă fac un păcat – de azi înainte nimic nu ne mai poate despărţi!

– Rămîn? întrebă Elena.

– Nu, fetiţa mea curată ca lacrima, nu comoara mea; astăzi te întorci acasă, dar fii pregătită. Un lucru ca acesta nu se poate rîndui într-o clipită; trebuie să chibzuim bine totul. Avem nevoie de bani, de paşaport...

– Bani am eu, îl întrerupse Elena: optzeci de ruble.

– Ei, nu e chiar aşa de mult, zîmbi Insarov, dar ne vor fi de folos.

– Pot să mai fac rost; pot să mă împrumut, să-i cer mămichii. Nu, de la ea n-am să cer... dar pot vinde ceasul... am şi nişte cercei, două brăţări... dantele...

– Nu de bani e vorba, Elena; paşaportul, paşaportul tău cum să-l obţinem?

– Da... cum să facem? Dar e nevoie neapărat de paşaport?

– Neapărat.

Elena zîmbi.

– Mi-am adus aminte de ceva (eram încă mică pe vremea aceea, dar îmi amintesc bine): ne fugise fata din casă, au

prins-o, au iertat-o și a mai slujit mult timp la noi... însă de atunci toți îi ziceau „Tatiana fugara". Nu-mi închipuiam că într-o zi voi fi poate și eu o fugară, ca și ea.

– Elena, cum de nu ți-e rușine?

– Ei și? Sigur că e mai bine să pleci cu pașaport, dar dacă nu se poate...

– O să găsim o soluție, așteaptă, spuse Insarov. Dă-mi numai răgazul să mă desmeticesc, să chibzuiesc cum trebuie. O să discutăm totul împreună cu mintea limpede. Cît despre bani, am și eu.

Elena îi ridică o șuviță căzută pe frunte.

– O, Dmitri! Ce veseli o să fim în călătoria noastră!

– Da, răspunse el, dar acolo, unde mergem...

– Ei și? îl întrerupse Elena. Să murim împreună nu e minunat? Ba nu, de ce să murim? Trebuie să trăim, sîntem tineri! Cîți ani ai? Douăzeci și șase?

– Douăzeci și șase.

– Eu am douăzeci... Mai avem mult înaintea noastră. A, stai tu! Voiai să fugi de mine! N-aveai nevoie de dragostea unei rusoaice, bulgarule! Să vedem cum ai să scapi de mine acum! Ce s-ar fi ales de noi dacă nu veneam eu spre tine atunci?

– Elena, știi prea bine ce mă-ndemna să fug.

– Știu, știu: te-ai îndrăgostit și te-ai speriat! Dar nu bănuiai că și eu te iubesc?

– Pe cinstea mea, Elena, nu.

Ea îl sărută repede, pe neașteptate.

– Uite, de asta te iubesc! Iar acum, la revedere!

– Nu poți să mai rămîi? întrebă Insarov.

– Nu, dragul meu. Crezi că a fost simplu să plec singură? Sfertul de ceas a trecut de mult! (Își puse pălăria, pelerina.) Vino la noi mîine seară. Nu, mai bine poimîine. O să fie o atmosferă încărcată, plictisitoare, dar ce să-i faci? Cel puțin o să ne vedem. Rămîi cu bine. Acum, lasă-mă să plec.(El o îmbrățișă încă o dată.) Vai! Uite ce-ai făcut – mi-ai rupt lănțișorul! Neînde-

mînaticule ! Lasă, nu-i nimic... cu atît mai bine : mă duc la bijutierul de lîngă podul Kuznețki și i-l dau să-l repare. Dacă or să mă întrebe acasă unde am întîrziat, le spun că am fost pe podul Kuznețki. Elena era cu mîna pe clanța ușii cînd adăugă : *À propos*, am uitat să-ți spun : probabil că *monsieur* Kurnatovski îmi va cere mîna zilele acestea, dar știu eu cum să-i răspund, și Elena, ștrengărește, zvîrli o tiflă-n vînt. Rămîi cu bine... la revedere ! Acum știu drumul... Iar tu, nu pierde timp...

Elena întredeschise binișor ușa, trase cu urechea, se întoarse spre Insarov și îl mai salută încă o dată, înclinînd capul.

Un minut Insarov rămase în fața ușii și ascultă. Ușa de jos, cea care da în curte, pocni închizîndu-se și ea. Se apropie de canapea, se așeză și-și acoperi ochii cu mîinile. Niciodată nu trăise clipe asemănătoare. „Cu ce am meritat o asemenea dragoste ? se întreba el. Oare nu visez ?"

Dar parfumul subtil de rezeda, rămas pe urma Elenei în odaia lui săracă și întunecoasă, îi spunea că vizita ei fusese realitate. O dată cu parfumul suav stăruia parcă în aer și timbrul glasului ei de fată, și zgomotul pașilor ușori și tinerești, și căldura și prospețimea ei feciorelnică.

XXIV

Insarov hotărî să aștepte știri mai precise și, între timp, se pregătea de plecare. Nu era lucru ușor. El personal nu se aștepta la nici o dificultate : n-avea decît să ceară pașaportul ; dar ce era de făcut cu Elena ? Să-i obțină pașaportul pe cale legală – imposibil ! Doar să se căsătorească în taină și abia pe urmă să se înfățișeze părinților... „Atunci am putea pleca împreună cu voia lor, cugeta el. Dar dacă se împotrivesc ? Totuși, vom pleca !

Şi dacă se plîng autorităţilor..., dacă... Nu – mai bine să încercăm să facem rost de paşaport pe altă cale..."

Hotărî să se sfătuiască (bineînţeles, fără să dea nici un nume) cu un procuror ieşit, sau scos la pensie, pe care îl cunoscuse întîmplător şi despre care aflase că are mult fler şi experienţă în tot felul de pricini încurcate. Acest „om de nădejde" locuia cam departe. Insarov pierdu o oră întreagă pe drum cu o birjă ca vai de lume şi, culmea, nici nu-l găsi acasă pe cel căutat ; pe deasupra, la întoarcere, se stîrni o ploaie din senin şi-l făcu ciuciulete. A doua zi, dimineaţa, deşi-l durea groaznic capul, Insarov porni iarăşi spre juristul pensionat. Acesta îl ascultă cu multă atenţie, prizînd tabac dintr-o tabacheră ornată cu o mică nimfă cu sîni obraznici şi, privindu-şi pieziş mosafirul cu ochii săi de vulpoi bătrîn (tot de culoarea tabacului), îi ceru „să fie mai precis în expunerea faptelor" : dar, observînd că Insarov nu intra cu prea multă plăcere în amănunte (venise, de altfel fără nici o tragere de inimă), se mărgini să-i dea sfatul să se înarmeze în primul rînd cu „sunători" şi-i spuse să mai treacă pe la el „atunci cînd (accentuă el, trăgînd pe nas o priză de tabac deasupra tabacherei deschise) ai să ai mai multă încredere în mine şi-mi vei vorbi deschis" (avea un accent particular, pronunţîndu-l pe „o" foarte apăsat). „Cit despre paşaport, adăugă el ca pentru sine, nu e imposibil de obţinut : uite, dumneata, de pildă, pleci să zicem, şi cine poate şti dacă eşti Maria Bredihina sau Karolina Vogelmayer ?" Insarov simţi cum îl năpădeşte dezgustul, dar mulţumi vulpoiului şi-i spuse că o să mai treacă peste cîteva zile.

În aceeaşi seară făcu o vizită familiei Stahov. Anna Vasilievna îl primi cu multă prietenie, îl dojeni că i-a uitat cu totul şi, remarcînd că e tras la faţă, se arătă îngrijorată de sănătatea lui ; Nikolai Artemievici nu-i adresă nici un cuvînt, mulţumindu-se să-i arunce o privire de meditativă curiozitate, vecină cu indiferenţa ;

Şubin păstră o atitudine rece ; Elena însă era surprinzătoare ! Se vedea că îl așteptase – îmbrăcase pentru el rochia din ziua întîlnirii lor la paraclis – dar îl salută cu atîta liniște, se purtă ca o gazdă îndatoritoare, arborînd o veselie de persoană fără griji, încît, privind-o, nimeni n-ar fi bănuit că acestei fete i s-a pecetluit soarta și că numai simțămîntul tainic al unei iubiri fericite îi însuflețea astfel trăsăturile și-i da o nouă grație la orice mișcare. Elena turnă ceaiul cu mîna ei, în locul Zoiei, întreținu o conversație ușoară presărată de glume ; știa că Şubin o va iscodi, că Insarov nu e în stare să se prefacă, să se arate indiferent, și se înarmase din timp. Nu greșise, fiindcă Şubin n-avea ochi decît pentru ea, iar Insarov rămase tăcut și îngîndurat toată seara. De-atîta ascunsă fericire Elena își permise și capriciul să-l tachineze pe Insarov.

– Ei, întrebă ea deodată, ce se mai aude cu planul dumitale ? Faci progrese ?

Insarov, stingherit, nu știa ce să creadă.

– Care plan ? îngăimă el.

– Ai uitat ? răspunse ea, rîzînd și privindu-l drept în față (singur Insarov putea înțelege semnificația acestui rîs fericit). Crestomația bulgară pentru ruși !

– *Quelle bourde !* mormăi printre dinți Nikolai Artemievici.

Zoia se așeză la pian. Elena ridică imperceptibil din umeri, privind spre ușă, de parcă i-ar fi spus lui Insarov că acum poate pleca... Apoi, ciocăni ușor și rar în masă de două ori și-l privi. El pricepu că se vor întîlni peste două zile și un zîmbet fugar lumină chipul Elenei. Insarov se ridică și începu să salute pe fiecare în parte – se simțea rău. Apăru Kurnatovski. Nikolai Artemievici sări în picioare, ridică mîna dreaptă pînă peste cap și o lăsă molatic în palma prim-secretarului. Insarov mai zăbovi cîteva clipe ca să-și examineze rivalul. Elena dădu

pe furiş din cap, cu şiretenie ; stăpînul casei nu găsi de cuviinţă să facă prezentările şi Insarov se retrase, schimbînd, la plecare, o privire de înţeles cu Elena. Şubin rămase un timp pe gînduri – apoi atacă o discuţie furibundă cu domnul Kurnatovski, în jurul unei probleme juridice la care nu se pricepea de loc.

Insarov nu închise ochii toată noaptea şi dimineaţa se simţi şi mai rău ; totuşi începu să facă ordine prin hîrtii şi scrise cîteva scrisori ; dar capul îi era greu şi gîndurile i se încîlceau. Pe la prînz se declară febra ; nu fu în stare să pună nimic în gură. Către seară, temperatura crescuse alarmant ; îl durea tot trupul şi migrena devenise insuportabilă. Insarov se întinse pe canapeaua pe care nu demult şezuse Elena ; îl fulgeră un gînd : „Se vede că-mi primesc pedeapsa pentru că m-am dus la vulpoiul acela bătrîn" ; apoi încercă să aţipească... Dar boala îşi făcea de cap : simţea cum îi zvîcnesc vinele de parcă-i fierbea sîngele şi gîndurile se abătură asupra lui ca un stol de păsări care se roteşte, se roteşte mereu. Căzu într-un fel de toropeală. Sta culcat pe spate, cu puterile zdrobite şi deodată i se păru că desluşeşte o figură aplecată asupra lui – cineva care rîde uşurel şi vorbeşte în şoaptă ; deschise cu greu ochii – flacăra luminării îl izbi dureros de parcă l-ar fi lovit lama unui cuţit... Ce-i asta ? Bătrînul procuror e în faţa lui, poartă halatul acela de molton, încins cu o eşarfă, exact ca în ajun... „Karolina Vogelmayer" sîsîie gura ştirbă. Insarov vede cum bătrînul începe să se întindă, se umflă, creşte, creşte, acum nu mai e om – e copac... Insarov trebuie să se caţere pe ramurile lui lunecoase, încearcă să se agaţe de ceva, dar cade cu pieptul într-o piatră ascuţită, iar Karolina Vogelmayer, îmbrăcată ca o precupeaţă, şade jos turceşte, bolborosind mereu : „Plăcinte, plăcinte, plăcinte..." Iar acolo, acolo curge sînge şi sclipătul săbiilor e de nesuferit... Elena ! Şi totul se cufundă într-un haos de purpură...

XXV

– A venit cineva la dumneavoastră, un necunoscut – un lăcătuș, pare-se, îi spunea în seara următoare lui Bersenev servitorul său, care se caracteriza printr-o atitudine de reținută dezaprobare față de stăpînul său, fiind înclinat să privească totul cu neîncredere. Spune că vrea să vă vadă.

– Cheamă-l, zise Bersenev.

„Lăcătușul" intră și Bersenev îl recunoscu pe croitor, pe proprietarul lui Insarov.

– Ce-i cu dumneata? întrebă el.

– Am venit la domnia-voastră, începu croitorul, lăsîndu-se cînd pe un picior, cînd pe altul și gesticulînd din cînd în cînd cu mîna dreaptă (iar ultimele trei degete tot frămîntau manșeta mînecii), chiriașul nostru – știu eu ce-o fi pățit? – e bolnav rău.

– Insarov?

– El, el, chiriașul nostru. Știu și eu ce să fie? Ieri dimineață era pe picioare, seara a cerut numai ceva de băut și nevastă-mea i-a dus o cană cu apă; peste noapte a început să aiureze (la noi se aude de dincolo, că peretele e de scînduri), iar de azi-dimineață zace ca un butuc, fără grai, și arde ca focul! Mi-am zis: Cine știe, te pomenești că-și dă duhul; mă gîndesc că o să trebuiască să dau de știre la poliție... că de, e singur pe lume; nevasta zice: „Du-te la domnul acela cu vila, la care a închiriat al nostru o odaie – poate ți-o spune ce să facem, ori o veni chiar el". Și așa, am venit la domnia-voastră, pentru că noi nu putem, vedeți...

Bersenev își luă șapca, puse în palma croitorului o rublă și plecă repede cu el spre locuința lui Insarov.

Îl găsi pe canapeluță, era îmbrăcat, și nu-și mai dădea seama de nimic. Se schimbase grozav la față. Bersenev puse pe gazde să-l dezbrace și să-l mute în pat, iar el se grăbi să aducă un doctor. Doctorul prescrise bolnavului

lipitori, cataplasme, calomel și să i se ia sînge: toate fără zăbavă.

– E grav? întrebă Bersenev.

– Da, foarte grav, răspunse doctorul. Are o serioasă congestie pulmonară; dubla pneumonie e în plină evoluție, nu e exclus să fie și creierul atins și, pe deasupra, pacientul e tînăr: însăși vigoarea tinereții se-ntoarce împotriva lui. M-ați chemat cam tîrziu; dar o să încercăm tot posibilul, așa cum ne-nvață știința medicală.

Doctorul era și el destul de tînăr și credea în cuvîntul științei.

Bersenev rămase peste noapte. Gazdele se dovediră oameni de treabă și chiar pricepuți, din clipa în care au avut pe cineva care să le spună ce au de făcut. Sosi și un sanitar și torturile tratamentului începură.

Spre ziuă Insarov își veni puțin în fire, îl recunoscu pe Bersenev și șopti: „Cred că m-am îmbolnăvit"; plimbă jur-împrejur o privire stinsă, încețoșată, de om grav bolnav, și-și pierdu iarăși cunoștința. Bersenev dădu o fugă pînă acasă, se schimbă, luă cu el cîteva cărți și se întoarse lîngă Insarov; hotărîse să nu-l părăsească, să-l vegheze cît va fi nevoie. Trase un paravan lîngă patul bolnavului, iar el își rîndui cum putu în colțul unde era canapeaua. Ziua se scurse încet și trist. Bersenev lipsi numai cît să prînzească și el; veni seara; aprinse o lumînare, ferind de lumină fața bietului său prieten și încercă să citească. Totul era cufundat în tăcere; în camera gazdei, dincolo de peretele de scînduri, se auzea din cînd în cînd o șoaptă, un căscat, un oftat... Cineva strănută și fu dojenit pe șoptite; de după paravan se auzea o răsuflare grea, inegală, întreruptă de cîte un geamăt scurt, sau de foșnetul pernei pe care se agita capul bolnavului. Pe Bersenev îl năpădiră gînduri stranii... Sta la căpătîiul unui om a cărui viață atîrna de un fir de păr, al omului iubit (o știa prea bine) de Elena... Își aminti de noaptea aceea cînd Șubin îl ajunsese din urmă și-i spusese că Elena îl

iubeşte pe el, pe Bersenev... Iar acum... „Ce e de făcut ?" se întreba el. „S-o înştiinţez pe Elena de boala lui ? Să mai aştept ? Mi-e mai greu să-i duc vestea asta, decît atunci cînd i-am dus cu totul altă veste... Ciudat cum soarta mă aşază mereu între ei doi !" Decise că e mai bine să mai aştepte. Privirile îi căzură pe masa acoperită cu hîrtii... „Îşi va vedea oare visul împlinit ? gîndi Bersenev. Să se zădărnicească aşa totul, dintr-o dată... e posibil ?" Îl cuprinse mila de viaţa tînără care abia mai pîlpîia şi-şi făgădui s-o salveze...

Noaptea trecu greu. Bolnavul aiura într-una. Bersenev se sculă de mai multe ori de pe canapea, se apropie în vîrful picioarelor de patul bolnavului şi ascultă cu îngrijorare cum delira. Deodată, în haosul acela de vorbe fără şir, Insarov rosti cu surprinzătoare limpezime : „Nu vreau, nu vreau, tu nu trebuie să..." Bersenev tresări şi-l privi atent : faţa lui transfigurată de suferinţă era cadaverică şi împietrită, iar mîinile odihneau fără vlagă. „Nu vreau", repetă Insarov abia auzit.

Doctorul veni de dimineaţă, clătină din cap şi mai prescrise alte doctorii.

– Criza culminantă nu s-a declarat încă, spuse el, punîndu-şi pălăria.

– Dar după criză ? întrebă Bersenev.

– După criză ? Sînt două urmări posibile : *aut Caesar, aut nihil* [1]. Bersenev ieşi să facă cîţiva paşi pe stradă – simţea nevoia imperioasă să ia puţin aer curat. Se înapoie curînd şi începu iar să citească. Pe Raumer îl terminase demult ; acum îl studia pe Grote [2].

Deodată, uşa scîrţii uşor şi capul fetiţei proprietarului se iţi sperios – era acoperit, ca de obicei, cu o basma prea mare.

---

[1] *Sau Caesar, sau nimic !* — cuvinte atribuite ambiţiosului cardinal italian Cesare Borgia (1475—1507) (n. ed.).

[2] *George Grote* (1794—1871) — istoric burghez englez, autorul unei *Istorii a Greciei* (n. ed.).

— A venit, spuse ea şoptit, domnişoara aceea care mi-a dat odată douăzeci şi cinci de copeici...

Capul fetiţei se trase iute îndărăt şi în cadrul uşii apăru Elena.

Bersenev sări în picioare, ca ars ; dar Elena nu făcu nici o mişcare, nu scoase nici un strigăt... părea că înţelesese totul dintr-o privire. O paloare cumplită îi acoperea faţa : se apropie de paravan, se înclină asupra patului, îşi împreună mîinile şi rămase împietrită. O clipă şi s-ar fi prăbuşit pe trupul lui Insarov, dacă n-o oprea Bersenev.

— Ce faci ? şopti el, gîtuit de emoţie. Poţi să-l omori !

Elena se clătină ; Bersenev o conduse la canapeluţă, ajutînd-o să se aşeze.

Ea îl privi lung, drept în faţă, apoi lăsă ochii în jos.

— Moare ? întrebă ea cu atîta aparentă răceală şi linişte, încît Bersenev se sperie.

— Pentru dumnezeu, Elena Nikolaevna, bîigui el. Ce-ţi trece prin minte ? Sigur că e bolnav şi chiar destul de grav, dar o să-l salvăm, de asta garantez eu !

— Şi-a pierdut cunoştinţa ? întrebă ea pe acelaşi ton.

— Da, acum şi-a pierdut cunoştinţa... Aşa se întîmplă la începutul unor asemenea boli, dar asta nu înseamnă nimic, te asigur... Bea puţină apă.

Elena ridică ochii spre el şi Bersenev înţelese că nici nu-l auzea ce-i spune.

— Dacă moare, rosti ea fără să-şi piardă calmul acela aparent, mor şi eu.

În aceeaşi clipă Insarov gemu uşor şi Elena se înfioră ; îşi cuprinse capul în mîini, apoi începu să-şi dezlege panglicile pălăriei.

— Ce faci ? întrebă Bersenev.

Ea nu răspunse.

— Ce faci ? repetă el.

— Rămîn aici.

— Cum ?... Cît vrei să rămîi ?

– Nu ştiu, poate toată ziua, toată noaptea, poate nu mai plec de loc... nu ştiu.

– Pentru dumnezeu, Elena Nikolaevna, caută să-ţi revii! Nici eu nu mă aşteptam de loc să te văd aici – dar nu e vorba de mine... îmi închipui că ai venit într-o scurtă vizită... Gîndeşte-te că cei de acasă pot fi îngrijoraţi de absenţa dumitale...

– Ei şi?

– Vor porni în căutarea dumitale... te vor găsi...

– Ei şi?

– Elena Nikolaevna! Dă-ţi seama... el nu e în stare să te apere acum.

Ea îşi lăsă bărbia în piept, de parcă ar fi chibzuit la ceva... îşi duse batista la gură şi dintr-o dată pieptul ei fu zguduit de un plîns nestăpînit... Căzu cu faţa în jos pe canapea, încercînd să-şi înăbuşe hohotele, dar toată făptura ei se zbătea ca o pasăre prinsă.

– Elena Nikolaevna... pentru dumnezeu! repeta Bersenev înclinat asupra ei.

– Ah!... Ce este?... se auzi glasul lui Insarov.

Elena îşi îndreptă bustul, iar Bersenev rămase neclintit... După cîteva clipe, se apropie încet de pat... Capul lui Insarov zăcea palid pe pernă, ca şi pînă atunci, ochii îi erau închişi.

– Aiurează? şopti Elena.

– Cred că da... răspunse Bersenev, dar nu e nimic... asta se întîmplă totdeauna... mai ales...

– Cînd a căzut la pat? întrebă Elena.

– Acum trei zile; de ieri sînt aici. Ai încredere în mine, Elena Nikolaevna. N-am să mă mişc de lîngă el, am să fac tot ce se poate face. Dacă va fi nevoie, voi cere doctorului un consult.

– O să moară departe de mine, strigă ea, frîngîndu-şi miinile.

— Îți dau cuvîntul meu că am să-ți comunic zilnic cum merge boala ; iar dacă s-ar ivi vreo complicație, o primejdie reală...

— Jură-mi că ai să mă chemi numaidecît, oricînd, ziua, noaptea ; scrie-mi direct... Acum mi-e totuna... Da ? Îmi făgăduiești ?

— Îți făgăduiesc înaintea lui dumnezeu !

— Jură-mi.

— Ți-o jur.

Cu un gest iute, Elena îi prinse mîna și, înainte ca el să-și dea seama și să și-o smulgă, i-o sărută.

— Elena Nikolaevna... ce faci ? bolborosi Bersenev.

— Nu... nu... nu trebuie... se auzi glasul nedeslușit al lui Insarov și un oftat adînc.

Elena se apropie de paravan și, mușcîndu-și batista, privi lung, lung, la bolnav. Lacrimi tăcute se rostogoleau de-a lungul obrajilor ei.

— Elena Nikolaevna, interveni Bersenev, poate să-și vină în fire... să te recunoască ; și cine știe dacă n-o să-i facă rău... Pe urmă, din moment în moment trebuie să vină doctorul...

Elena își luă pălăria de pe canapea, și-o puse și se opri. Privirea îi rătăcea cu negrăită tristețe, se oprea pe fiecare lucru din această odaie. Părea că-și deapănă amintirile.

— Nu pot pleca, șopti în cele din urmă.

Bersenev îi strînse mîna.

— Fii tare, spuse el, liniștește-te ; îl lași în grija mea. Chiar astă-seară am să trec să te văd.

Elena îi aruncă o privire.

— O, bunul meu prieten ! spuse ea și, izbucnind în hohote de plîns, fugi afară din cameră.

Bersenev se rezemă de ușă. Un simțămînt dureros, amar, din care nu lipsea, totuși, și o stranie bucurie, îi strînse inima. „Bunul meu prieten !"... gîndi el și ridică din umeri.

– Cine e? se auzi glasul lui Insarov.

Bersenev se apropie de el.

– Eu sînt, Dmitri Nikanorîci. Ce dorești? Cum te simți?

– Singur? întrebă bolnavul.

– Singur.

– Dar ea?

– Cine? răspunse aproape cu spaimă Bersenev.

Insarov tăcu, apoi:

– Rezeda... șopti el și închise iarăși ochii.

XXVI

Opt zile se zbătu Insarov între viață și moarte. Doctorul venea mereu, interesîndu-se de bolnav cu zelul său tineresc. Aflînd cît e de gravă starea lui Insarov, Șubin veni să-l vadă; veniră pe rînd și mai mulți compatrioți, bulgarii lui. Bersenev recunoscu printre ei pe cei doi inși ciudați, care îi stîrniseră mirarea cu neașteptata lor vizită la vilă. Toți erau mîhniți; unii îi propuneau lui Bersenev să-l schimbe la căpătîiul bolnavului, dar el nu primi, voind să-și țină făgăduiala față de Elena. O vedea zilnic și-i dădea într-ascuns (uneori putea să-i vorbească între patru ochi, alteori îi strecura un bilețel) toate amănuntele în legătură cu mersul bolii. Cu ce emoție îl aștepta ea, cum îl asculta și îl descosea! Mereu spunea că vrea să-l vadă pe Insarov, dar Bersenev o implora să nu facă una ca asta, fiindcă rareori Insarov rămînea singur, fără vizite. În prima zi cînd aflase de boala lui era să se îmbolnăvească și ea; cum s-a întors acasă, s-a închis în camera ei, iar cînd a coborît la masă era atît de schimbată la față, încît Anna Vasilievna se alarmă și vru neapărat s-o pună la pat. Dar Elena izbuti să-și stăpînească durerea. „Dacă o să moară, își spunea ea, îl urmez și eu". Cu gîndul acesta

se mai liniști și avu puterea să nu-și trădeze tulburarea. De altfel, era lăsată în pace ; Anna Vasilievna cu durerea ei de dinți, Șubin cu sculptura, cu arta lui, în care se refugiase cu înverșunare, Zoia cu melancolia de dată recentă, sub imboldul căreia începuse să citească *Suferințele tînărului Werther*[1] iar Nikolai Artemievici cu îmbufnările sale, puse pe seama deselor vizite ale „studentului", cu atît mai mult cu cît „planurile" în privința lui Kurnatovski întîrziau să se realizeze ; practicul primsecretar nu se lămurise bine și nu se grăbea să ia o hotărîre. Elena nici nu-i mulțumi lui Bersenev (sînt servicii pentru care ți-e greu, ți-e teamă parcă să mulțumești) ; o singură dată (cînd îl vedea pentru a patra oară în situația actuală) îi amintise de jurămîntul lui. Insarov petrecuse o noapte foarte agitată și doctorul se gîndea la un consult. „Poate că e cazul să vii..." îi spusese Bersenev. Ea se ridicase și începuse să se îmbrace. „Nu, se răzgîndise el, să mai așteptăm pînă mîine." Spre seară starea bolnavului se îmbunătăți.

Chinul acesta ținu opt zile. Elena era în aparență calmă, dar nu putea mînca mai nimic, iar noaptea nu dormea. O durere ascunsă o pătrunsese pînă în oase ; își simțea capul năpădit parcă de un abur uscat și fierbinte. „Domnișoara noastră se topește ca o lumînare", spunea fata din casă.

În sfîrșit, a noua zi după criză bolnavul sărise hopul. Elena ședea în salon, lîngă Anna Vasilievna, căreia îi citea mașinal din *Moskovskie vedomosti ;* intră Bersenev și Elena îl scrută atentă (cîtă sfioasă grabă, cîtă pătrunzătoare neliniște era cuprinsă în prima privire prin care-l întîmpina ea pe Bersenev, de cîte ori deschidea el ușa) și înțelese că-i aduce o veste bună. Bersenev zîmbi și îi făcu un semn imperceptibil din cap. Elena se ridică și înaintă spre el.

---

[1] Celebru roman epistolar scris în 1774 de marele scriitor german Johann Wolfgang von Goethe, în care frămîntările personale ale eroului dobîndesc un adînc sens social (n. ed.).

– Și-a revenit în simțiri, a scăpat – peste o săptămînă va fi desigur sănătos, îi șopti el.

Elena întinse mîinile ca și cum s-ar fi apărat de o lovitură și nu răspunse ; doar buzele prinseră să-i tremure și o roșeață vie îi învăpăie obrajii. Bersenev începu să discute cu Anna Vasilievna, iar Elena fugi în camera ei, unde căzu în genunchi și începu să se roage, să-i mulțumească lui dumnezeu ; lacrimi ușoare, limpezi, lunecau din ochii ei. Deodată, se simți doborîtă de oboseală, își lăsă capul pe pernă, șopti : „sărmanul Andrei Petrovici !“ și adormi numaidecît, cu genele și obrajii umezi. De mult nu mai dormise și nu mai vărsase lacrimi de mult.

XXVII

Pronosticul lui Bersenev se împlini numai în parte : primejdia trecuse, dar Insarov era sleit și se restabilea cu mare greutate – doctorul vorbea despre zdruncinarea profundă a întregului organism. Totuși bolnavul se ridică din pat și începu să umble prin odaie ; Bersenev nu mai dormea la el, dar venea zilnic să-și vadă prietenul, încă foarte slăbit, și-i ducea vești zilnice Elenei, ca și mai-nainte. Insarov nu îndrăznea să-i scrie și, în convorbirile cu Bersenev, aducea vorba despre ea doar indirect, pe departe ; la rîndul său Bersenev îi istorisea cu o prefăcută indiferență despre vizitele la Stahovi, căutînd să-i dea a-nțelege că Elena a suferit mult, dar că acum s-a liniștit. Nici Elena nu-i scria lui Insarov ; altul era dorul ei, nu doar să-i scrie.

Într-o bună zi, cînd Bersenev îi spusese cu multă voie bună că doctorul i-a îngăduit lui Insarov să mănînce o chifteluță și că, probabil, va putea ieși din casă în curînd, Elena căzu pe gînduri, cu fruntea plecată...

– Ghicește ce vreau să-ți spun, zise ea.

Bersenev se tulbură. Înțelesese.

– Cred, răspunse el, privind în altă parte, că dorești să-l vezi.

Elena roși și pronunță abia șoptit :

– Da.

– Și de ce nu ? Cred că poți s-o faci fără greutate.

„Vai ! gîndi el, ce simțămînt urît îmi apasă sufletul !"

– Vrei să zici că și mai-nainte... șopti Elena. Dar mi-e teamă... spuneai că acum e rareori singur.

– Asta nu e o piedică, răspunse Bersenev, continuînd să-i ocolească privirea. Firește că nu i-o pot spune chiar eu, dar dă-mi un bilețel. E normal să-i scrii două rînduri unui cunoscut, de sănătatea căruia te interesezi... Nu e nimic reprobabil în asta... Fixează-i... adică, scrie-i cînd ai să poți...

– Mi-e rușine, șopti Elena.

– Dă-mi bilețelul, i-l duc eu.

– Nu e nevoie, dar aș vrea să te rog ceva... nu te supăra pe mine, Andrei Petrovici dar... nu mai trece mîine pe la el !

Bersenev își mușcă buzele.

– A ! Da, înțeleg, foarte bine, foarte bine, și, îngăimînd încă două-trei cuvinte, se îndepărtă grăbit.

„Cu atît mai bine, cu atît mai bine ! gîndea el, iuțind pasul spre casă. N-am aflat nimic nou, dar cu atît mai bine ! Ce rost are să-mi încălzesc mîinile la un foc străin ? Nu regret nimic, am făcut doar ce mi-a dictat conștiința, dar acum ajunge ! Destul ! Nu degeaba îmi spunea tata : „Noi doi, băiatule, nu sîntem sibariți [1], nu aparținem aristocrației, nu ne răsfață nici soarta, cum nu ne-a răsfățat nici natura ; nu sîntem nici măcar martiri – sîntem niște oameni care muncim, muncim și iar muncim... Așadar, pune-ți șorțul de piele, lucrătorule, și așază-te la strungul tău, în

[1] *Sybariți* — în antichitate, locuitori ai orașului grec Sybaris, în Peninsula italică. Acolo, îmbogățiții prin comerțul de exploatare sclavagistă duceau o viață de huzur (în cartierele bogate nu erau tolerați meșteșugarii pentru a nu tulbura liniștea vecinilor) (n. ed.).

atelierul întunecos ! Lasă să lumineze soarele pentru alții ! Dar și viața noastră de umili singuratici își are mîndria și fericirea sa !“

În dimineața următoare, Insarov primi prin poștă un scurt bilețel : „Așteaptă-mă, îi scria Elena, și anunță că nu primești pe nimeni. A.P. nu va veni.“

XXVIII

Insarov citi bilețelul Elenei și se apucă îndată să facă ordine prin cameră ; rugă pe gazdă să ascundă sticluțele cu doctorii ; își schimbă halatul cu redingota ; de slăbiciune și atîta bucurie i se învîrtea capul și-și simțea inima bătîndu-i puternic – abia se ținea pe picioare ; sleit se așeză pe canapea cu ochii la ceas : „E douăsprezece fără un sfert, își spuse el, oricum nu poate sosi înainte de douăsprezece ; pînă atunci să încerc să mă gîndesc la altceva – altfel n-am să rezist. Înainte de douăsprezece, nu poate...“

Ușa se deschise larg și Elena, palidă, dar fericită și fermecătoare în prospețimea tinereții ei, purtîndu-și cu grație rochia ușoară de mătase, intră și, cu un strigăt slab de bucurie, căzu la pieptul lui.

– Trăiești ! Mi te-a redat viața ! repeta ea, îmbrățișîndu-l și mîngîindu-i fruntea. El rămăsese nemișcat, cu suflarea tăiată de prezența ei, de mîngîierile ei, de atîta fericire.

Elena se așeză lîngă el, și-l privi, îl privi fără saț, cu chipul luminat de gingașul și blîndul zîmbet ce răsare numai în ochii unei îndrăgostite.

Dar iată că fața ei se adumbri.

– Cum ai slăbit, sărmanul meu Dmitri ! exclamă ea, mîngîindu-l ușor pe obraz. Ce barbă ți-a crescut !

– Și tu ai slăbit, biata mea Elenă, răspunse el, sărutîndu-i degetele.

Ea își scutură buclele, înveselită.

– Nu-i nimic! Să vezi ce repede o să ne întremăm! A trecut peste noi furtuna și, ca furtuna din ziua cînd ne-am întîlnit în paraclis, a fost și s-a dus! Acum ne așteaptă viața!

El îi răspunse numai cu zîmbetul.

– Ah, ce zile, Dmitri, ce zile îngrozitoare! Cum pot supraviețui unii oameni cînd pierd pe cei dragi? Crede-mă, Dmitri, cum intra pe ușă Andrei Petrovici știam ce veste-mi aduce. Muream și renășteam o dată cu tine... Să-mi trăiești ani mulți, dragul meu!

El nu mai găsea cuvinte; simțea doar pornirea să se arunce la picioarele ei.

– Am mai observat un lucru, urmă ea, netezindu-i părul (tot timpul cît ai fost bolnav m-am gîndit la multe): cînd omul e nenorocit, cu ce atenție stupidă urmărește tot ce se petrece în jurul său! Știi, mi-era inima strînsă, înghețată, și totuși urmăream cu interes zborul unei muște... Dar toate acestea au trecut, nu-i așa că au trecut? Înaintea noastră e un drum scăldat în lumină! Nu-i așa?

– Dacă în fața mea ești tu, răspunse Insarov, totul e lumină și pentru mine.

– Dar pentru mine, Dmitri! Ții minte ziua cînd am fost la tine? (Nu ultima dată... O, nu ultima dată, repetă ea, înfiorîndu-se.) În ziua cînd am stat împreună de vorbă – știu și eu de ce? – am pomenit de moarte și nu bănuiam că tocmai ea ne pîndea. Dar te-ai făcut bine acum, nu-i așa?

– Mi-e mult mai bine, sînt aproape sănătos.

– Ești sănătos, trăiești... Oh, cît sînt de fericită!

Tăcură iarăși.

– Elena? spuse Insarov, ca ecoul unei întrebări.

– Ce e, dragul meu?

– Spune-mi, nu te-ai gîndit niciodată că boala aceasta ne-a fost trimisă ca o pedeapsă?

Elena îl privi cu gravitate.

– Da, Dmitri, m-am gîndit și eu. Și totuși îmi spuneam : „Ce să ispășesc ? Ce datorie am nesocotit oare ? Cu ce am păcătuit ?" Poate că am altfel de conștiință decît a celorlalți – glasul ei nu mă mustra ; sau – cine știe ? – poate sînt vinovată față de tine Dmitri ? Poate sînt o piedică în calea ta ?

– Tu nu poți fi o piedică în calea mea, Elena. Vom merge alături.

– Da, Dmitri, o să mergem alături, am să te urmez... asta e datoria mea. Te iubesc, și altă datorie nu cunosc.

– O, Elena ! spuse Insarov, cu ce lanțuri de nesfărîmat mă leagă fiecare cuvînt al tău !

– De ce să vorbim de lanțuri ? se răzvrăti ea. Amîndoi sîntem doi oameni liberi. Da, urmă ea, privind în jos, îngîndurată, și continuînd să-i netezească părul, în ultima vreme am trecut prin multe încercări, nebănuite de mine pînă acum ! Dacă mi-ar fi spus cineva că eu, o domnișoară bine crescută, am să plec singură de acasă, invocînd tot felul de motive imaginare... (Și unde încă ? Acasă la un tînăr !) Aș fi fost indignată ! Și uite că fac toate astea fără urmă de indignare... E adevărul, adăugă ea, întorcîndu-se spre Insarov.

El o privea cu atîta adorație încît ea își lăsă domol mîna care-l mîngîia și-i acoperi ochii.

– Dmitri, reîncepu Elena, tu nici nu știi... te-am văzut atunci, zăcînd pe patul acela îngrozitor... te-am văzut zbătîndu-te între viață și moarte, delirînd...

– Tu, m-ai văzut ?

– Da.

Insarov rămase tăcut cîteva clipe.

– Și Bersenev era aici ?

Ea dădu afirmativ din cap.

Insarov se înclină spre ea.

– O, Elena, șopti el, nu mai îndrăznesc să te privesc !

– De ce, Dmitri ? Andrei Petrovici e atît de bun ! Nu

mi-a fost ruşine de el. De ce m-aş fi ruşinat ? Sînt gata să strig lumii întregi că sînt a ta !... Şi în Andrei Petrovici am încredere ca într-un frate.

– El m-a salvat ! exclamă Insarov. E omul cel mai nobil, cel mai bun din lume !

– Da... şi ştii, tu, că lui îi datorez fericirea mea ? Ştii că el a fost primul care mi-a vorbit de iubirea ta ? Dacă aş putea spune totul... Da, da, e cel mai nobil dintre oameni !

Insarov privi cercetător la Elena.

– E îndrăgostit de tine, aşa e ?

Elena lăsă ochii în jos.

– M-a iubit... răspunse ea în şoaptă.

Insarov îi strînse mîna cu putere.

– O, voi, ruşii ! exclamă el. Ce inimă de aur aveţi ! Şi tocmai el m-a îngrijit, tocmai el m-a vegheat noapte de noapte... Şi tu, îngerul meu... Nici un reproş, nici o şovăială... Şi toate numai pentru mine, pentru mine...

– Da, da, numai pentru tine, pentru că te iubesc. Ah, Dmitri, ce lucru straniu ! Parcă ţi-am mai spus asta (dar nu-i nimic, îmi face plăcere să repet un lucru pe care şi tu o să-l asculţi cu plăcere) ; cînd te-am văzut pentru prima oară...

– De ce-ţi înoată ochii în lacrimi ? o întrerupse Insarov.

– Ce lacrimi ? (Îşi şterse ochii cu batista.) Copilule ! Copil care nu ştie că poţi plînge şi de fericire ! Şi, cum îţi spuneam, cînd te-am văzut pentru prima oară, n-am găsit nimic aparte la tine, chiar aşa ! Ţin minte că Şubin mi-a plăcut mai mult la început, deşi nu l-am iubit niciodată ; cît despre Andrei Petrovici, a fost o clipă cînd m-am întrebat : Nu cumva îl iubesc ? Dar cu tine – nimic ; în schimb... mai tîrziu... mai tîrziu mi-ai furat inima cu amîndouă mîinile !

– Cruţă-mă... rosti Insarov. Vru să se ridice în picioare, dar se lăsă iarăşi pe canapea.

– Ce-i cu tine? întrebă îngrijorată Elena.

– Nimic... mă simt puțin slăbit... Fericirea asta e încă prea mare pentru puterile mele.

– Atunci fii cuminte! Binevoiește să nu te mai agiți! Stai liniștit, adăugă ea, amenințîndu-l în șagă cu degetul. De ce ți-ai schimbat halatul cu redingota? E prea curînd pentru cochetărie! Așază-te colea; eu am să-ți spun povești. Ascultă-mă cuminte și taci din gură! După boala prin care ai trecut nu-ți face bine să vorbești mult.

Elena începu să-i povestească despre Șubin, despre Kurnatovski, despre viața ei din ultimele două săptămîni. Îi aminti că războiul e de neînlăturat (după cum lasă să se înțeleagă ziarele) și că, prin urmare, îndată ce se va însănătoși el complet va trebui să chibzuiască neîntîrziat cum vor putea pleca împreună. Elena vorbea, vorbea rezemată de umărul lui.

Insarov îi sorbea cuvintele; era palid, dar două pete roșii îi răsăriseră în obraji. Încercă s-o oprească de mai multe ori și, deodată, spuse cu bruschețe:

Elena, lasă-mă! Pleacă, te rog...

– Cum? exclamă ea nedumerită, apoi adăugă cu îngrijorare: Ți-e rău?

– Nu... dar te rog, lasă-mă.

– Nu te înțeleg. Mă gonești?... Ce faci Dmitri? exclamă ea (el își plecase capul pînă la picioarele ei și i le săruta). Nu face asta, Dmitri... Dmitri...

El se ridică.

– Atunci lasă-mă!... Înțelege-mă, Elena... cînd m-am îmbolnăvit, eram încă lucid, știam că sînt la un pas de moarte; și chiar mai tîrziu, în delir, ars de febră, simțeam cum se apropie moartea de mine cu pași implacabili; mi-am luat atunci rămas bun de la viață, de la tine, de la toate, mă despărțeam de orice speranță... iar acum, dintr-o dată, renașterea la lumină, după ce am cunoscut bezna neființei... și tu... tu... aici lîngă mine, cu mine... glasul tău, suflarea ta... sînt copleșit, Elena! Ard

în focul nestinsei mele iubiri, Elena... Te aud spunîndu-mi că ești *a mea* și mi-e teamă de mine, Elena...

– Dmitri ! spuse ea abia șoptit și-și ascunse fața în umărul lui. Abia acum înțelesese.

– Elena, urmă el, te iubesc nesfîrșit de mult, o știi bine ; aș fi gata oricînd să-mi dau viața pentru tine... de ce ai venit astăzi, cînd mă simt atît de slab, cînd abia renasc la viață, cînd în fața ta nu mai sînt stăpînul meu... cînd fierbe viața în mine ? Tu-mi spui că ești a mea... îmi spui că mă iubești...

– Dmitri, repetă ea, și cu obrajii în flăcări se cuibări la pieptul lui.

– Elena, îndură-te și pleacă ! Mă ucide dragostea ta, Elena... Tot sufletul meu se avîntă spre tine... era să ne despartă moartea și iată că ești aici, în brațele mele, Elena !

Elena fremăta ca o salcie tînără și șopti abia auzit :

– Sînt a ta.

XXIX

Încruntat, Nikolai Artemievici se plimba de la un cap la altul, prin biroul său. Șubin ședea picior peste picior lîngă fereastră și-și fuma liniștit țigara de foi.

– Încetează, te rog, cu măsurătoarea asta enervantă ! spuse el, scuturînd tacticos scrumul. Mă doare cerbicea tot uitîndu-mă după dumneata cînd ici, cînd colo și așteptînd să deschizi odată gura. Unde mai pui că plimbatul ăsta, în sus și în jos, e și forțat și prea melodramatic.

– Altceva decît să trăncănești mai știi ? răspunse Nikolai Artemievici. Nu încerci de loc să te pui în situația mea ; nu vrei să pricepi că m-am obișnuit cu femeia asta, că, în sfîrșit, mă simt legat de ea ; că ab-

sența ei e firesc să mă tortureze... Uite, sîntem în octombrie, iarna bate la ușă... Ce o poate reține la Revel ?

– Împletitul ciorapilor, probabil. Dar împletește pentru ea, nu pentru dumneata, bineînțeles !

– Rîzi, rîzi... dar îți spun că nu cunosc altă femeie care s-o egaleze ! Atîta cinste, atîta dezinteresare...

– A cerut executarea poliței ? întrebă Șubin.

– Atîta dezinteresare, repetă Nikolai Artemievici, ridicînd glasul. De-a dreptul uimitoare ! Poate să mi se spună oricît că există pe lume încă un milion de femei ca ea, la așa ceva eu răspund : arătați-mi acest milion, arătați-mi-l, zic, *ces femmes, qu'on me les montre* ![1] Și nu-mi scrie – asta mă omoară !

– Ai moștenit elocința lui Pitagora, zise Șubin, dar ți-aș da un sfat...

– Care ?

– Cînd Augustina Cristianovna se va întoarce... pricepi ?

– Da... și ?

– Cînd ai s-o vezi, îmi urmărești ideea ?

– Ei, da, zi !

– Ce-ar fi dacă i-ai trage o bătaie zdravănă ?

Nikolai Artemievici se întoarse la Șubin, indignat.

– Credeam că o să-mi dai un sfat serios !... Dar la ce te poți aștepta de la dumnealui ? Artist ! Om fără nici o normă de conduită...

– Fără „normă de conduită" ! Uite, se zice că favoritul dumitale, domnul Kurnatovski, înzestrat cu nenumărate „norme de conduită" te-a ars ieri la cărți cu o sută de ruble de argint. Trebuie să recunoști că n-a fost prea delicat din partea lui !

– Ce să-i faci, la cărți ca la cărți... Desigur, m-aș fi așteptat totuși... Dar ce-i pot cere ? În casa asta nu e prețuit cum s-ar cuveni...

---

[1] Să mi se arate aceste femei ! (fr.) (n. t.).

– Ei, şi ce s-o fi gîndit ? „Ce e-n mînă nu-i minciună !" se grăbi Şubin să precizeze. Mi-o fi socru, nu mi-o fi – cine poate să ghicească, în definitiv, ce-o să iasă din urna destinului ? Dar o sută de ruble e lucru palpabil şi pot prinde bine unui om corect, care nu trăieşte din mită.

– Socru !... Mai dă-o-n colo ! Aşa socru – halal ! *Vous rêvez, mon cher !*[1] Fără îndoială că oricare altă fată ar fi fost fericită cu aşa logodnic. Spune şi dumneata – capabil, inteligent, a parvenit prin el însuşi, s-a remarcat prin activitatea sa în două gubernii.

– În gubernia X l-a îmbrobodit pe guvernator, observă Şubin.

– Se poate şi asta... probabil că aşa era necesar... om practic, de afaceri...

– Nici la cărţi nu e agiamiu, sublinie din nou Şubin.

– Ei, da, nu e agiamiu ! Dar Elena Nikolaevna... cine s-o-nţeleagă ? Aş vrea să cunosc pe omul care poate pricepe ce vrea fata mea ? Ba rîde, ba oftează, ba slăbeşte de mi-e lehamite să mă uit la ea, ba înfloreşte la loc – şi toate aceste schimbări la faţă fără nici un motiv aparent.

Intră un lacheu – o figură ştearsă – aducînd pe tavă o ceaşcă de cafea, frişcă şi pesmeţi.

– Tatăl e încîntat de logodnic, urmă Nikolai Artemievici, gesticulînd cu un pesmecior în mînă, dar fiicei sale nici nu-i pasă ! Ehei, înainte vreme, în viaţa patriarhală, nu pomeneai aşa ceva ! Dar acum am avut noi grijă să schimbăm lucrurile – *nous avons changé tout ça*[2]. Acum o domnişoară discută cu cine pofteşte, îşi alege singură lecturile, colindă neînsoţită de nimeni pe străzile Moscovei, fără lacheu, fără servitoare, ca la Paris, şi purtarea asta e admisă. Zilele trecute întreb :

---

[1] Visezi, dragul meu ! (fr.) (n. t.).
[2] Am schimbat noi toate acestea (fr.) (n. t.).

Unde e Elena Nikolaevna? Şi mi se răspunde că a binevoit să iasă în oraş. Unde s-a dus – nimeni n-are habar! Spune şi dumneata, treabă-i asta?

– Ia odată ceaşca de pe tavă şi lasă omul să plece! zise Şubin. Nu spui chiar dumneata că nu se cade *devant les domestiques*, adăugă el în surdină.

Lacheul îi aruncă lui Şubin o privire piezişă, în timp ce Nikolai Artemievici îşi lua ceaşca, punea frişcă şi îngrămădea pe farfurioară pesmecior după pesmecior.

– Vream să zic, începu el de cum ieşi lacheul, că n-am nici o autoritate în casa mea, asta e! Fiindcă în timpurile noastre se judecă numai după aparenţe; un om poate fi şi uşuratic şi prost, dar dacă îşi dă importanţă toţi îl respectă; pe cînd altul, oricît de înzestrat ar fi de la natură, un om capabil... care ar putea aduce foloase reale societăţii, dar prin modestia lui...

– Eşti un om de stat, Nikolenka? întrebă Şubin, piţigăindu-se.

– Nu mai face pe clovnul! exclamă cu năduf Nikolai Artemievici. Întreci orice limită! Poftim, o nouă dovadă că în casa asta nu mă bucur de respectul nimănui, ni-mă-nui!

– Şi Anna Vasilievna care te persecută... sărmanul! spuse Şubin, întinzîndu-se alene. Ei, Nikolai Artemievici, intrăm în păcat cu dumneata! Mai bine te-ai gîndi la un mic dar pentru Anna Vasilievna! Nu mai e mult pînă la ziua sa de naştere şi cred că ştii cît ţine dînsa la o atenţie din partea dumitale, fie ea oricît de mică.

– Bine, bine, răspunse grăbit Nikolai Artemievici, îţi sînt foarte îndatorat că mi-ai amintit. Sigur, sigur; neapărat... De fapt am ceva pus deoparte: un mic colier cumpărat zilele trecute de la Rosenstrauch; numai că, zău, nu-i cunosc bine valoarea.

– Nu l-ai cumpărat pentru duducuţa din Revel? Zi că nu!

– Ei... în fine... da... mă gîndeam...
– Atunci, cu siguranță că e un lucru de valoare.
Șubin se ridică de pe scaun.
– Cam unde ne-am putea petrece seara, Pavel Iakovlevici, ce propui ? întrebă Nikolai Artemievici, privind prietenos în ochii lui Șubin.
– Păi nu mergi la club ?
– După club, după club !
Șubin se întinse din nou alene.
– Nu, Nikolai Artemievici, eu mîine am de lucru ; pe altă dată. Și-o porni spre ușă.
Rămas singur Nikolai Artemievici se bosumflă, mai făcu de vreo două ori ocolul odăii, scoase dintr-un sertăraș cutiuța de catifea în care strălucea colierul și-l examină îndelung, frecîndu-l cu un colț al fularului. Apoi se așeză înaintea oglinzii și începu să-și pieptene cu grijă părul negru și des, aplecîndu-și capul cu gravitate cînd la dreapta, cînd la stînga, fără să-și ia ochii de la cărare și umflîndu-și obrazul cu limba, de parc-ar fi ținut o prună-n gură. Cineva tuși în spatele lui și cînd Nikolai Artemievici se întoarse văzu că e lacheul care-i servea de obicei cafeaua.
– Ce vrei ? întrebă Stahov.
– Nikolai Artemievici, i se adresă lacheul, pe un ton solemn, sînteți stăpînul nostru !
– Știu ; și ce-i cu asta ?
– Nikolai Artemievici, să nu vă fie cu supărare, da' eu vă slujesc de cînd eram un copilandru și în rîvna mea, așa mi-am zis, că de spus, tot trebuie să vă spun, adică să aduc la cunoștința înălțimei voastre...
– Hai, spune odată, ce s-a întîmplat ?
Lacheul se mai codi.
– Vedeți, luminăția voastră, spuneați mai înainte, începu el, spuneați că nu binevoiți să aflați unde bine-

voiește să lipsească de acasă Elena Nikolaevna. Da' eu, iaca, m-am învrednicit să știu și acest lucru...

– Ce-mi tot îndrugi acolo, idiotule ?

– După voia înălțimii voastre... da' eu am văzut-o pe domnișoara acu' patru zile tocmai cînd binevoia să intre într-o casă.

– Cum ? Unde ? Care casă ?

– În ulicioara X, pe lîngă Povarskaia. Nu-i departe de aici. L-am tras de limbă și pe portar, să-mi spună cam cine stă în casa aceea.

Nikolai Artemievici bătu la el din picior.

– Ține-ți fleanca, ticălosule ! Cum de-ai îndrăznit ?... Elena Nikolaevna, în marea sa bunătate, merge prin casele săracilor și tu... marș afară, dobitocule !

Lacheul se repezi înspăimîntat spre ușă.

– Stai ! răcni Nikolai Artemievici. Și portarul ce ți-a spus ?

– Păi, ce să-mi spună ?... Nimic, luminăția voastră, nimic nu mi-a spus. Zicea de un stu... studinte.

– Gura, mizerabile ! Ascultă la mine, nemernicule, dacă ai să sufli o vorbă cuiva... nici măcar în vis să nu-ndrăznești !

– Să-mi fie cu iertăciune, înălțimea voastră, dar eu...

– Destul ! O vorbă să sufli... dacă aflu că altcineva... auzi ?... nici în gaură de șarpe nu scapi de mine, și la capătul lumii dau de tine... pricepi ? Acuma ieși, piei din ochii mei !

Lacheul o tuli.

„Doamne, dumnezeule, ce-o mai fi și asta ? se frămînta Nikolai Artemievici, rămas singur. Ce mi-a-ndrugat dobitocul ăsta ? Cum ? Dar tot trebuie să aflu ce casă o fi aceea și cine locuiește acolo... O să mă duc personal... uite unde am ajuns !... *Un laquais ! Quelle humiliation !*" [1]

---

[1] Un lacheu ! Ce umilință ! (fr.) (n. t.).

Şi, repetînd cu glas tare : *un laquais !* Nikolai Artemievici închise la loc colierul în sertăraş şi se grăbi s-o vadă pe Anna Vasilievna. O găsi în pat, legată pe sub fălci şi aerul ei de suferinţă îl întărîtă mai rău, aşa că nu-i trebui mult s-o facă să plîngă.

XXX

Între timp, furtuna care mocnea în Orient se dezlănţuise. Turcia declarase război Rusiei, termenul prevăzut pentru părăsirea Principatelor expirase ; era în preajma bătăliei de la Sinope [1]. Ultimele scrisori pe care le primise Insarov îl chemau insistent în patrie. Sănătatea lui nu se restabilise încă : tuşea, se simţea slăbit, avea scurte accese de friguri ; dar nu sta aproape de loc în casă. Sufletul i se aprinsese şi-i ardea ca o făclie ; la boală nici că se gîndea. Colinda în lung şi-n lat Moscova, avea întîlniri secrete cu anumiţi oameni, scria nopţi întregi, dispărea zile de-a rîndul ; îşi anunţase proprietarul că pleacă în curînd şi se grăbi să-i dăruiască modestul său mobilier. Elena se pregătea şi ea de plecare. Într-o seară ploioasă şedea la ea în odaie, tivind nişte batiste, şi asculta cu o neînţeleasă tristeţe vuietul vîntului. Fata din casă care o servea intră s-o înştiinţeze că e chemată de către Nikolai Artemievici în iatacul doamnei : „Măicuţa dumneavoastră plînge, şopti ea în timp ce Elena se pregătea să iasă, iar stăpînul e tare mîniat".

Elena înălţă uşor din umeri şi pătrunse în iatacul Annei Vasilievna. Blajina soţie a lui Nikolai Artemievici şedea răsturnată într-un fotoliu, ducînd mereu la nas o batistă îmbibată cu apă de colonie. Nikolai Artemievici rămăsese în picioare, lîngă cămin, cu haina încheiată pînă

[1] La 18 noiembrie 1853 o escadră a flotei ruse a înfrînt la Sinope flota turcă, repurtînd o strălucită victorie (n. ed.).

sus, la toţi nasturii, cu cravata montantă, foarte băţoasă, şi gulerul înalt bine scrobit, de-ai fi zis că e un orator care se pregăteşte să ţină un discurs în parlament.

Cu un gest de retor indică Elenei un scaun, iar cînd ea, neînţelegîndu-l, se uită la el întrebător, Nikolai Artemievici rosti solemn, fără s-o privească: „Dumneata, ia loc, te rog". (Nikolai Artemievici i se adresa totdeauna soţiei sale cu „dumneata", dar fiicei numai în împrejurări excepţionale.)

Elena se aşeză.

Anna Vasilievna, înlăcrimată, îşi suflă nasul în batistă, iar Nikolai Artemievici îşi prinse reverul hainei între degetele de la mîna dreaptă.

– Te-am chemat, Elena Nikolaevna, începu el, rupînd tăcerea care se prelungise penibil, pentru că doresc să am cu dumneata o explicaţie, mai bine zis, intenţionez să-ţi cer explicaţii. Sînt foarte nemulţumit de dumneata...; şi e prea puţin spus: purtarea dumitale mă mîhneşte, adică mă jigneşte chiar, atît pe mine cît şi pe mama dumitale, aici de faţă.

Nikolai Artemievici sconta pe efectul vocii sale, speculînd accentele profunde, notele de bas. Elena îl privi tăcută, apoi ochii ei se opriră pe chipul Annei Vasilievna şi păli.

– Pe vremuri, reluă Nikolai Artemievici, o fiică nu-şi permitea să-şi desconsidere părinţii, pe vremuri cei nesupuşi tremurau în faţa autorităţii părinteşti; din nefericire acea epocă de aur a trecut, sau cel puţin aşa gîndesc mulţi; dar, te rog să mă crezi, mai există încă legi care nu permit... care nu permit..., într-un cuvînt – mai există încă legi! Fii atentă, te rog, la ce-ţi spun – există încă legi!

– Dar tăticule, începu Elena...

– Te rog, nu mă întrerupe! Să ne întoarcem cu gîndul în trecut. Eu şi Anna Vasilievna ne-am făcut datoria pe deplin, părinţii dumitale n-au precupeţit nici un

sacrificiu pentru educația fiicei lor : nici bani, nici grija lor permanentă. Ce foloase ai tras dumneata din această permanentă grijă și cheltuială, asta e altceva ; și, totuși, aveam dreptul să credem... atît eu cît și Anna Vasilievna, aveam dreptul să credem, că dumneata respecți cu sfințenie cel puțin acele principii de morală pe care...: *que nous vous avons inculqués*, pe care ți le-am insuflat, ca unei fiice unice... Aveam dreptul să credem că nici un soi de „idei" noi nu vor atinge această – pot zice – moștenire sacră. Și în realitate ce s-a întîmplat ? Să nu vorbim de ușurătatea proprie sexului dumitale, vîrstei dumitale... dar cine ar fi putut să se aștepte că ai să cazi în asemenea rătăcire...

– Tăticule, îl întrerupse Elena, știu ce vrei să spui...

– Nu, nu știi ce vreau să spun ! țipă strident Nikolai Artemievici, renunțînd dintr-o dată și la mărețía pozei parlamentare, și la gravitatea stăpînită a discursului său, și la profundele note de bas. Nu știi, obrăznicătură ce ești... ?

– Pentru dumnezeu, *Nicolas*, bolborosi Anna Vasilievna, *vous me faites mourir !* [1]

– Nu-mi spune *que je vous fais mourir*, Anna Vasilievna ! Nici nu bănuiți ce o să vă audă urechile... pregătiți-vă la ce poate fi mai rău, vă previn !

Anna Vasilievna înlemnise.

– Nu, urmă Nikolai Artemievici către Elena, habar n-ai ce vreau să-ți spun !

– Am greșit față de voi, începu ea...

– Aha, în sfîrșit !

– Am greșit față de voi, urmă Elena, pentru că nu v-am mărturisit mai demult...

– Dar știi, domnișoară, îi tăie vorba Nikolai Artemievici, că pot să te nimicesc cu un singur cuvînt ?

Elena ridică ochii spre el.

[1] Mă ucizi ! (fr.) (n. t.).

— Da, domnişoară, cu un singur cuvînt... degeaba te uiţi aşa la mine ! (Şi Nikolai Artemievici îşi încrucişă mîinile la piept.) Mai întîi permite-mi să te întreb dacă nu cumva ţi-e cunoscută o anumită casă din ulicioara X, pe lîngă Povarskaia ? Ai intrat în acea casă ? şi bătu din picior. Răspunde odată, mizerabilo, şi nici să nu-ţi treacă prin minte că mă poţi înşela ! Oameni de jos, oameni de jos, lachei, domnişoară, *de vils laquais* [1], te-au văzut intrînd acolo, la al dumitale...

Elena se aprinse la faţă şi ochii ei aruncau scîntei...

— N-am de ce să caut să vă înşel, rosti ea ; da, am intrat în casa aceea.

— Perfect ! O auzi, o auzi, Anna Vasilievna ? Şi probabil că nu ignorezi cine locuieşte acolo ?

— Da, ştiu prea bine : soţul meu.

Nikolai Artemievici făcu ochi mari.

— Soţul tău ?...

— Soţul meu, repetă Elena. Sînt măritată cu Dmitri Nikanorîci Insarov.

— Tu ?... Măritată ?... abia putu să îngîne Anna Vasilievna.

— Da, măicuţă... Iartă-mă... Ne-am cununat în taină, acum două săptămîni.

Anna Vasilievna căzu în fotoliu ; Nikolai Artemievici făcu doi paşi înapoi.

— Măritată ! Cu un coate-goale, cu un muntenegrean ! Fiica nobilului de viţă veche Nikolai Stahov s-a căsătorit cu o haimana, cu un raznocineţ ! Fără binecuvîntarea părintească ! Şi crezi că am să las lucrurile aşa ? Că n-am să înaintez o plîngere ? Că am să-ţi permit... că tu... că... La mănăstire, ticăloaso, iar el — la muncă silnică, la ocnă ! Anna Vasilievna, binevoieşte să-i comunici imediat că o dezmoşteneşti !

---

[1] Josnici lachei (fr.) (n. t.).

– Nikolai Artemievici, pentru dumnezeu! gemu Anna Vasilievna.

– Şi cum, cum s-a putut petrece aşa ceva? Cine v-a cununat? Unde? Cum? Doamne, ce-au să zică toţi cunoscuţii noştri, întreaga societate? Iar tu, neruşinato şi ipocrito, ai mai îndrăznit să rămîi sub acoperişul părintesc după asemenea faptă? Nu ţi-a fost frică de... de mînia cerească?

– Tăticule, spuse Elena care tremura din cap pînă-n picioare, dar vorbea fără şovăire, eşti liber să faci tot ce crezi cu mine, dar mă învinovăţeşti pe nedrept de neruşinare şi ipocrizie. M-am gîndit să amîn mîhnirea voastră, dar în orice caz v-aş fi mărturisit totul chiar zilele astea, pentru că săptămîna viitoare plec cu soţul meu de aici.

– Plecaţi? Şi unde, mă rog?

– În patria lui, în Bulgaria...

– La turci! ţipă Anna Vasilievna, căzînd în leşin.

Elena se repezi s-o ajute.

– În lături! zbieră Nikolai Artemievici, încleştînd mîna Elenei. În lături, mizerabilo!

Dar în clipa aceea uşa dormitorului se deschise şi în cadrul ei apăru un chip palid, cu ochi scînteietori — era Şubin.

– Nikolai Artemievici! strigă el cît îl ţinea gura, Augustina Cristianovna a sosit şi te cheamă!

Nikolai Artemievici se întoarse înfuriat, ridică pumnul strîns către Şubin, şovăi o clipă, apoi ieşi grăbit.

Elena căzu la picioarele mamei sale şi-i îmbrăţişă genunchii.

Uvar Ivanîci era în patul său; cămaşa fără guler, prinsă la gît cu un buton mare, se întindea pe grumazul gros şi cădea în cute libere şi largi pe un piept ca de femeie, lăsînd la vedere cruciuliţa de chiparos şi săculeţul-talisman, cu boabe de tămîie, de care Uvar Ivanîci

nu se despărțea. O plapumă ușoară îi învelea trupul mătăhălos ; pe măsuța de noapte pîlpîia o lumînare lîngă o carăfioară cu cvas, iar la picioarele bătrînului, așezat pe pat, tînărul Șubin tare amărît.

– Da... zicea el, dus pe gînduri, e măritată și se pregătește de plecare. Nepotul dumitale a făcut scandal, a răcnit de-a sculat toată casa în picioare, deși s-a încuiat în dormitor tocmai ca să păstreze secretul. Ți-ai găsit ! Nu numai lacheii și fetele-n casă, dar toți, pînă la vizitii, au auzit ce nu trebuia să se audă ! Și acum tună și fulgeră – cît pe-aci să se ia de gît cu mine ; o ține una și bună, ca un catîr ce e, cu blestemul lui părintesc. Dar nu-i numai după el. Anna Vasilievna deznădăjduită, dar pe dînsa o mîhnește mai mult plecarea fetei, decît căsătoria asta.

Uvar Ivanîci își juca degetele.

– Mamă, zise el, asta e !

– Nepotul dumitale, urmă Șubin, amenință cu plîngere la mitropolit, la guvernatorul-general, la ministru, mai știu și eu la cine ! Pînă la urmă, însă, ea tot o să plece. Cui i-ar face plăcere să-și nenorocească copilul ? O să-l facă el pe cocoșul cît l-o face, dar pînă la urmă o să-și lase în jos înfoiata-i coadă !

– Nu au... dreptul, observă Uvar Ivanîci și sorbi cîteva înghițituri din cărăfioară.

– Chiar așa și este, chiar așa ! Dar ce ploaie de acuzații, de clevetiri, de vorbe veninoase din toate părțile, în toată Moscova... Elena nu se sperie de ele... fiindcă e mai presus de ele... ea pleacă... și unde ! Ți-e și groază să te gîndești ! În ce ținut îndepărtat și uitat de dumnezeu ! Ce o așteaptă acolo ? Mă uit la ea ca la cineva care pornește la drum din curtea hanului pe o noapte viscoloasă, pe un ger de treizeci de grade. Se desparte de țara ei, de părinții ei și, totuși, o înțeleg. Pe cine lasă în urmă ? Pe cine a cunoscut aici ? Alde Kurnatovski și Bersenev, alde mine (și încă nu dau cele mai rele exem-

ple). Pe cine să regrete? Un singur lucru nu-mi place de loc...: se zice că bărbatul ei...; (La dracu! Nu mi-e la-ndemînă să-i zic așa!) Se zice că Insarov scuipă sînge și asta-i prost de tot. L-am văzut zilele trecute, are un cap – să-l modelezi pe Brutus[1] după el! Uvar Ivanîci, știi cine a fost Brutus?

– Cine să fie? Un om.

– Asta e: *a fost un om*[2]. Da, chipul lui Insarov e minunat, dar bolnăvicios, prea bolnăvicios.

– În luptă... totuna e, rosti Uvar Ivanîci.

– Adevărat! În luptă totuna e; azi ești grozav de inspirat, Uvar Ivanîci, dar în viață nu prea e totuna, și ea ar vrea să-și trăiască traiul alături de el.

– Faptă tinerească, mai spuse Uvar Ivanîci.

– Da, tinerească, admirabilă, curajoasă faptă! Moarte, viață, luptă, cădere, triumf, dragoste, libertate, patrie!... Minunat, minunat! Dea domnul fiecăruia din noi deopotrivă! Nu să stai așa cufundat pînă-n gît în mocirlă și să afișezi o falsă indiferență, cînd, de fapt, chiar și ești profund indiferent. Coardele inimii lui sînt întinse pînă la refuz și ori vor răsuna în lumea toată, ori vor plesni!

Șubin își lăsă capul în piept.

– Da, urmă el după un răstimp, Insarov e demn de ea... totuși nu-i chiar așa! Nimeni nu e demn de ea. Insarov... Insarov... La dracu falsa modestie! Bine, să presupunem că Insarov e băiat de ispravă, că va ști să se afirme în viață (deși pînă acum n-a făcut mai mare scofală decît noi ăștilalți, muritorii de rînd), dar, ia spune-mi: la urma urmelor sîntem noi chiar așa, de lepădat? Uite, de pildă, eu – sînt eu chiar de lepădat, Uvar Ivanîci?

---

[1] *Marcus-Junius Brutus* (86 (?) — 42 î.e.n.) — guvernator al Galliei Cisalpine sub Iulius Caesar, care îl considera fiul său; a luat parte la conjurația împotriva lui Caesar, care, văzîndu-l cu pumnalul ridicat, a strigat: „Și tu, fiul meu!" (n. ed.).

[2] Citat din tragedia *Hamlet* de Shakespeare (scena 1, actul V) (n. ed.).

M-a vitregit oare soarta într-atîta? Nu mi-o fi hărăzit oare nimic, nici un dar? Cine știe, poate că numele lui Pavel Șubin va deveni cu timpul un nume ilustru! Vezi banul acela de aramă de pe masa dumitale? Cine-ți poate spune că odată, peste o sută de ani, să zicem, bucățica asta de aramă nu va fi topită pentru statuia lui Pavel Șubin, pentru monumentul înălțat în cinstea sa, de posteritatea recunoscătoare?

Uvar Ivanîci se rezemă în cot, privind țintă la artistul exaltat.

– He, he! Mai va!... rosti el în sfîrșit, însoțindu-și afirmația cu nelipsitul joc al degetelor. De alții e vorba acum... ce-i dai zor cu...

– O, mare filozof al Rusiei! exclamă Șubin. Fiecare cuvînt din gura dumitale e aur curat! Nu mie, dumitale trebuie să ți se ridice un monument, și de treaba asta am să port grijă chiar eu! Uite, o să te prind în poza de față, așa cum stai acum – o atitudine și o expresie care dracu' știe dacă-i trîndăvie, sau forță?! Așa am să-ți torn statuia. Cu dreaptă dojană mi-ai înfierat egoismul și amorul propriu! Da, da... nu vorbi despre tine însuți, nu te lăuda singur! Noi n-avem încă oameni; încotro îți arunci privirea nu vezi decît niște pigmei, niște rozătoare, niște bieți Hamleței: ori niște sălbatici, beznă, înapoiere, dacă poftești, ori oameni care cară apă cu ciurul și turuie ca niște mori stricate! Și mai sînt și alte distinse exemplare – persoane care se studiază fără rușine pînă-n cele mai ascunse cute ale micimii lor, care își iau pulsul la cea mai neînsemnată senzație și-și raportează imediat: „Ia te uită ce simt eu! Ia te uită ce gîndesc eu!“ Utilă și serioasă ocupație, n-am ce zice! Da, da, dacă s-ar fi găsit printre noi și oameni serioși, fata asta n-ar fi plecat de aici, sufletul acesta sensibil nu ne-ar fi lunecat printre degete, ca un peștișor! Ce zici, Uvar Ivanîci, cînd o să sune și ceasul nostru? Cînd se vor naște și la noi oameni adevărați?

– Ai răbdare, răspunse Uvar Ivanîci, o s-avem.

– O să avem? Temelie de granit! Forţă telurică! „O s-avem" ai zis? Să ştii că iau notă de tot ce-ai spus. Dar de ce stingi lumînarea?

– Mi-e somn. Noapte bună.

XXXI

Şubin nu se înşelase: vestea neaşteptată despre căsătoria Elenei a fost ca o lovitură de moarte pentru Anna Vasilievna, care a şi căzut la pat. Nikolai Artemievici îi pretindea să nu-i dea voie Elenei s-o vadă şi parcă se bucura de cele întîmplate pentru că avea acum prilejul să-şi manifeste autoritatea de adevărat stăpîn al casei, să-şi impună drepturile de cap de familie; vorbea răstit cu toată lumea şi bombănea: „Lasă, lasă! Am să vă arăt eu vouă cine sînt eu! O s-o simţiţi pe pielea voastră!" Cînd era el acasă Anna Vasilievna n-o putea vedea pe Elena şi se resemna cu prezenţa Zoiei, care o îngrijea şi mai atent, repetîndu-i: „*Diesen Insarov vorziehen, und wem?*[1] Dar îndată ce Nikolai Artemievici pleca în oraş (Şi asta se întîmpla acum destul de des, fiindcă într-adevăr Augustina Cristianovna se înapoiase), Elena se furişa în camera mamei sale, care o privea lung, cu lacrimi în ochi şi fără un cuvînt. Dojana mută a mamei pătrundea mai adînc ca orice altă mustrare în inima Elenei; dar nu era remuşcare ceea ce simţea ea, ci o nemărginită, adîncă milă, care semăna oarecum cu regretul.

– Măicuţă, draga mea măicuţă! repeta ea, sărutîndu-i mîinile. Ce era să fac? N-am nici o vină: m-am îndrăgostit de el şi nu puteam altfel. Aşa a vrut destinul, el

---

[1] Să-l preferi pe acest Insarov, şi cui? (germ.) (n. t.).

m-a unit cu un om care nu e pe placul tatii și acum mă ia de lîngă voi.

– Ah ! o întrerupea Anna Vasilievna, nu-mi mai aduce aminte. Îndată ce-mi amintesc unde vrei să pleci, parcă-mi stă inima...

– Măicuță dragă, răspundea Elena, mîngîie-te măcar la gîndul că ar fi putut fi și mai rău ; dacă muream ?...

– Nici așa nu mai sper să te revăd ! Sau ai să pieri cine știe pe unde, acolo, într-un bordei (pentru Anna Vasilievna, Bulgaria era un fel de tundră siberiană), sau n-am să rezist eu, n-am să supraviețuiesc despărțirii...

– Nu vorbi așa, buna mea măicuță, o să ne mai vedem noi cîndva, cu ajutorul lui dumnezeu. Și în Bulgaria, știi, sînt orașe ca și pe la noi.

– Ce orașe or fi și pe-acolo ! Știu doar că e război ; cred că încotro o apuci, auzi cum bat tunurile... Ai de gînd să pleci în curînd ?

– În curînd... Numai dacă tata... Știi că vrea să facă plîngere... amenință să ne despartă.

Anna Vasilievna ridică ochii la cer.

– Nu, Lenocika, n-are să facă nici o plîngere... Nici eu n-aș fi consimțit pentru nimic în lume la această căsătorie... mai degrabă să fi murit !... Dar ce-ai făcut, s-a făcut, și eu n-am să rabd să-mi facă de rîs copilul !

Mai trecură cîteva zile și, în sfîrșit, Anna Vasilievna își luă inima în dinți ; într-una din seri, se retrase cu soțul ei în iatac, cînd toată casa era cufundată în tăcere. Un timp, prin ușa închisă nu răzbi nici un sunet, dar iată că începu să tune glasul lui Nikolai Artemievici, apoi se auzi ceartă, țipete, ba chiar suspine. Șubin, Zoia și fetele din casă stau gata să intervină, dar gălăgia din iatac se mai domoli, se topi într-un murmur de voci și, în sfîrșit, încetă. Numai din cînd în cînd cîte un sughiț de plîns rupea liniștea, dar se potoliră și ele. Urmă un clinchet de chei, apoi scîrțiitul unui sertar ce se deschidea... Ușa se căscă și în lumină apăru silueta lui Nikolai

Artemievici. Şubin privi încruntat la cei care-i ieşiseră în cale şi plecă drept la club ; Anna Vasilievna o chemă pe Elena, o strînse la pieptul ei, vărsînd lacrimi amare, şi îi spuse :

– Totul s-a aranjat, nu va face nici o plîngere... Nimic nu te mai împiedică să pleci... să ne părăseşti.

– Ai să-i îngădui lui Dmitri să vină să-ţi mulţumească ? o întrebă Elena, de îndată ce Anna Vasilievna se linişti puţin.

– Mai aşteaptă, draga mea, nu pot încă să-l văd pe cel care ne desparte... O să-l văd eu înainte de plecare.

– Înainte de plecare... repetă cu tristeţe Elena.

Nikolai Artemievici se învoise să renunţe la plîngere, dar Anna Vasilievna nu-i mărturisi Elenei cu ce preţ i-a plătit această renunţare. Nu i-a spus că a trebuit să-i făgăduiască, în schimb, amortizarea tuturor datoriilor făcute de el şi că pe deasupra i-a numărat chiar atunci, pe masă, o mie de ruble de argint, bani gheaţă. Nu i-a spus nici că Nikolai Artemievici a declarat sus şi tare că sub nici un motiv nu va primi să-l vadă pe Insarov, căruia continua să-i spună doar „muntenegreanul". La club Stahov începu să vorbească despre căsătoria Elenei, aşa, fără să-l fi întrebat nimeni, adresîndu-se partenerului său la masa de joc, un general genist în rezervă : „Aţi auzit, zise el cu o falsă nepăsare, fiica mea, Elena, de savantă ce-i, s-a măritat cu un student". Generalul îl privi lung, peste ochelari, făcu „hm !" şi-l întrebă ce carte joacă.

XXXII

Ziua plecării se apropia ; noiembrie era pe sfîrşite ; Insarov îşi terminase demult toate pregătirile şi ardea de dorinţa de a se smulge cît mai repede din atmosfera de la Moscova. Şi doctorul îl zorea : „Ai nevoie de o climă

caldă, îi repeta el. Aici n-ai să te faci bine." Şi Elena era chinuită de aşteptare ; o neliniştea paloarea lui Insarov, slăbiciunea lui ; deseori privea cu involuntară spaimă la chipul lui atît de schimbat. Viaţa ei în casa părintească devenise insuportabilă. Mama bocea ca după mort cînd o vedea, tatăl o trata cu o dispreţuitoare răceală (în fond apropierea despărţirii îl amăra şi pe el, dar socotea că e datoria lui – datorie de părinte jignit – să-şi ascundă sentimentele, slăbiciunea). În sfîrşit, Anna Vasilievna îşi exprimă dorinţa să-l vadă pe Insarov ; o vizită într-ascuns, pătrunzînd în casă printr-o intrare dosnică. Cînd el intră, Anna Vasilievna nu se putu hotărî să-i vorbească, n-avea curajul să ridice ochii şi un timp tăcerea nu fu intreruptă. Insarov se aşezar lîngă fotoliul ei şi aştepta respectuos să spună ea primul cuvînt. Elena şedea alături, strîngînd mîna mamei sale. În sfîrşit, Anna Vasilievna ridică fruntea şi rosti : „Dumnezeu să te vadă, Dmitri Nikanorîci..." şi se opri ; imputările îi muriră pe buze.

– Dar eşti bolnav, exclamă ea. Elena, bărbatul tău e suferind !

– Am fost bolnav, Anna Vasilievna, răspunse Insarov şi nici acum nu m-am restabilit pe deplin... Dar nădăjduiesc că aerul din ţara mea o să mă însănătoşească.

– Da... Bulgaria ! bolborosi Anna Vasilievna şi se gîndi : „Doamne, dumnezeule... bulgar, cu un picior în groapă, glasul dogit, de parc-ar vorbi dintr-un butoi, ochii mari deschişi şi căzuţi în fundul capului, slab ca un schelet, nu alta, atîrnă redingota pe el, ca o haină de împrumut, galben ca o lămîie... şi cu omul ăsta s-a măritat ea, de el s-a îndrăgostit... parc-ar fi un vis rău..." Se domină, însă, repede şi urmă : Dmitri Nikanorîci, e nevoie neapărat... neapărat trebuie să pleci ?

– Neapărat, Anna Vasilievna.

Anna Vasilievna se uită la el.

– O, Dmitri Nikanorîci, să te păzească dumnezeu să treci prin ce trec eu acum... Dar îmi făgăduieşti să ai grijă de ea, să o iubeşti... Lipsuri n-o să duceţi atîta timp cît sînt în viaţă...

Lacrimile îi înăbuşiră glasul, îşi deschise braţele şi-i strînse la piept pe amîndoi.

*

În sfîrşit veni şi ziua cea grea, de neînlăturat. Elena avea să-şi ia rămas bun de la părinţi, acasă, urmînd să plece în călătorie de la locuinţa lui Insarov. Plecarea era fixată pentru ora douăsprezece. Cu un sfert de ceas înainte sosi Bersenev. Îşi închipuise că o să-l găsească pe Insarov înconjurat de compatrioţii care-şi luau rămas bun, dar toţi plecaseră mai devreme ; plecaseră şi cei doi bulgari misterioşi pe care cititorul îi cunoaşte (ei au fost martorii la căsătoria lui Insarov). Croitorul îl întîmpină „pe boierul cel bun" cu o adîncă plecăciune ; ori de supărare, ori poate – cine ştie ? – de bucurie că s-a procopsit cu mobilierul fostului chiriaş, băuse zdravăn ; nevastă-sa se grăbi să-l ducă de-acolo. În cameră totul era strîns, geamantanul, legat cu o funie, aştepta jos pe podea. Bersenev căzu pe gînduri, furat de amintiri.

Ceasul bătuse de mult ora douăsprezece şi surugiul aştepta cu sania la scară, dar „tinerii" tot nu se iveau. În sfîrşit se auziră paşi grăbiţi urcînd treptele şi Elena intră, însoţită de Insarov şi de Şubin. Elena avea ochii roşii de plîns – îşi lăsase mama leşinată ; despărţirea fusese grea. Trecuse mai mult de o săptămînă de cînd Elena nu-l mai văzuse pe Bersenev ; în ultimul timp, trecea rareori pe la Stahovi. Prezenţa lui o surprinse şi, aruncîndu-se de gîtul lui, strigă : „Dumneata ! Îţi mulţumesc !" Insarov îl îmbrăţişă şi el. Se lăsă o tăcere apăsătoare. Ce ar fi putut să-şi mai spună cei trei bărbaţi ? Ce simţăminte puneau stăpînire pe inimile lor ? Şubin simţi că trebuie neapărat să rupă această chinuitoare tăcere printr-un accent viu, printr-un cuvînt.

– Iarăşi s-a întrunit trio-ul nostru, spuse el, dar pentru ultima oară ! Să ne închinăm în faţa destinului, să păstrăm o bună amintire trecutului şi – cu dumnezeu înainte, în noua viaţă ! *'Nainte, dar, cu domnul, la drum lung !* începu el să cînte, dar se opri. Se simţea stingherit, ruşinat aproape – e păcat să cînţi în casa în care zace un mort, iar în clipa aceea, în odăiţa aceea murea trecutul pe care-l evocase el, trecutul tuturor celor întruniţi acum în pragul plecării ; adevărat că murea pentru a renaşte la o viaţă nouă, totuşi murea.

– Ei, Elena, zise Insarov, întorcîndu-se către soţia sa, cred că sîntem gata ! S-a plătit ce era de plătit, s-a strîns ce era de strîns ; ne rămîne să ducem geamantanul jos. Hei, om bun !

Croitorul răspunse la chemare şi intră în odaie, însoţit de nevastă şi de copilă ; ascultă ce-i poruncea Insarov, legănîndu-se pe picioare ; săltă geamantanu pe umăr şi o luă repede în jos pe scări, bocănind din cizme.

– Şi acum, să împlinim datina rusească şi să ne aşezăm o clipă, rosti Insarov.

Toţi se aşezară tăcuţi – Bersenev pe vechea canapea ; Elena, lîngă el ; proprietăreasa şi fetiţa, jos pe prag. Pe buzele lor flutura un zîmbet silit şi nimeni nu ştia bine de ce zîmbeşte... Fiecare voia să spună un cuvînt de rămas bun şi fiecare (în afară de proprietăreasă şi de fata ei, care nu luau parte decît ca spectatoare), fiecare simţea că în asemenea clipe nu poţi spune decît ceva banal, că orice cuvînt grav, inteligent, sau pornit din inimă, ar fi sunat fals, ar fi fost nelalocul lui. Insarov se ridică cel dintîi şi-şi făcu semnul crucii... „Adio, cămăruţa noastră !" spuse el.

Răsunară sărutările de despărţire, zgomotoase dar stîngace, apoi frînturile de urări, făgăduielile de a-şi scrie, ultimele cuvinte rostite cu glas sugrumat : „Drum bun, bun rămas..."

Elena, cu obrajii uzi de lacrimi, se așeză în sanie; atent, Insarov îi înveli picioarele cu un covoraș; Șubin, Bersenev, proprietarul, nevastă-sa, fata, cu nelipsita ei basma, portarul și un lucrător necunoscut, în halat vărgat, rămăseseră lîngă cerdac să-i privească pînă în ultima clipă, cînd iată că intră vijelios în curte o sanie boierească, trasă de un armăsar voinic, din care sări grăbit Nikolai Artemievici, scuturîndu-și zăpada de pe gulerul mantalei.

– Slavă domnului că v-am mai găsit! exclamă el și alergă spre ei. Primește, Elena, la despărțire binecuvîntarea noastră părintească, spuse el, aplecîndu-se sub poclit și scoțînd din buzunarul redingotei o punguță de catifea, cu o iconiță cusută înăuntru, și i-o prinse la gît. Elena izbucni în plîns și se aplecă să-i sărute mîinile. Se apropie și vizitiul, aducînd din sania lui Stahov o sticlă de șampanie și trei pahare.

– Eh! oftă Nikolai Artemievici, și lacrimile îi picurau pe gulerul de castor al mantalei. Așa se cade, să vă petrecem de plecare... și să vă urăm... Nu încheie fraza și începu să toarne șampania, cu mîinile tremurînde; spuma se revărsa din pahar și curgea în zapadă. Păstră pentru el un pahar, pe celelalte două le întinse Elenei și lui Insarov, care se așezase lîngă ea. Să vă dea dumnezeu... începu Nikolai Artemievici și, ne mai avînd putere să sfîrșească ceea ce voia să spună, goli păhărelul repede. Bău și tînăra pereche. Acum e rîndul vostru, domnilor, adăugă el, adresîndu-se lui Șubin și Bersenev, dar surugiul dădu bici cailor. Nikolai Artemievici începu să alerge pe lîngă sanie. „Vezi să ne scrii!“ le strigă el cu glas întretăiat. Elena scoase capul de sub poclit și strigă și ea: „Adio, tăticule, adio Andrei Petrovici, Pavel Iakovlevici, adio tuturor, adio Rusie!“ Și cu aceste cuvinte, căzu sfîrșită pe perne. Surugiul pocni iar din bici și șuieră prelung; în scîrțîit de tălpice pe zăpadă, sania ieși din curte, coti pe drumul din dreapta și dispăru.

XXXIII

Era o zi luminoasă de aprilie. Pe întinderea lagunei care desparte Veneţia de Lido, îngusta limbă de nisip clădită de valurile mării, aluneca o gondolă cu prora elegantă, legănîndu-se la orice mişcare a gondolierului, care se lăsa ritmic pe vîsla lungă. Sub acoperişul ei scund se odihneau pe moile perne de piele Elena şi Insarov.

Chipul Elenei nu se schimbase mult din ziua cînd părăsise Moscova, dar expresia lui era alta : mai îngîndurată, mai severă, iar ochii priveau mai îndrăzneţ. Tînăra se împlinise la trup, şi părul îi încadra mai bogat fruntea albă şi obrajii fragezi, doar cînd surîdea, în colţul buzelor apărea o cută imperceptibilă, trădîndu-i tainica, necurmata ei îngrijorare. Insarov, dimpotrivă, păstrase aceeaşi expresie, dar trăsăturile feţei suferiseră o schimbare impresionantă ; îmbătrînise, era mai palid, mai slab ; spatele i se gîrbovea ; îl zguduia aproape neîncetat o tuse scurtă şi seacă, iar ochii cufundaţi în orbite aveau acum o sclipire stranie. În drum, venind din Rusia, zăcuse aproape două luni la Viena şi abia la sfîrşitul lui martie sosise, împreună cu soţia lui, la Veneţia, sperînd să treacă prin Zara în Serbia şi de acolo, cum s-o putea, în Bulgaria – alte căi îi erau închise. Războiul clocotea la Dunăre. Anglia şi Franţa declaraseră război Rusiei ; toate ţările slave erau în fierbere şi se pregăteau de răscoală.

Gondola acostă la plaja Lido. Elena şi Insarov porniră încet pe îngusta cărăruie nisipoasă, cu o perdea de copaci subţirateci (în fiecare an sînt plantaţi şi se usucă în fiecare an) spre mare.

O luară de-a lungul falezei. În faţa lor, Adriatica îşi rostogolea valurile de un albastru-tulbure ; spumegau, foşneau, se alergau către ţărm şi se rostogoleau, retrăgîndu-se şi lăsînd în urma lor scoici mărunte şi alge zvîrlite pe nisip.

– Ce ținut trist! spuse Elena. Mi-e teamă să nu fie prea frig pentru tine; dar bănuiesc ce te-a adus aici.

– Frig! răspunse Insarov, cu un zîmbet fugar, plin de amărăciune. Bun soldat am să mai fiu, dacă o să mă sperie frigul. Am venit aici, îți spun de ce: privesc întinsul mării și mi se pare că sînt mai aproape de patria mea. Știu că e acolo, adăugă el, întinzînd mîna spre răsărit. Vezi, și vîntul suflă dintr-acolo.

– Oare n-o să ne aducă vîntul acesta corabia pe care o aștepți? spuse Elena. Uite o pînză în depărtare. N-o fi ea?

Insarov scrută zarea încotro arăta brațul ridicat al Elenei.

– Rendici a făgăduit că totul va fi gata peste o săptămînă, adăugă el. Cred că pe el te poți bizui... Ai auzit, Elena? adăugă el cu o însuflețire neașteptată. Se spune că sărmanii pescari din Dalmația și-au dat plumbii (știi, greutățile care trag năvoadele la fund), ca să se facă din ele gloanțe! Bani n-au – trăiesc numai din pescuit – dar și-au jertfit cu bucurie ultimul bun și acum au rămas muritori de foame. Ce popor!

– *Aufgepasst!*[1] strigă în spatele lor un glas arogant. Se auzi tropot surd de copite și un ofițer austriac, purtînd o tunică scurtă, cenușie, și un chipiu verde, trecu în galop pe lîngă ei – abia avură vreme să se ferească.

Insarov privi încruntat în urma austriacului:

– Nu e el de vină, spuse Elena. Știi, aici e singurul loc practicabil pentru antrenamentul cailor.

– Nu e el de vină, replică Insarov, dar m-au scos din sărite și răcnetul, și mustățile, și chipiul, toată înfățișarea lui! Să ne întoarcem.

– Să ne întoarcem, Dmitri. Afară de asta, aici bate vîntul prea tare. Nu te-ai păzit după boala ta de la Moscova și ai plătit-o scump la Viena; fii acum mai prevăzător.

---

[1] La o parte! (germ.) (n. t.).

Insarov tăcu, dar pe buze îi lunecă acelaşi zîmbet amar.

– Ce zici? continuă Elena. Hai să ne plimbăm pe *Canal' Grande*. De cînd sîntem aici, încă n-am vizitat cum se cade Veneţia. Iar deseară mergem la teatru, am două bilete în lojă. Se spune că se reprezintă o operă nouă. Hai să ne dăruim şi noi această zi, să uităm de politică, de război, de toate, să ştim doar un singur lucru: că trăim, că respirăm, că gîndim împreună, că sîntem uniţi pentru totdeauna... Vrei?

– Dacă vrei tu, Elena, răspunse el, fireşte că vreau şi eu.

– Eram sigură, spuse Elena, zîmbind. Hai să mergem, să mergem, Dmitri.

Se înapoiară la gondolă, se aşezară pe aceleaşi perne moi, spunînd gondolierului să-i ducă încet, încet pe *Canal' Grande*.

Cine n-a văzut Veneţia în aprilie, nu cunoaşte farmecul de nedescris al acestui oraş fascinant. Gingăşia unei dulci primăveri se logodeşte cu Veneţia, la fel de armonic ca un soare aprins de vară cu minunata Genuă, ca toamna înveşmîntată în aur şi purpură cu măreţia bătrînei Rome. Frumuseţea Veneţiei te mişcă şi-ţi trezeşte nostalgii primăvăratice; sensibilizează tulburător o inimă novice cu fluturarea unei fericiri promise, tainică dar nu enigmatică în puritatea ei. Totul e lumină, limpezime, văl de toropită linişte; un suflu de iubire şi subtilă tăcere învăluie ca o mîngîiere Veneţia feminină în totul, începînd cu numele ei (nu în van i s-a spus *Fermecătoarea*). Palatele şi bisericile se înalţă uşoare, pline de graţie, ca visul unui tînăr zeu; e ceva de basm, un farmec straniu în luciul verde-cenuşiu, în sclipirile mătăsoase ale valurilor mute ce adorm pe canaluri, în lunecarea tăcută a gondolelor, în această absenţă a zgomotelor brutale, caracteristice oraşelor, cu bocănitul, huruitul şi larma lor. „Veneţia se stinge, Veneţia e pustie", spun localnicii! Dar poate că îi lipsea tocmai acest ultim farmec: strălucirea

ofilirii în plină înflorire, în supremul triumf al frumuseţii. Cel care n-a cunoscut-o, nu şi-o poate închipui : nici Canaletto [1], nici Guardi [2] (nu mai vorbim de pictorii mai noi) n-au fost în stare să redea acea vibraţie delicată şi argintie a văzduhului, orizontul venețian topit în depărtare şi pe care, totuşi, parcă l-ai putea atinge cu mîna, nici armonia admirabilă a liniilor elegante, a culorilor estompate, proprii numai Veneţiei. Obositul de viaţă, cel care se simte înfrînt de ea, nu are ce căuta la Veneţia : atmosfera ei îi va lăsa un gust amar, ca amintirea visurilor din prima tinereţe, rămase în urmă şi neîmplinite ; dar Veneţia e nespus de dragă aceluia în care viaţa clocoteşte încă, aceluia care gustă fericirea din plin ; înfăşurat ca într-o mantie în această fericire el şi-o poartă pe sub bolta fermecată a Veneţiei şi în lumina sa eternă fericitul vis dobîndeşte o nouă, inefabilă strălucire.

Gondola în care se plimbau Insarov şi Elena trecu lin pe lîngă Riva dei Schiavoni, Palatul Dogilor, Piazetta, şi intră pe Canal' Grande. De o parte şi de alta se înşiruiau palatele de marmuri, plutind parcă uşor pe lîngă ei şi de-abia îngăduind privirii să le îmbrăţişeze, să prindă întreaga lor frumuseţe. Elena se simţea fericită ; un singur nor întunecat plutea încă pe seninul sufletului ei, dar şi această umbră se îndepărta pe nesimţite, fiindcă în ziua aceea Insarov arăta mai bine. Plutiră pînă la Ri'Alto, ajungînd sub bolta-i înaltă, apoi făcură drum întors. Elena se temea de frigul din biserici, dăunător lui Insarov, dar, amintindu-şi de Accademia delle Belle Arti, spuse gondolierului să-i ducă acolo. Făcură repede încon-

---

[1] *Antonio Canaletto* (1697—1769) — pictor şi gravor venețian, vestit prin peisajele sale venețiene de o rară delicateţe în marea lor exactitate, prin fondul tablourilor de o transparenţă caracteristică acestui maestru (n. ed.).

[2] *Francesco Guardi* (1712—1793) — pictor de şcoală venețiană, unul dintre cei mai de seamă elevi ai lui Canaletto (n. ed.).

jurul tuturor sălilor acestui mic muzeu şi, cum nu erau nici cunoscători, nici diletanţi măcar, nu se opreau în faţa fiecărei pînze, ci numai la tablourile care le bucurau ochii. O veselie exuberantă îi cuprinse pe neaşteptate: totul le păru dintr-o dată grozav de hazliu (copiii cunosc prea bine această stare sufletească). Spre indignarea unui grup de trei vizitatori englezi, Elena izbucni într-un rîs irezistibil în faţa lui San Marco de Tintoretto [1], părîndu-i că sfîntul se aruncă din înaltul cerului, întru mîntuirea unui rob chinuit, cum sare o broască în apă! Cît despre Insarov, mai mult decît orice l-a impresionat un bărbat voinic privit din spate, înfăşurat într-o hlamidă verde – personaj în prim plan din *Ridicarea la cer a Maicii Domnului* de Tiziano [2]: bărbatul îşi înălţă braţul stîng spre ceruri, spre Madona; aceeaşi Madonă – o femeie frumoasă şi robustă, ridicîndu-se măreaţă şi calmă către Tatăl, i-a încîntat şi pe Insar... şi pe Elena deopotrivă; la amîndoi le-a plăcut şi tabloul religios atît de sobru realizat de bătrînul Cima da Conegliano [3]. Ieşind din Academie, au aruncat încă o privire celor trei englezi care veneau din urmă: dinţii lor lungi, ca la iepuri, şi favoriţii lor frizaţi i-au făcut să izbucnească în rîs; regăsindu-şi gondolierul, haina şi pantalonii lui scurţi le-a stîrnit altă criză de ilaritate; mai departe, zărind o precupeaţă bătrînă, cu un mic coc în vîrful capului s-au pornit pe un rîs teribil; privindu-se ochi în ochi s-au înveselit şi mai tare, zguduiţi de acelaşi rîs contagios, iar îndată ce s-au

---

[1] *Tintoretto* (Iacopo Robusti) (1512—1594) — vestit pictor veneţian din Şcoala lui Tiziano şi întemeietorul unei şcoli. În studiul aprofundat al desenului e superior lui Tiziano, şi-l egalează deseori în colorit. Mai îndrăzneţ decît maestrul său, a lăsat un mare număr de opere în care palpită viaţa în plină desfăşurare (n. ed.).

[2] *Tiziano Vecellio* (1477—1576) — vestit pictor veneţian, considerat părintele *noii şcoli veneţiene* (n. ed.).

[3] *Cima Batista da Conegliano* (1460—1517) unul dintre pictorii de seamă ai *vechii şcoli veneţiene* (n. ed.).

aşezat în gondolă, au rămas mult timp absorbiţi într-o lungă strîngere de mînă. Sosiţi la hotel s-au grăbit spre camera lor, cerînd să li se aducă acolo lista de bucate. Veselia nu i-a părăsit nici la masă. Se invitau unul pe altul la fiecare fel şi au băut în sănătatea prietenilor din Moscova ; l-au lăudat cu entuziasm pe *cameriere* pentru felul cum era pregătit peştele, insistînd să le servească încă o porţie de *frutti di mare*[1] vii ; bătrînul *cameriere* înălţa din umeri, se mişca de colo colo, tîrşindu-şi încălţările, iar cînd ieşea din cameră clătina din cap ; ba o dată chiar oftă, zicînd : *poveretti !* (adică – sărmanii !) După masă, tînăra pereche plecă la teatru.

La teatrul muzical se reprezenta Verdi – de fapt, o operă destul de banală a compozitorului, dar care a făcut înconjurul scenelor europene şi ne este bine cunoscută şi nouă, ruşilor : *Traviata*. Sezonul la Veneţia se încheiase şi cîntăreţii din acea seară nu treceau de pragul mediocrităţii : urlau cu toţii fără osebire, străduindu-se cum se pricepeau. În rolul Violettei juca o artistă de mîna a treia şi-ţi dădeai seama după răceala publicului că nu era prea apreciată, totuşi talentul nu-i lipsea. Aveai în faţa ta o tînără nu prea frumoasă, cu ochii negri şi o voce inegală şi necultivată ; era îmbrăcată prost şi pestriţ, aproape naiv : îşi purta părul prins într-o reţea roşie, iar rochia de atlaz albastru, decolorată, o strîngea prea tare peste piept ; mănuşi ieftine îi acopereau braţele pînă la coatele slăbuţe – de unde să ştie ea, copila unui păstor din Bergamo (probabil) cum se gătesc „cameliile“ pariziene ! Habar n-avea nici de ţinută ; în schimb, în jocul ei străbătea sinceritatea, simplitatea ; fără nici un artificiu, cînta cu acea pasiune în expresie şi ritm proprie italienilor. Elena şi Insarov şedeau alături într-o lojă întunecoasă, chiar lîngă scenă ; vioiciunea şi cheful de rîs, care pusese stăpînire pe ei la Accademia delle Belle Arti, nu-i părăsise

[1] Scoici comestibile (n. t.).

încă. În momentul în care tatăl nefericitului tînăr, cucerit de farmecul eroinei, apăru pe scenă într-un frac de culoarea oului de raţă şi cu o perucă albă şi zbîrlită, cînd deschise gura strîmb şi, intimidat din capul locului, scoase din gîtlej un jalnic tremolo de bas, Insarov şi Elena abia se stăpîniră să nu pufnească... Dar jocul Violettei îi impresionă mult.

– Sărmana fată ! N-o aplaudă aproape nimeni, observă Elena, dar eu o prefer de mii de ori unei dive de mîna doua, încrezută şi fandosită, care se maimuţăreşte, mizînd numai pe efect. Fata asta nu se joacă ; uită-te la ea – nici nu vede publicul.

Insarov se lipi de marginea lojii şi privi lung la Violetta.

– Da, zise el, nu se joacă : simţi suflul morţii.

Elena tăcu.

Cortina se ridică pentru actul al treilea. Elena tresări văzînd decorul : patul, ferestrele cu perdelele trase să nu pătrundă lumina, flaconaşele cu doctorii, lustrele învelite... Îşi aminti de trecutul apropiat... „Dar viitorul ? Dar prezentul ?“ îi fulgeră prin minte. Ca un răspuns la tusea teatrală a artistei, se auzi în lojă tusea seacă, de bolnav adevărat, a lui Insarov... Elena îl privi pe furiş şi faţa ei luă îndată o mască de senină linişte ; Insarov îi pătrunse gîndurile, schiţă şi el un zîmbet şi începu să îngîne în surdină ariile.

Dar curînd amuţi. Jocul Violettei devenea din ce în ce mai firesc, mai liber. Se desprinsese de tot ce era străin, de tot ce era de prisos, se identificase cu rolul în care *se regăsea pe sine,* rară fericire şi cel mai preţios dar pentru un artist ! Trecuse dintr-o dată de acel hotar care nu ştii bine unde începe, dar dincolo de care domneşte frumuseţea artistică. Publicul se trezi din amorţeală, intra în extaz. Fata aceea urîţică, vocea ei frîntă, îl captiva, îl stăpînea acum. Chiar glasul cîntăreţei suna altfel decît mai-nainte, se făcuse mai cald, mai puternic. Cînd apăru

Alfredo, nu lipsi mult ca strigătul de bucurie al Violettei să dezlănţuie frenezia sălii, acel *fanatismo* italian, în faţa căruia pălesc toate uralele noastre entuziaste, de nordici. O clipă, şi publicul rămase din nou înmărmurit ; începuse duetul, partea cea mai bună din opera lui Verdi, unde compozitorul a izbutit să exprime în toată adîncimea lui regretul rămas pe urma unei tinereţi irosite nebuneşte, ultima luptă dată de dragostea deznădăjduită şi fără nici o putere. Transfigurată, cucerită de suflul compătimirii generale, cu lacrimile bucuriei de artist şi ale adevăratei suferinţe în ochii ei, cîntăreaţa se lăsă dusă de valul ce o purta ; chipul ei deveni chipul Violettei şi în faţa spectrului ameninţător al morţii, care se apropia cu paşi implacabili, lăsă să-i scape strigătul înalt : *lasciami vivere... morir si giovane !* (nu vreau să mor... să mor atît de jună !) cu un asemenea accent de pătimaşă rugă ce se ridică la cer, încît tot teatrul se cutremură de aplauzele furtunoase şi repetatele urale.

Elena îngheţase ; nu putea rosti un cuvînt ; mîna ei dibuia, căutînd mîna lui Insarov ; cînd i-o întîlni i-o strînse cu putere, iar el răspunse cu aceeaşi strîngere de mînă ; nici ea nu îndrăznea să-l privească, şi el îi ocolea privirea. Dar această strîngere de mînă nu mai era cea din gondolă.

Plutiră din nou pe Canal' Grande, spre hotelul lor. Se lăsase noaptea, o noapte luminoasă, calmă. Aceleaşi palate defilau în întîmpinarea lor, dar parcă erau altele. Faţadele lor poleite de lumina lunii apăreau şi mai albe, cu sclipiri de beteală aurie şi în jocul acesta de lumini astrale, ornamentele, arcadele ferestrelor, balcoanele se estompau ; după cum toate aceste podoabe de arhitectură se conturau mai desluşit la palatele cufundate în umbra uşor înceţoşată. Gondolele cu luminiţile lor roşii păreau că lunecă pe ape mai repede, mai tăcute ; crestele lor de oţel sclipeau misterios şi misterios se ridicau şi se lăsau vîslele peste forfota peştişorilor de argint din undele răs-

colite ; ici, colo, răsunau strigătele scurte, înăbușite ale gondolierilor (cîntecele lor încetaseră) și alte sunete nu-ți izbeau auzul. Hotelul unde trăsese Insarov și Elena se afla pe Riva dei Schiavoni ; coborîră din gondolă înainte de a fi ajuns acasă și făcură de cîteva ori înconjurul pieței San Marco, plimbîndu-se pe sub arcade, trecînd pe lîngă micile cafenele în fața cărora se îmbulzea o mulțime de oameni veniți acolo să-și piardă timpul. Să colinzi cu ființa iubită printr-un oraș străin, printre străini, e o mare plăcere ; orice amănunt îți pare minunat, de o semnificație deosebită, ai vrea ca toți să fie mulțumiți. Dar Elena nu izbutea să se lase furată de această beatitudine ; zguduită de impresiile trăite, nu-și mai regăsea liniștea inimii ; iar cînd trecură pe lîngă Palatul Dogilor, Insarov arătă în tăcere spre gurile tunurilor austriace, care pîndeau de sub bolți, și-și trase pălăria pe ochi. Se simțea extrem de obosit și, învăluind pentru ultima oară cu privirea-i biserica San Marco, cupolele ei, bătute de razele lunii, care făceau să sclipească pe plumbul albastru paiete de lumină fosforescentă, porni agale spre casă.

Ferestrele camerei lor dădeau pe laguna ce se întindea de la Riva dei Schiavoni pînă la Giudecca. În fața hotelului lor se înălța vîrful ascuțit al turnului San Giorgio ; la dreapta, sus de tot, în văzduh, sclipea globul de aur al Doganei, iar biserica Redentore a lui Palladio[1] – una din cele mai frumoase – se profila, împodobită ca o mireasă ; în stînga, pe zare, se desenau negre-cenușii catargele și velele corăbiilor, coșurile vapoarelor ; ici, colo, atîrna ca o aripă uriașă cîte o pînză ridicată la jumătatea catargului și fîlfîia în briza ușoară cîte un pavilion. Insarov se așeză la fereastră, dar Elena nu-l lăsă să admire mult timp priveliștea ; i se urcase temperatura și-l cuprinsese o mare slăbiciune. Îl culcă în pat, rămînîndu-i alături, iar cînd el adormi, se întoarse tăcută la fereastră.

---

[1] Biserică proiectată de cunoscutul arhitect italian *Andrea Palladio* (1518–1580) (n. ed.).

Cît de liniştită şi de mîngîietoare era noaptea, ce blîndeţe îngerească iradia văzduhul albastru ! Orice suferinţă, orice durere ar trebui să amuţească şi să adoarmă aici, sub cerul acesta senin, sub puritatea razelor lunii ! „O, dumnezeule, gîndea Elena, de ce ne pîndeşte moartea ? De ce ne ameninţă despărţirea, boala şi lacrimile ? Sau de ce atîta frumuseţe şi dulcea speranţă, de ce să doreşti pacea unui adăpost sigur, sprijinul unui apărător credincios, o necurmată ocrotire ? Ce sens are cerul acesta care-ţi surîde şi te binecuvîntează, pămîntul acesta fericit în somnul lui odihnitor ? Oare toate acestea să existe numai în noi, dincolo de noi, să fie doar tăcerea şi frigul veşniciei ? Sîntem oare într-adevăr singuri... singuri ?... Iar dincolo, pretutindeni, în adîncurile şi bezna de nepătruns, totul, totul, să ne fie străin ? Atunci la ce bun setea şi bucuria rugăciunii ? (*„Morir si giovane"*, îi răsuna în urechi...) Oare implorarea ta, ruga ta nu poate goni răul, nu-ţi poate aduce salvarea... O, dumnezeule, oare într-adevăr nu trebuie să crezi într-o minune ?" Elena îşi lăsă capul greu pe mîinile împreunate. „Destul ? şopti ea. Oare într-adevăr e destul ? Am fost fericită nu clipe, nu ore, nu zile întregi – săptămîni de-a rîndul. Şi cu ce drept ?" Fericirea ei o înspăimîntă. „Dar dacă nu ne este îngăduit ? gîndi ea. Dacă fericirea cere neapărat o răscumpărare ? Am trăit clipe dumnezeieşti... iar noi, noi sîntem nişte bieţi oameni plini de păcate... *Morir si giovane...* O, piei, vedenie întunecată ! De viaţa lui au nevoie şi alţii, nu numai eu !"

„Dar dacă ne pedepseşte dumnezeu, gîndi ea din nou. Dacă trebuie să ne ispăşim vina ? Conştiinţa mea a tăcut, continuă să tacă, dar asta poate fi o dovadă a nevinovăţiei noastre ? O, dumnezeule, oare într-adevăr sîntem atît de păcătoşi ? Oare tu, care ai creat asemenea noapte, asemenea cer, vrei să ne pedepseşti pentru că am iubit ? Dacă e aşa, dacă el e vinovat, dacă eu sînt vinovată, adăugă ea cu însufleţire, atunci îngăduie-i, doamne, îngă-

duie-ne să avem parte amîndoi de o moarte cinstită, glorioasă, acolo, pe plaiurile țării lui, dar nu aici, în odăița aceasta uitată de lume.

Dar durerea unei mame nenorocite și singure?" se întrebă ea și pierdu firul, negăsind nici un răspuns la întrebare. Elena nu știa că fericirea oricărui om se ridică pe nefericirea altuia, că pînă și tihna și micile lui bucurii cer, întocmai ca o statuie, un piedestal – frămîntarea și necazurile altora.

„Rendici!" îngînă prin somn Insarov.

Elena se apropie de el în vîrful picioarelor, se aplecă și-i șterse sudoarea de pe față. El își mișcă puțin capul pe pernă, apoi rămase liniștit.

Elena se apropie iar de fereastră și gîndurile o furară din nou. Începu să-și spună, îmbărbătîndu-se singură, că nu are motive să se alarmeze ; se rușină chiar de slăbiciunea ei. „Să fie într-adevăr în pericol, oare starea lui nu s-a îmbunătățit? șopti ea. Dacă n-am fi fost azi la teatru, n-aș avea acest coșmar." În clipa aceea, sus, deasupra apei pluti legănat un pescăruș alb : îl speriase poate vreun pescar și acum fîlfîia, bătînd șovăitor din aripi, în căutarea unui loc unde să se lase. „Uite, dacă zboară spre mine, gîndi Elena, e semn bun..." Pescărușul se roti pe loc, își strînse aripile și, ca ajuns de glonț, căzu cu un țipăt jalnic undeva departe, pe după o corabie întunecată. Elena tresări, dar se mustră îndată de slăbiciunea ei și se culcă îmbrăcată lîngă Insarov, ascultîndu-i respirația grea, întretăiată.

XXXIV

Insarov se trezi tîrziu, cu o migrenă surdă și o senzație de slăbiciune „nerușinată", cum obișnuia el să glumească. Totuși se ridică din pat.

– Rendici n-a venit? fu prima lui întrebare.

– Nu încă, răspunse Elena și-i întinse ultimul număr

din *Osservatore Triestino* [1], în care se vorbea mult despre țările slave, despre Principate. Insarov îl luă să citească; ea îi pregătea cafeaua... Cineva bătu la ușă.

„Rendici", gîndiră amîndoi. Dar cel care bătuse spuse pe rusește: „Pot intra?" Elena și Insarov se priviră uimiți. Fără să mai aștepte răspunsul, în cameră intră un domn elegant, cu fața mică, ascuțită și ochii vioi. Strălucea de mulțumire, de parcă s-ar fi procopsit chiar atunci cu o avere neașteptată, sau ar fi primit o știre extraordinar de bună.

Insarov se ridică de pe scaun.

– Nu mă recunoașteți, grăi necunoscutul, apropiindu-se foarte degajat și salutînd curtenitor pe Elena. Sînt Lupoiarov; nu vă amintiți că ne-am întîlnit la Moscova, la familia E...?

– Ah, da, la familia E... spuse Insarov.

– Da, da! Vă rog să mă prezentați soției. Doamnă, totdeauna l-am stimat profund pe Dmitri Vasilievici, pe Nikanor Vasilici, se corectă el, și sînt fericit că am în sfîrșit cinstea să vă cunosc. Închipuiți-vă, urmă el, întorcîndu-se către Insarov, abia aseară am aflat că sînteți aici. Știți că am tras la același hotel! Ce oraș e și Veneția asta... poezie curată, nu alta! Un singur lucru e îngrozitor – la tot pasul dai de blestemații de austriaci!... Uf, austriacii ăștia! A, dar n-ați auzit că la Dunăre s-a dat o luptă decisivă? Au fost secerați trei sute de ofițeri turci! Silistra a fost luată. Serbia s-a declarat independentă [2]. Dumneavoastră, ca patriot, trebuie să fiți încîntat. Și în mine clocotește sîngele de slav! Totuși vă sfătuiesc să fiți mai prudent, sînt sigur că sînteți supravegheat. Aici mișună spionii. Ieri s-a apropiat de mine un individ suspect și m-a întrebat dacă sînt rus. I-am răspuns că sînt danez... Dar păreți bolnav, scumpul meu Nikanor

---

[1] *Observatorul Triestului* (n. t.).

[2] Afirmațiile lui Lupoiarov nu corespund adevărului istoric, pe care ușuratecul și vorbărețul personaj îl denaturează (n. ed.).

Vasilici. Trebuie să vă îngrijiți ; doamnă, fiți foarte atentă cu sănătatea soțului dumneavoastră. Ieri am alergat ca un nebun prin Veneția ; am vizitat o mulțime de palate și biserici. Ați fost probabil la Palatul Dogilor... Ce bogăție ! Mai ales sala mare și locul gol al lui Marino Faliero... a rămas la fel : *decapitatus pro criminibus*[1]. Am văzut și renumitele închisori. Vezi, acolo s-a răzvrătit inima din mine (poate că vă amintiți : totdeauna mi-a plăcut să mă ocup de problemele sociale și m-am revoltat împotriva aristocrației). Uite acolo i-aș duce eu pe apărătorii aristocrației, în închisorile acestea ! Bine a zis Byron : *I stood in Venice on the bridge of sighs*[2] ; și cînd te gîndești că și el era aristocrat ! Eu am fost totdeauna pentru progres. Toată tînăra generație e pentru progres. Dar ce zici de anglo-francezi ? Să vedem ce scofală or face Bustrapa[3] și Palmerston[4]. Știți ? Palmerston a ajuns prim-ministru. Nu, orice ați spune, cu rușii nu e de glumit ! Mare pehlivan și Bustrapa ăsta ! Dacă vreți, pot să vă dau *Les Châtiments* de Victor Hugo. Ce versuri uimitoare – *L'avenir, le gendarme de Dieu*[5] !

---

[1] *Marino Faliero* (1274—1305) — doge venețian, decapitat pentru conspirație împotriva oligarhiei venețiene : în galeria de portrete a dogilor, în locul portretului său s-a pus o pînză neagră pe care scrie : *Aici este locul lui Marino Faliero, decapitat pentru crimă* (n. ed.).

[2] *Pe puntea suspinelor în Veneția am stat* — din *Child Harold's pilgrimage (Peregrinările lui Child Harold)* (cîntul IV, primul vers) de Byron (n. ed.).

[3] *Bustrapa* — poreclă peiorativă dată lui Napoleon al III-lea și alcătuită din primele silabe ale celor trei orașe unde acesta a încercat succesive lovituri de stat pentru restaurarea monarhiei : Boulogne (1840) Strasbourg (1836) și Paris (18[illegible]) (n. ed.).

[4] *Henry John Temple Palmerston* (1784—1865) — om de stat, exponent al imperialismului englez, care a dus o intensă activitate pentru expansiunea mondială a capitalului englez ; în timpul campaniei din Crimeea, a fost alături de Napoleon al III-lea împotriva Rusiei (n. ed.).

[5] *Viitorul, executorul providenței* — vers din *Les Châtiments (Pedepsele)* de Victor Hugo, ciclu de poezii politice împotriva lui Napoleon al III-lea (n. ed.).

E puţin cam îndrăzneţ, dar ce forţă de expresie! Bine a spus prinţul Viazemski: *Europa repetă mereu: Baş-Cadîc-Lar, privind ne-ncetat la Sinope*[1]. Îmi place poezia. Am şi ultima carte a lui Proudhon,[2] am de toate. Nu ştiu care e părerea dumneavoastră, dar mie-mi pare bine că e război; numai să nu fiu chemat acasă, fiindcă, ştiţi, mă pregătesc să plec de aici la Florenţa şi la Roma; în Franţa nu pot intra, aşa că mă gîndesc să mă duc în Spania – se spune că spaniolele sînt extraordinare, numai că acolo e prea multă sărăcie, ba chiar păduchi. Aş pleca în California – pentru noi, ruşii, nimic nu e greu – dar am promis unui redactor să studiez problema comerţului in Mediterana. O să spuneţi, probabil, că subiectul nu e interesant, că e de pură specialitate, dar noi avem nevoie tocmai de asta, avem nevoie de specialişti; destul am filozofat, acum să trecem la practică... la practică... Dumneavoastră sînteţi tare bolnav, Nikanor Vasilici, poate că vă obosesc, totuşi mai stau puţin...

Lupoiarov a mai flecărit mult timp pe acelaşi ton, iar la plecare a făgăduit să revină.

Istovit de neaşteptata vizită, Insarov se întinse pe canapea.

– Uite, spuse el cu amărăciune, aruncînd Elenei o privire, tînăra voastră generaţie! Mulţi se umflă în pene şi fac pe grozavii, dar în fond sînt tot aşa de uşuratici ca şi acest domn...

Elena nu-i răspunse nimic; în clipa aceea, o îngrijora mult mai mult slăbiciunea lui Insarov, decît neajunsurile tinerei generaţii din Rusia... Se aşeză lîngă el şi-şi luă lucrul. Insarov închise ochii şi rămase nemişcat, palid, istovit. Elena se uită la profilul lui cu trăsături ascuţite,

---

[1] Citat dintr-o poezie a poetului rus P. A. Viazemski (1792—1887), închinată victoriei armatelor ruse asupra turcilor la Baş-Cadîc-Lar (1853) (n. ed.).

[2] *Pierre Joseph Proudhon* (1809—1865) — economist şi sociolog francez, ideolog al micii burghezii (n. ed.).

la mîinile-i fără vlagă și o spaimă neașteptată îi încleștă inima.

– Dmitri... șopti ea.

El tresări.

– Ce e? A venit Rendici?

– Nu încă... Dar ce zici...? Ai febră, nu ți-e bine de loc, văd eu, ce-ar fi să chemăm doctorul?

– Te-a speriat palavragiul acela. Nu e nevoie. Am să mă odihnesc puțin și o să-mi treacă. După masă o să ieșim iar la plimbare.

Trecură două ceasuri... Insarov era culcat pe canapea, dar nu putea să doarmă, deși sta tot cu ochii închiși. Elena nu se dezlipea de lîngă el; lăsase să-i cadă lucrul pe genunchi și nu mai făcea o mișcare.

– De ce nu dormi? îl întrebă ea în sfîrșit.

– Stai puțin, și el îi luă mîna și și-o puse sub cap, uite așa... așa e bine. Trezește-mă cum vine Rendici. Dacă spune că vasul e gata, pornim numaidecît... Să strîngi toate lucrurile.

– N-o să-mi ia mult timp, răspunse Elena.

– Ce tot flecărea omul acela despre lupte, despre Serbia? spuse peste puțin Insarov. Probabil doar scorneli de-ale lui. Dar trebuie, trebuie neapărat să plecăm. Nu ne este permis să pierdem timp... Fii gata.

Insarov adormi și camera se cufundă în liniște.

Elena își rezemă capul de spătarul fotoliului și rămase așa, privind pe fereastră. Timpul se stricase, se pornise vîntul. Nori mari și albi se alungau grăbiți pe cer, în zare se legăna un catarg subțire, iar un pavilion lung, cu o cruce roșie, se umfla neîncetat în bătaia vîntului, cădea și se ridica din nou. Limba pendulei bătea greoi și în intervale se auzea hîrșitul mașinăriei vechi, un sunet tremurat și întristător. Elena închise ochii, dormise prost toată noaptea și încet, încet, ațipi și ea.

Avu un vis straniu. Se făcea că era într-o barcă pe lacurile din Țarițîno, cu niște necunoscuți. Tăceau cu toții și

stau nemişcaţi, nimeni nu vîslea, barca înainta de la sine. Elenei nu-i era teamă, dar se plictisea îngrozitor ; ar fi vrut doar să afle cine erau aceşti oameni şi de ce se plimbă cu ei ? Privi în juru-i, dar lacul se lărgea, ţărmurile se topeau parcă ; nu mai era lac, era o mare agitată : valuri uriaşe, albastre, fără glas, legănau maiestuos barca ; un vuiet se ridică ameninţător din străfunduri ; necunoscuţii săriră în picioare, ţipînd, dînd din mîini... şi Elena desluşi feţe cunoscute, recunoscu pe tatăl ei. Dar o trîmbă albă se abătu asupra valurilor... totul începu să rotească şi se învălmăşi într-un haos alb.

Elena privi iarăşi în juru-i : ca mai înainte – albă întindere, cîmp înzăpezit, zăpadă, zăpadă fără de hotare. Dar barca dispăruse, mergea acum cu sania, ca la plecarea din Moscova. Nu era singură – lîngă ea se cuibărise o mogîldeaţă înfofolită într-un palton vechi. Elena o privi cu atenţie : era Katia, sărmana ei prietenă. Pe Elena o cuprinse frica. „E moartă de mult !" gîndi ea.

– Katia, unde mergem ?

Katia nu răspunse şi se ghemui mai tare în paltonaş, tremurînd de frig. Şi pe Elena o pătrunsese frigul ; se uită în lungul drumului : oraşul se zărea departe, printre fulgii de zăpadă. Turnuri înalte, albe, cupole de argint... „Katia, Katia, asta e Moscova !" Nu, gîndi Elena, e mănăstirea Soloveţki ; acolo sînt multe, multe chilii strîmte, ca într-un stup ; acolo te înăbuşi, e strîmt, de-abia te mişti ; acolo e încarcerat Dmitri. Trebuie să-l eliberez... Deodată o prăpastie cenuşie se căscă dinaintea ei ; sania se răsturnă ; Katia rîdea ; „Elena, Elena !" o strigă o voce din beznă.

„Elena !" îi răsună într-adevăr în urechi. Ridică repede capul, privi alături şi înlemni : Insarov, alb ca zăpada – zăpada din visul ei – se săltase pe jumătate, pe canapea, şi o privea cu ochi mari, strălucitori, spăimîntători la vedere. Şuviţe de păr îi cădeau pe frunte, buzele întredeschise aveau o expresie ciudată. Pe faţa lui transfigu-

rată citeai o groază amestecată cu un fel de tristă înduioșare.

– Elena, șopti el, mor...

Cu un țipăt, Elena căzu în genunchi și se lipi de pieptul lui.

– Totul s-a sfîrșit, totul s-a sfîrșit, repetă Insarov. Mor... Adio, sărmana mea copilă ! Adio, patria mea !

Și căzu pe spate.

Elena se repezi afară din odaie, strigînd după ajutor ; bătrînul *cameriere* alergă să cheme un doctor. Revenind în fugă, Elena se prăbuși lîngă Insarov.

În clipa aceea, în cadrul ușii se desenă silueta unui om lat în spate, ars de soare, purtînd un palton gros de postav și o pălărie de mușama. Se opri înmărmurit.

– Rendici ! exclamă Elena. Dumneata ești ! Pentru dumnezeu, uite, a leșinat ! Ce-i cu el ? Doamne, doamne ! Ieri a ieșit în oraș, adineauri vorbea cu mine...

Rendici nu răspunse și se dădu deoparte. Pe lîngă el trecu vîrtej un omuleț cu perucă și ochelari – era doctorul, care locuia în același hotel. Se apropie de Insarov.

– Signora, spuse el după cîteva clipe, *il signore forestiere è morto* – domnul străin a murit – de anevrism și afecțiune pulmonară.

XXXV

A doua zi, în aceeași odaie de hotel, Rendici sta în picioare lîngă fereastră, iar în fața lui ședea Elena, înfășurată într-un șal. În camera alăturată odihnea în raclă Insarov. Pe chipul Elenei, lipsit parcă de viață, se zugrăvise spaima, pe frunte, între sprîncene, se adînciseră două cute, dînd ochilor ei cu privirea fixă o expresie de încordare. Pe fereastră zăcea deschisă ultima scrisoare de la Anna Vasilievna : își chema fiica la Moscova, măcar pentru o lună, se plîngea de singurătate, de Nikolai Arte-

mievici, trimitea salutări lui Insarov, se interesa de sănătatea lui şi-l ruga să-şi lase nevasta să plece.

Rendici era un marinar dalmat, pe care Insarov îl cunoscuse în timpul călătoriei în patrie şi reuşise să-l regăsească la Veneţia. Era un om aspru, dintr-o bucată, îndrăzneţ şi devotat cauzei slave ; îi dispreţuia pe turci şi-i ura pe austriaci.

– Cît mai rămîneţi în Veneţia ? îl întrebă în italieneşte Elena. Vorbea stins, cu o voce din care parcă pierise viaţa, ca şi de pe chipul ei.

– O zi, cît să încarc, fără să trezesc bănuieli, şi pornesc direct spre Zara. Nu le duc oamenilor noştri nici o bucurie ; îl aşteptau, în el îşi puseseră nădejdea.

– În el îşi puseseră nădejdea, repetă ca un ecou Elena.

– Cînd îl înmormîntaţi ? întrebă Rendici.

Elena răspunse încet :

– Mîine.

– Mîine ? Am să rămîn ; vreau să arunc un pumn de ţărînă peste sicriul lui. Apoi, trebuie să vă ajut şi pe dumneavoastră. Mai bine să-l fi îngropat în pămînt slav.

Elena îl privi.

– Căpitane, spuse ea, ia-ne pe amîndoi şi du-ne dincolo de mare, departe de aici ; poţi ?

Rendici căzu pe gînduri.

– Aş putea, numai că nu e prea uşor. O să avem de furcă mai ales cu blestematele de autorităţi. Dar dacă o să ne descurcăm pînă la urmă, dacă o să izbutim să-l înmormîntăm acolo, pe dumneavoastră cum o să vă mai aduc înapoi ?

– Nu e nevoie să mă aduci înapoi.

– Cum aşa ? Unde o să rămîneţi ?

– O să găsesc eu unde ; numai să ne iei, ia-ne, te rog.

Rendici se scărpină la ceafă.

– Cum credeţi ! Numai că o să avem bătaie de cap. Mă duc să încerc ; dumneavoastră aşteptaţi-mă aici ; mă întorc în două ore

Plecă. Elena trecu în camera alăturată, se rezemă de perete şi rămase mult timp aşa, ca împietrită. Apoi se lăsă în genunchi, dar nu putea să se roage. În sufletul ei nu mai găsea nici o dojană ; nu îndrăznea să-i ceară socoteală lui dumnezeu de ce n-a cruţat-o, de ce n-a avut milă, de ce nu i l-a păstrat în viaţă, de ce a pedepsit-o mai mult decît merita pentru vina ei, dacă va fi avut o vină? Fiecare dintre noi e vinovat şi numai prin faptul că trăieşte ; şi nu există gînditor atît de mare, binefăcător al omenirii, care prin foloasele aduse lumii să-şi cîştige dreptul la viaţă... Dar Elena nu mai avea puterea să se roage, era împietrită.

În aceeaşi noapte, o luntre mare se desprinse de lîngă treptele hotelului în care locuise Insarov. În luntre era Elena, Rendici şi, alături de ei, o lacră lungă, acoperită cu postav negru. Plutiră aproape timp de un ceas şi se apropiară, în sfîrşit, de o corabie cu două catarge, ancorată chiar la ieşirea din port.

Elena şi Rendici urcară pe corabie ; marinarii aduseră lacra. Pe la miezul nopţii se porni furtuna, iar în zori corabia trecuse de Lido. Peste zi furtuna se dezlănţui năprasnic. La birourile „Lloyd" marinarii încercaţi clătinau din cap şi nu pronosticau nimic bun. Între Veneţia, Triest şi ţărmul dalmat, Adriatica este o mare foarte primejdioasă...

Cam la trei săptămîni după plecarea Elenei din Veneţia, Anna Vasilievna primi la Moscova următoarea scrisoare :

„Dragii mei părinţi, îmi iau rămas bun de la voi pentru totdeauna ; n-o să vă mai revedeţi fiica. Ieri a murit Dmitri. Pentru mine totul s-a sfîrşit. Astăzi plec cu rămăşiţele lui pămînteşti la Zara. Acolo vreau să-l înmormîntez şi ce-o să se aleagă de mine pe urmă – nu ştiu ! Dar singura mea patrie rămîne de acum înainte patria lui Dmitri. Bulgarii pregătesc o răscoală, se pregătesc de

război ; am să mă fac soră de caritate ; voi îngriji de bolnavi, de răniţi. Nu ştiu ce o să se întîmple cu mine, dar şi după moartea lui rămîn credincioasă memoriei sale, cauzei ce l-a călăuzit în viaţă. Am învăţat bulgara şi sîrba. Probabil că n-am să rezist la toate aceste grele încercări şi cu atît mai bine. Viaţa m-a dus la marginea prăpastiei în care trebuie să cad. Soarta nu ne-a legat zadarnic... Cine ştie ? Poate că eu l-am omorît. Acum e rîndul lui să mă cheme la el. Am căutat fericirea şi poate că am să-mi găsesc moartea. Se vede că aşa mi-a fost scris ; se vede că am săvîrşit un păcat... Dar moartea le învăluie şi le împacă pe toate, nu e aşa ? Iertaţi-mă pentru supărările pe care vi le-am pricinuit ; tot ce s-a petrecut a fost mai presus de voinţa mea. Iar ca să mă întorc în Rusia – la ce bun ? Ce să mai caut eu în Rusia ?

Nădăjduiesc că-mi veţi primi ultimele sărutări şi binecuvîntări şi nu mă osîndiţi !

E."

S-au scurs de atunci aproape cinci ani şi nimeni n-a primit altă ştire de la Elena. Toate scrisorile, toate cercetările au fost zadarnice ; zadarnic a plecat Nikolai Artemievici, îndată după încheierea păcii, la Veneţia, la Zara. La Veneţia a aflat ceea ce ştie şi cititorul, iar la Zara n-a putut culege nici o informaţie exactă în legătură cu Rendici şi corabia închiriată de el. Circulau zvonuri confuze, cum că în urmă cu cîţiva ani, după o furtună cumplită, valurile mării au aruncat pe ţărm un sicriu în care s-a găsit cadavrul unui bărbat. După alte informaţii, mult mai demne de crezare, sicriul acesta n-a fost zvîrlit de mare pe ţărm, ci adus şi îngropat acolo de o doamnă străină, venind din Veneţia. Unii adăugau că această doamnă a fost văzută mai tîrziu în Herţegovina, pe lîngă armata care se înjgheba pe atunci ; alţii îi descriau şi portul – cernită din cap pînă-n picioare. Oricare ar fi adevărul, urmele Elenei s-au şters cu totul, pen-

tru totdeauna, şi nimeni nu ştie dacă mai trăieşte, dacă se ascunde pe undeva, sau dacă micul joc al vieţii ei s-a sfîrşit, dacă scurta ei rătăcire pe pămînt s-a încheiat, dacă a venit rîndul morţii. Nu rareori, parcă trezit din somn, te întrebi cu o spaimă tainică: „Oare într-adevăr am împlinit treizeci... patruzeci... cincizeci de ani? Cum a trecut viaţa aşa de repede? S-a apropiat moartea atît de mult?" Dar moartea este ca un pescar, care a prins peştele în năvod şi-l mai lasă în apă o vreme; peştele mai înoată cît înoată, dar prizonier rămîne, şi pescarul va trage năvodul cînd va crede el de cuviinţă.

Ce s-a întîmplat cu celelalte personaje din povestirea noastră?

Anna Vasilievna mai trăieşte încă; după nenorocirea care a lovit-o s-a gîrbovit repede, se vaită mai puţin, dar tînjeşte mult mai mult. Nikolai Artemievici a îmbătrînit şi el, a albit şi s-a despărţit de Augustina Cristianovna... Acum blestemă tot ce e străin. Chelăreasa casei, o rusoaică frumoasă, de vreo treizeci de ani, umblă în rochii de mătasă şi poartă inele şi cercei de aur. Brunetul Kurnatovski, om energic şi cu temperament, nedezminţit admirator al blondinelor gingaşe, s-a însurat cu Zoia, care e acum o soţie prea supusă şi, închipuiţi-vă, nici nu mai gîndeşte în nemţeşte! Bersenev studiază la Heidelberg: a fost trimis cu o bursă în străinătate. A vizitat Berlinul, Parisul, şi nu-şi iroseşte timpul. Promite să fie un profesor foarte capabil. A atras atenţia cercurilor competente prin două articole: *Particularităţi ale vechiului drept german – pedepse judiciare caracteristice* şi *Importanţa oraşului în procesul de evoluţie al civilizaţiei*. Păcat însă că cele două articole sînt scrise într-o limbă destul de greoaie şi împestriţată cu neologisme. Şubin e la Roma. S-a consacrat artei sale şi e socotit unul dintre cei mai talentaţi tineri, un sculptor de viitor. Puriştii preţioşi strîmbă din nas, susţinînd că n-a studiat destul de bine

pe antici, că „n-are stil“ şi-l plasează în şcoala franceză ; primeşte nenumărate comenzi de la englezi şi americani. În ultimul timp, una din bacantele sale a făcut vîlvă ; contele Boboşkin, mare bogătaş, oferea o mie de scuzi pe această operă de artă, dar pînă la urmă a preferat să dea trei mii altui sculptor, un francez *pur sang*[1] pentru grupul alegoric : *O tînără ţărancă, expirînd de iubire la pieptul geniului Primăverii.* Şubin îi mai scrie din cînd în cînd lui Uvar Ivanîci, singurul rămas neschimbat. „Îţi aduci aminte, îi scria el de curînd, ce mi-ai spus în noaptea aceea în care s-a aflat de căsătoria bietei Elena ? Îţi aduci aminte cum şedeam pe patul dumitale şi te întrebam dacă o să avem şi noi vreodată oameni adevăraţi ? Mi-ai răspuns atunci : «O s-avem.» O, forţă telurică ! Şi iată că acum, de aci din minunata cetate de peste mare, unde mă aflu, te întreb iarăşi : Ei, ce zici, Uvar Ivanîci, o să-i avem ?...“

Citind aceste rînduri, Uvar Ivanîci îşi jucă degetele şi-şi odihni pe zare privirea sa enigmatică.

Anul 1859

---

[1] Pur sînge (fr.) (n. t.).

Responsabil de carte: N. Grigorescu
Tehnoredactor: S. Malcaş

Dat la cules 19.01.60. Bun de tipar 16.06.60. Tiraj 35.150 ex. Hîrtie tipar de 50 gr./m.p. Ft. 700×920/32. Coli ed. 9,82. Coli de tipar 6. Comanda 4671. Planşe tiefdruck 1. A. nr. 02112. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 S—32=R.

Tiparul executat sub com. nr. 180 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", Bucureşti — R.P.R.